

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Dizertační práce

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

Lukáš Senft

**Komu patří houby:
etnografie houbařiny jako formy vícedruhové sociality**

Who owns the fungi:
ethnography of mushrooming as a form of multispecies sociality

Dizertační práce

Praha 2024

Vypracoval: Mgr. Lukáš Senft

Rok: 2024

školicelka: doc. Mgr. Tereza Stöckelová, Ph.D.

Abstrakt

Tato dizertační práce se zaměřuje na varianty „houbařiny“, tedy na činnosti, které zahrnují sběr, pěstování a poznávání hub, a ukazuje jejich potenciál pro rozšíření teorií a praxí obecně sdílených statků (Bollier a Helfrich, 2021). Práce vychází z pojetí obecně sdílených statků, které se neomezují pouze na ekonomickou správu, ale analyzují rovněž potenciál mezidruhových vztahů, afektivity a zodpovědnosti pro vytváření nových přístupů k životnímu prostředí (Singh, 2017; Federici, 2012). Konkrétně se proto práce věnuje způsobům, kterými stát, občanské spolky a jednotlivci spravují lesní teritoria, aktivitám, skrze něž sběračství a pěstování hub propojuje ekonomický a biologický růst, a zároveň přístupům k začleňování nelidských organismů do sociálních praxí nebo reprezentací. Výzkum ukazuje, že různé druhy houbařiny posilují mezidruhovou vzájemnost, umožňují neformální regulace využívání přírodních zdrojů anebo se podílí na integrování hub do kolektivů lidí či na nových reprezentacích hub ve veřejné debatě. Práce tak přispívá k aktuálním výzkumným programům, které analyzují ekonomiku (Tsing, 2015), vícedruhové vazby (Haraway, 2016) a mezidruhovou péči (Puig de la Bella Casa, 2017).

Klíčová slova: sběračství; obecně sdílené statky; péče; lesní ekosystémy; mezidruhové vztahy

This dissertation thesis focuses on variations of “mushroaming” – it analyzes activities that involve foraging, cultivating, and learning about mushrooms, and demonstrates their potential for extending theories and practices of commons (Bollier and Helfrich, 2021). The thesis draws upon the concepts of commons that are not limited to economic governance, but enable also the analysis of the potential of multispecies relations, affectivity, and responsibility for generating new approaches to the environment (Singh, 2017; Federici, 2012). Specifically, this thesis examines how the state, civic associations, and individuals manage forest territories, how foraging and cultivation of edible mushrooms connect economic and biological growth, and how are non-humans incorporated into social practices or representations. Research reveals that various types of mushroaming enhance multispecies reciprocity, enable informal management of natural resources, and participate in the integration of mushrooms into human collectives or create new representations of mushrooms in public debate. The thesis contributes to current research programs that analyze economics (Tsing, 2015), multispecies relations (Haraway, 2016), and interspecies care (Puig de la Bella Casa, 2017).

Keywords: foraging; commons; care; forest ecosystems; multispecies relations

Prohlášení

Tento text jsem vypracoval samostatně a s použitím uvedených pramenů a literatury.

Tato práce nebyla použita k získání jiného titulu.

V Praze dne 21. 6. 2024

Lukáš Senft

Rozsah práce: 340 539 znaků včetně mezer (bez započítání abstraktu, anglického shrnutí, referencí a příloh).

Děkuji své školitelce Tereze Stöckelové, kolegům a kolegyním z FSV UK, Kateřině Kolářové a helsinskému kolektivu The Centre for the Social Study of Microbes. Ti všichni pomohli k vyjasňování a obohacování této práce. Děkuji Adéle Popelkové, Matěji Senftovi, Janu Senftovi a rodičům za podporu a trpělivost. Děkuji rovněž všem sběračům, pěstitelům a nadšencům, kteří se setkávají s houbami, za to, že mi umožnili vstoupit do svých světů.

Obsah

Předmluva	1
1. Úvod	4
1.1 Sběračství a houby jako zdroj poznání, romantizací a norem	8
1.2 Metodologie	14
2. Obecně sdílené statky: limity a možnosti konceptu	19
3. Lesy: obecnění teritorií.....	25
3.1 Politika lesů: vyjednávání soukromého, veřejného a obecního	26
3.2 Sběr hub a sběr dat: Intelektuální obecně sdílené statky	35
3.3 Přivlastňování prostoru: les a lesní zdroje jako událost bez centra.....	45
3.4 Závěr	51
4. Plodiny: Společná produkce a růst.....	56
4.1 Od individuální zodpovědnosti ke vzájemné péči.....	58
4.2 Vzájemná péče	62
4.3 Vzájemná prosperita	68
4.4 Přetoky houbaření	79
4.5 Závěr	83
5. Houbová společenství: Hranice kosmopolitiky	85
5.1 Mezidruhový vděk	90
5.2 Houbový učitel národa	99
5.3 Mykorhizní kosmopolitika.....	107
5.4 Závěr	114
6. Závěr: Houbařina a její obecnění.....	119
7. Resumé.....	126
8. Reference	130
9. Přílohy.....	156
9.1 Tabulka č. 1 – Rozhovory.....	156
9.2 Tabulka č. 2 – Zúčastněná pozorování.....	158

Předmluva

Když jsem byl ještě dítě, bydleli jsme na kraji vesnice. Rodiče a tři bratři v malé bytovce, ze které se dalo za pár minut dojít na tři důležitá místa: do lesa, na pole a na hřbitov. Na hřbitov jsme chodili zapalovat svíčky, na poli jsme dědovi pomáhali pěstovat brambory a v lese jsme sbírali houby. S trochou nadsázky by se dalo říci, že to byla základní „občanská vybavenost“. Hřbitov připomínal vazby s minulostí a také budoucnost, která čeká na každého. Práce na poli mě naučila, co je potřeba vykonat, aby vzniklo požitelné jídlo, a to včetně ručního vybírání mandelinek, kopení sena a třídění brambor. Les byl místem, v němž jsme byli hosté – učili jsme se, jak nerušit ty, kteří zde žijí, jak rozpoznávat plody, které můžeme sníst, a ty, které by nás mohly zabít.

Druhy živočichů a rostlin, které mají přírodovědné označení, doplňovaly další bytosti bez vědecké taxonomie: z mechu a kůry jsme stavěli domečky, nejspíš pro skřítky, pokud si dobře pamatuji, a při odchodu z lesa jsme les zamykali neviditelným klíčem a zaříkadlem. Vcelku to byl ale bezpečný les. Mnohem příjemnější než lesnaté údolí na druhém konci vsi, kde prý bydlíval kat, protože obec měla kdysi přiznáno právo útrpné. „Náš“ les byl místem návštěv: bylo zapotřebí respektovat místní obyvatele, nedělat nepořádek a nekřičet, ale jako na každé správné návštěvě jsme i tady dostávali něco k snědku.

Nebyli jsme chudá rodina, ale s financemi to zpočátku nebylo snadné. Brambory z pole jsme mívali často a na mnoho způsobů. Houby jsme neshbírali kvůli doplnění zásob, ale nikdy jsme jimi nepohrdli. Kromě smaženice se občas podařilo nalézt i bedly, které máma obalila a osmažila jako řízky. Sbírali jsme jen ty druhy, které jsme znali, a někdy je rozdávali blízkým. Někdy jsme hříby a babky naopak dostali za zeleninu či vajíčka.

Pole a les byly nedaleko od sebe a na obou místech se člověk hodně nachodil a často se musel shýbat k zemi, která poskytovala potraviny. Pěstování brambor byla těžká práce, která vyžadovala řád a přesný postup napříč rokem. Zdálo se, že bez lidské disciplíny by ani brambory neměly dostatečnou kázeň, nerostly by v řádcích a nebylo by jich tolik, aby nasýtily celou širší rodinu. Lidská práce potřebná pro vytvoření brambor byla viditelná a její důsledek byl cítit v bolavých nohách a zádech. Účastnil jsem se jí, zašpinil jsem si ruce. Až později mi došlo, že i samotná půda a nespočet mikroorganismů se podílí na tom, abychom si za pár měsíců mohli dopřát brambory se solí a máslem.

Les byl oproti tomu místem, kde se odehrávaly pro mě neviditelné děje, které se řídily podle jiného „řádu“. Jejich výsledkem byly houby. Později jsem četl staré příběhy, které houbám připisovaly nepřirozený původ právě proto, že se najednou „objevily“ – lidé nemohli vidět jejich růst a vyprávěli si příběhu o tom, jak se tyto podivné organismy náhle zjevují. Pamatuji si ale, že jako dítě jsem takhle o houbách nepřemýšlel. Z okna jsem viděl, jak se z lesa „kouří“, jak z něj vychází pára, jako by byl les alchymistická laboratoř, kde se v noci pracovalo na tom, aby se ze země vyloupily nohy a klobouky všemožných tvarů. Plody téhle – pro lidi těžko zachytitelné – práce jsme pak mohli hledat, sbírat, jíst, dělit se o ně.

Takové zážitky jsou možná důvodem, proč mi houbaření nikdy nepřišlo jakou pouhé „hobby“. V Česku je sběr hub a zájem o ně rámován jako aktivita, která se z řešení potravinové nouze postupně proměnila ve volnočasovou aktivitu, a zařadila se tak vedle chataření nebo sjíždění kopců na lyžích. Někdy jsou výpravy za houbami spojovány s apolitickým eskapismem, jak to s ironií popsal Milan Kozelka ve své básni „Houbaři“: „*Angličani vymysleli Hyde Park / Češi jsou výborní houbaři / Japonci mají nejrychlejší vlaky / Češi jsou výborní houbaři / Američani vymysleli rokenrol / Češi jsou výborní houbaři.*“ Jako by „houbařina“ neměla politický náboj. Sociální otázky, politické konflikty a ekonomická vyjednávání se řeší od pondělí do pátku – o víkendu se jde na houby, aby byl od toho všeho na chvíli pokoj. Jenže houbaření mi nikdy nepřišlo zcela srovnatelné například s lyžováním. Už jenom proto, že košík je levnější než lyže a lesy jsou dostupnější než skipass.

Zdávalo se mi, že označit houbaření za pouhou volnočasovou aktivitu je zjednodušením. Domníval jsem se, že houby hrají podstatnější úlohu pro politické, sociální i ekonomické děje. Chtěl jsem zjistit, zda houby pořád figurují jako pomoc v potravinové nouzi, což je motiv, který byl sběru připisován v „minulosti“, zatímco nyní jako by se jednalo o pouhé zpestření víkendového programu. Chtěl jsem přijít na to, kdo a co pracuje na růstu hub – co všechno stojí za párou vznášející se z lesů a signalizující houbovou úrodu (protože už vím, že to nezpůsobují pouze trpaslíci, kteří si všichni naráz zapálili fajfky, jak mi tvrdil kamarád z dětství). Zajímalo mě, jak výpravy do lesů ovlivňují vztah ke krajině, jak umožňují všimnout si dalších živočichů a organismů, které žijí v lesích, a jak si k nim lidé utváří vztah. Fascinoval mě řetězec událostí, který umožňuje vstupovat do lesů, přinášet z něj jedlé plody a následně je posílat dál – jako dar, jako součást směny, jako komoditu. Postupně jsem se začal zajímat o další způsoby, jimiž se lidé setkávají s houbami – jak pěstují jedlé houby a jak vyhledávají různé druhy hub, aniž by je sbírali, protože jejich zájmem je pozorování života těchto organismů uvnitř krajiny.

Různé druhy houbařiny, tedy činnosti, které souvisí se sběrem, pěstováním či hledáním a pozorováním hub, jsem pojímal jako případy mezidruhových setkání, které si zaslouží pečlivou reflexi. Na následujících stránkách nabízím výsledek svého dizertačního výzkumu, který začal těmito fascinacemi. A tyto fascinace mají svůj počátek v návštěvách lesů, v tichém našlapování po jehličí, v naslouchání zvuků krajiny, ve sledování chuchvalců mlhy a páry a v podezření, že houby nepatří pouze lidem.

1. Úvod

Tato dizertační práce vznikala v kontextu debat zabývajících se otázkou, kterou lze zformulovat velmi jednoduše: Jak produkovat a získávat potraviny bez devastace ekosystémů a klimatu? Vzhledem k dopadům intenzivního zemědělství a prognózám klimatických a ekosystémových změn se většina dosavadních převládajících postupů produkce potravin ukazuje jako dlouhodobě neudržitelná. Na tradiční postupy zajišťování potravin nelze – s využitím parafráze Bruna Latoura (2022, s. 7) – pohlížet bez pocitu úzkosti.

Nejrůznější odborné zprávy i akademické výzkumy, stejně jako iniciativy angažovaných profesních či občanských spolků se pokouší nacházet nové a alternativní přístupy, které by zajišťovaly pro lidstvo potraviny, aniž by ničily životní prostředí. Výrazné přístupy k této problematice představují nerůstové hnutí (Kallis, 2011) a politika obecně sdílených statků, která se zabývá správou kolektivních zdrojů, a to zdrojů přírodních i informačních (Bollier a Helfrich, 2021). Hledání strategií, jak udržitelně využívat zdroje potravin, přitom významně ovlivňují predikce globálních organizací, které se věnují potravinové bezpečnosti. Převládající strategie navrhované politickými institucemi k zajištění potravin pro rostoucí světovou populaci v kontextu probíhajících ekologických a klimatických změn dobře ilustruje například zpráva *World Resources Report: Creating a Sustainable Food Future* (Searchinger et al., 2018), která vznikla ve spolupráci Světové banky, Programu OSN pro životní prostředí, Rozvojového programu OSN a francouzských agentur pro zemědělský výzkum CIRAD a INRA.

Tato studie se zabývá otázkou, jak udržitelným způsobem vyprodukovat dostatek potravin pro světovou populaci. Do roku 2050 se očekává, že počet lidí na planetě dosáhne 9,8 miliardy. Zpráva identifikuje tři oblasti výroby potravin, které je třeba řešit a které autoři zprávy označují jako „trhliny“ (gaps). „Potravinová trhlina“ se týká odhadů, podle nichž v roce 2050 bude zapotřebí o 56 % více množství jídla (respektive kalorií z plodin) než v roce 2010. „Trhlina půdy“ je rozdíl mezi očekávanou rozlohou půdy potřebné k uspokojení celosvětové potravinové poptávky v roce 2050 a množstvím zemědělské půdy využívané v roce 2010. Ideálním cílem je udržet využívanou zemědělskou půdu v rozsahu z roku 2010 – odhadovaná „propast“ mezi stavem z tohoto roku a předpokládaným množstvím potřebným v roce 2050 je ovšem 593 milionů hektarů. „Trhlina skleníkových plynů“ představuje na jedné straně roční emise skleníkových plynů, které vyprodukují zemědělské aktivity a změny ve využívání půdy v roce 2050 (tuto úroveň autoři odhadují na 15 gigatun), a na straně druhé je pak maximální množství skleníkových plynů, které by neměl agrární sektor překročit, pokud má přispět k udržení globálního oteplování pod 2°C ve srovnání s teplotami před průmyslovou revolucí. Ideální

objem produkce skleníkových plynů ze zemědělství byl přitom na rok 2050 stanoven na 4 gigatuny (Searchinger et al., 2018).

S ohledem na tyto výzvy navrhuji autoři studie pět hlavních kroků k odstranění nedostatků a k dosažení udržitelnosti produkce potravin: 1) snížení růstu poptávky po potravinách a dalších zemědělských produktech; 2) zvýšení produkce potravin bez rozšiřování zemědělské půdy; 3) ochrana a obnova přírodních ekosystémů a omezení přesunů zemědělské půdy; 4) zvýšení nabídky ryb; 5) snížení emisí skleníkových plynů ze zemědělské produkce. Klíčovými slovy nabízených strategií jsou inovace, vyšší efektivita a lepší technologie. To se týká nejen produktů (Searchinger et al., 2018, s. 24) a technologických postupů (např. nové metody zpomalující degradaci potravin, 2018, s. 14), ale také větší efektivity při využívání stávající zemědělské půdy (2018, s. 22-23). Takový přístup se do značné míry opírá o rozšíření a intenzifikaci modernistického projektu, v němž je produkce potravin přisouzena především profesionalizovanému průmyslovému zemědělství. Podobné ambice, jaké představuje *World Resources Report*, lze identifikovat například i ve zprávách *Towards a sustainable food future for Europe* (University of Cambridge Institute for Sustainability Leadership, 2021) nebo *The Farm to Fork Strategy* (European Commission, 2020), tedy v jednom ze základních dokumentů Zelené dohody pro Evropu.

V návaznosti na tyto debaty nabízí tato práce analýzu v Česku situovaných vztahů lidí a ekologií hub, zaměřuje se na sběr volně rostoucích hub, způsoby pěstování hub kultivovaných a na vytváření znalostí o houbách a jejich ekologických vazbách. Je potřeba zdůraznit, že sběračství či neprůmyslové pěstování jedlých hub není řešením, které by mohlo dodat finální odpověď na predikované potravinové krize – není to „spása“ čekající v lesích (Tsing, 2015, s. 255). Sběr a pěstování hub v malém měřítku nemohou jistě nahradit současnou industriální potravinovou produkci. S ohledem na potravinovou bezpečnost a environmentální udržitelnost by ani nemělo být cílem hledání nové hegemonické praxe, která by nahradila hegemonii stávající. Několik málo produktů pěstovaných ve velkém (60 procent kalorií z rostlin je v současné době zajišťováno pouze třemi zemědělskými komoditami – rýží, kukuřicí a pšenicí; Martins, 2015) a hrstka velkých producentů a distributorů dohromady vytváří současný systém, v němž jsou jednotliví hráči těžko zastupitelní. To z něj činí systém křehký a náchylný vůči krizím. Silné komponenty a jejich silná propojení totiž způsobují, že krizový otřes rezonuje celou sítí a několik velkých hráčů na něj reaguje stejnými strategiemi (Battiston et al., 2016). Místo toho by mnohem stabilnější infrastrukturu mohla nabídnout znatelněji decentralizovaná síť menších producentů a rozmanitějších způsobů, jimiž jsou potraviny získávány – modularita,

tedy rozdělení systému do vícero autonomních částí, je prevencí proti přenosu krizových otřesů a proti nebezpečí, že pád jednoho velkého producenta ohrozí celou síť (Monbiot, 2022).

Sběračství a domácí pěstování hub tedy nemůže fungovat jako alternativa k současné produkci potravin, nicméně se jedná o podnětné způsoby potravinového samozásobitelství. Podle odhadů Ministerstva zemědělství bylo v Česku mezi lety 2010 a 2020 ročně nasbíráno 25 tisíc tun hub a jejich odhadovaná tržní hodnota činila každý rok téměř čtyři miliardy korun (Ministerstvo zemědělství 2021, s. 46-48). Svůj výzkum jsem proto začínal s důrazem na houbaření jako na neprůmyslovou praxi zajišťování potravin, která má potenciál doplňovat zásoby domácností a potenciálně fungovat jako dodavatelský proces částečně zastupující globální řetězce (Sardeshpande, Rupprecht a Russo, 2021). Interakce lidí a hub jsem sledoval v každodenních činnostech sběračů i na pracovištích pěstitelů, věnoval jsem se vědeckým i laickým způsobům, jak houby zapojovat do ekonomik a sociálních kolektivů, pozoroval jsem, jak jsou sdíleny informace i plodiny a jak se lidé napojují na ekologické vazby hub s pomocí znalostí i s využitím specifických sensorických dovedností.

Postupně jsem se zaměřil na oblasti, které se ve výzkumném terénu začaly objevovat jako konstitutivní pro vztahy lidí a hub. Sledoval jsem způsoby, jimiž houbaři neformálně chrání a přivlastňují si teritoria, soustředil jsem se na mezidruhovú vazby a z nich vyvstávající vzájemnou péči a prosperitu a také na aktivity, kterými jsou některé druhy hub začleňovány do kolektivů lidí anebo jimiž jsou reprezentovány ve veřejné debatě. Interakce lidí a hub tak ve výsledku neredukují pouze na problematiku získávání potravin, ale zaměřují se i na afektivní vazby, které se uskutečňují v mezidruhových vztazích. Ekosystémy, jejichž výraznou součástí jsou houby, nefigurují v praxích účastníků a účastnic mého výzkumu jako pouhé zdroje, ale tvoří součást osobních vazeb, kolektivní afektivity anebo sociálních norem. Pod pojmem „houbařina“, který je v titulu práce, proto shrnuji rozmanitá setkávání lidí a hub, a to včetně praxí, které se zaměřují na pěstování hub či na vytváření a předávání znalostí o houbách. Houbařina může zahrnovat sběr plodin v lesích, ale také sběr vypěstovaných plodnic nebo sběr informací o ekosystémech a ekologických vazbách, v rámci nichž houby rostou. Podstatnou součástí houbařiny je také sdílení prostoru, plodin či vědění.

Zmíněné aspekty jsem se proto rozhodl zkoumat ve vztahu k současným debatám a praxím vycházejícím z principu obecně sdílených statků (Ostrom, 2008; Bollier a Helfrich, 2021), tedy přístupů k přírodním a informačním zdrojům, které nabízí alternativu ke státním a tržním managementům zdrojů. Díky vztažení mého výzkumu k diskuzi o obecně sdílených statcích jsem mohl využít související koncepty a teorie a sledovat, jaké strategie týkající se ekosystémů,

ekonomiky anebo informací využívají účastníci a účastnice mého výzkumu během vyjednávání toho, co je soukromé, veřejné anebo obecní. Vycházím přitom z pojetí obecně sdílených statků, které tento princip neomezuje pouze na ekonomickou správu zdrojů, ale analyzuje rovněž potenciál mezidruhových vztahů pro vytváření nových přístupů k ekosystémům a nelidským organismům (Singh, 2017; Federici, 2012).

Začal jsem tedy zájmem o to, kdo si přivlastňuje lesní krajiny a jedlé houby, které v nich rostou. V průběhu výzkumu jsem ale zjišťoval, že do těchto procesů vstupuje pestřejší škála lidských i nelidských aktivit, zájmů a konfliktů. Jednotlivé kapitoly proto nepřinášejí jednoznačné odpovědi, ale nabízí zpochybnění a rozšíření otázky „komu patří houby“. Napříč kapitolami předkládám etnografické a analytické reflexe vztahující se ke třem termínům obsaženým v ústřední otázce. Hned první slovo totiž vybízí k důslednější reflexi. Osobní zájmeno „komu“ je formou třetího pádu, tedy dativu, který určuje adresáta – v následujících kapitolách dokumentuji, že na území Česka probíhá dlouhodobá diskuze o tom, kdo by mohl a měl být adresátem jedlých hub, za jakých podmínek a v jakém rozsahu, ale ukazují přitom i to, že tímto příjemcem nemusí být výlučně lidský návštěvník lesů.

Etnografické kapitoly pak představují výzvu i pro sloveso „patřit“, které implikuje vlastnický vztah. Většina hub existuje v legislativně nepřilíš vyjasněných podmínkách – mohou růst ve státních i soukromých lesích, nicméně houby samotné mají být ve většině případů k dispozici jakémukoli návštěvníkovi či návštěvnici lesů. Vlastnictví nalezených hub se mnohdy rychle mění, protože tyto plodiny jsou nejenom prodávány, ale stávají se také součástí ekonomie daru, jsou směňovány a sdíleny. Podobně jako se průběžně znovu-sjednává míra otevřenosti lesů a jejich zpřístupňování veřejnosti, tak i samotné houby otevírají koncept vlastnictví a prorůstají napříč režimy soukromého, veřejného a obecního.

Samotný výraz „houby“ je pak v kapitolách zpřesňován tím, že se houby ukazují v konkrétních praxích a vztazích. Houby totiž zahrnují nejenom plodnice rostoucí v lesích, ale také houby, které je možné pěstovat, a houby, které se do aktivit lidí dostávají v podobě informací a znalostí. Rozličná biologie a ekologické vztahy hub pak mohou zásadně určit to, do jakých typů ekonomických, afektivních či informačních výměn vstupují – některé druhy vyžadují spolupráci s kořeny stromů, která je natolik komplexní, že ji nelze napodobit, a takové druhy tedy nelze „kultivovat“, další druhy hub podle účastníků mého výzkumu vyžadují nový typ reprezentace ve veřejné debatě, některé houby nabízí etické modely pro lidské jednání, jiné ovlivňují typy podnikatelské praxe. Houby lze zobecnit jako univerzální kategorii a lze s nimi

pracovat jako s objekty přírodně-technického vědění (Haraway, 1989), nicméně uvnitř této kategorie lze objevit škálu rozdílných příběhů a vícedruhových setkání.

Jakkoli představuje tázání „komu patří houby“ lákavou vstupní otázkou, podnětnější je sledovat, jak můj výzkum houbařiny tuto otázku postupně rozkládal a měnil její jednotlivá slova v substrát pro podnětnější problematizace. Následující kapitoly tak nejsou „rozvolněním“ ústřední otázky, ale jejím zpřesněním. V této práci se věnuji tomu, jaké typy ekonomik, zodpovědnosti a vědění rozvíjí v Česku vytvářené vztahy lidí a hub, a to bez redukce hub na pouhé obchodovatelné (a konzumovatelné) zdroje. V následujících kapitolách navazuji na sociálněvědní výzkumy zabývající se sběračstvím a také mezidruhovými vztahy, které vznikají během interakcí lidí a hub. V další části úvodní kapitoly se proto věnuji přehledu dosavadního stavu výzkumu těchto oblastí.

1.1 Sběračství a houby jako zdroj poznání, romantizací a norem

Sběračství v současné době zažívá v západních akademických i celospolečenských debatách svou „renesanci“, a to především díky sběračství ve městech (Tayag, 2023). Nicméně k potravinovým ekonomikám, které nebyly závislé na zemědělské produkci, obracely sociální vědy pozornost již od 19. století. Jednalo se především o snahu rekonstruovat rané fáze lidského vývoje, které byly spojovány právě se získáváním potravin bez zemědělských postupů – tento přístup je charakteristický například pro evolucionistickou antropologii E. B. Tylora (1871). Tehdy nově se ustavující podoby sociálních věd reagovaly na evoluční teorie, pročež skupiny lovců a sběračů byly konceptualizovány jako rezidua dřívějších fází lidské evoluce (Smith, 1983). Odtud pramenila snaha zachytit tyto enklávy „primitivních společností“ (Bettinger, 1991, s. 2), které by mohly poskytnout vhledy do předchozích etap rozvinutých společností a na způsoby „základní lidské adaptace“ (Leacock a Lee, 1982, s. 5).

Přístup západní vědy k nezápadním sběračským kulturám se pohyboval na rozmezí mezi romantizací těchto skupin jakožto vznešených divochů a naopak zdůrazňováním jejich zaostalosti (Shott, 1992). Ve 20. století pak tento evoluční model reprezentovaly výzkumy, které lovecko-sběračské komunity charakterizovaly jako patrilineární klany, v nichž hrála roli především sociální soudržnost mužských členů (např. Radcliff-Brown, 1930). Shott (1992) ovšem upozorňuje, že od 60. let 20. století v západních sociální vědách převládla konceptualizace těchto skupin spíše jako rovnostářských kolektivů bez pevné struktury, ale s ekonomicky vyváženým využíváním sběru i lovu. V průběhu 20. století pak byl výzkum lovecko-sběračských skupin ovlivněn ekologickými koncepty, které se zaměřují na adaptační

strategie a na interakce skupin s životním prostředím. Tyto přístupy využívali etnografové i archeologové a výsledkem byl vzrůstající soubor empirických dat týkajících se takového typu skupin. Nicméně například Smith (1983) pojmenoval dvě úskalí, k nimž byly zmíněné studie náchylné: na jedné straně se jednalo o „ateoretický partikularismus“ (tedy neschopnost napojit penzum empirických dat na vědecké teorie), na straně druhé pak „neadekvátní zobecnění“ (tedy nepatřičné generalizace zastírající diverzitu různých skupin a jejich praktik).

Další propojení sociálních věd, ekologie a ekonomických postupů pak představoval „model optimálního stravování“ (optimal diet model), který ve svých etnografiích využila například Kristen Hawkes a její spolupracovníci (např. Hawkes, Hill a O'Connell, 1982). Hawkes a Hill se soustředili mimo jiné na strategie zajišťování potravin v kmeni Aché z východní Paraguaye. Sledovali lovce i sběračky této skupiny a zaměřovali se na to, jak členové těchto skupin loví a sbírají, aby maximalizovali očekávatelnou návratnost svých činností. Hawkes a Hill měřili návratnost v kaloriích získaného jídla a náklady v čase vynaloženém na jeho sehnání. Kalkulace s pomocí modelů optimálního stravování umožňuje vyčíslit, kolik času lidé vynaloží na kaloricky více či méně vydatné potraviny. Nicméně samotné propočty neposkytují jednoznačné zdůvodnění, jak si lovci či sběrači vybírají, jaký typ jídla se pokusí sehnat. Samotná Hawkes ukazuje, že kaloricky cennější potraviny (např. maso z ulovené zvěře) vyžaduje vynaložení většího množství času oproti rostlinné stravě, která poskytuje méně kalorií, ale její zdroje jsou častější a dostupnější – důležité proto je, že ulovení zvěře nedodává skupině pouze vydatnou potravu, ale úspěšnému lovcovi následně skupina poskytuje sociální prestiž a lepší společenské postavení jakožto odměnu za jeho loveckou zdatnost (Justoň, 2009).

V určitém ohledu teorie optimálního stravování následuje linii evolucionistické antropologie, když se pokouší napodobovat postupy přírodních věd. Místo evoluční biologie zde jako model slouží metody, které ekologie využívá při zkoumání adaptačních strategií. Ambice převzaté z přírodních věd ilustruje například Bruce Winterhalder (1981), který píše o užívání konceptů evoluční ekologie stejně, „jako by je používali biologové“. Změny přístupů k výzkumům sběračství, které následovaly v dalších dekáдах, neznamenal odpojení se od dat produkovaných přírodními vědami, ale jednalo se o spolupráci mezi postupy sociálních i přírodních věd, která zároveň zahrnovala reflexi metod přírodních věd a způsobů vytváření poznání. Teoretizace a konceptualizace sběračství v novém tisíciletí byly ovlivněny nejenom přístupy STS (Science and Technology Studies) a teorií sítí aktérů (Actor-Network Theory), ale také vícedruhovou etnografií (Kirksey a Helmreich, 2010).

V současnosti nejvýznamnější antropologickou studií o sběru hub je kniha věnující se houbaření s důrazem na ekonomické i mezidruhové vztahy, do nichž jsou lidé a houby zapojeni. V knize *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins* analyzuje Anna L. Tsing (2015) globální tržní systém prostřednictvím etnografického výzkumu konkrétního procesu, na jehož počátcích jsou sběrači čirůvek (matsutake), hub, které se hojně vyskytují v lidmi poškozených lesních porostech. Tsing stopuje řetězec činností, který sbírané houby postupně transformuje v luxusní komoditu. Tsing se rovněž podílela na vytvoření výzkumné skupiny „Matsutake Worlds Research Group“ (Choy et al., 2009), která se soustředí na to, jaké typy činností a ekologií jsou zapojeny do komoditního řetězce hub matsutake. Studie vypracované touto skupinou tematizují koexistenci lidí a hub v podmínkách globální ekologické transformace, zapojení těchto vztahů do ekonomických procesů a ukazují možnosti sociálněvědní analýzy této oblasti.

Sociálněvědní zkoumání praktik zaměřených na sběr hub je v posledních dekáдах úzce propojeno se současným mykologickým výzkumem a s ohlasem, kterému se těmto oblastem dostává v populárně-naučných textech a veřejné debatě. Tento současný fenomén bývá označován jako „mykologický obrat“ (Cecire a Solomon, work in progress; Vráblíková, 2023), přičemž tento termín zvýrazňuje oblibu, které se různým druhům hub dostává v posledních letech ve Spojených státech a západní Evropě. Biologie a ekologie hub je popisována jako „propletený život“ (Sheldrake, 2020) a podhoubí začalo sloužit jako metafora pro solidární a heterogenní vztahové sítě, které usnadňují vzájemnou výměnu a obdarování. Podhoubí je v těchto „utopických imaginacích“ (Cecire, n.d.) nehierarchickým modelem, „lesním internetem“ (Simard, 2021), v němž dochází k altruistickému sdílení informací a látek. Toto zapojování hub a podhoubí do imaginací jakožto modelů ideálních sociálních interakcí vychází z biologických specifik hub a jejich ekologických vazeb.

Různé způsoby růstu hub přitahují výzkumný zájem zaměřený na pochopení variability a dynamiky mezidruhových vztahů hub, které sahají od parazitismu až po mutualismus. V posledních letech vyniká především výzkum mykorhizních vztahů, tedy spolupráce mezi kořeny hub a rostlin. Jeden ze zahraničních výzkumných týmů popisuje tyto sítě následovně: „Mykorhizní houby se rozrůstají do velkých sítí trubicovitých buněk, tzv. podhoubí (...), které v půdě hledají živiny a vyměňují si je se svými rostlinnými partnery. Jeden gram půdy může obsahovat až 90 metrů podhoubí.“ (SPUN, n.d.). Je ale důležité poznamenat, že ne všechny houby jsou mykorhizní. Další skupinou jsou houby saprotrofní, které se podílejí na vytváření humusu tím, že rozkládají rozličné typy substrátu, a houby parazitické, které vyrůstají na

hostitelích, přičemž tyto ekologické procesy jsou propojeny v činnostech hub saproparazitických, které rozkládají hmotu hostitele i po jeho odumření (Dvořák et al., n.d.).

Způsoby spolupráce mezi mykorhizními houbami a rostlinami nevyplývají z žádné základní vlastnosti konkrétní houby, ale závisí spíše na množství živin dostupných v půdě. Houba a rostlina vstupují do mutualistického vztahu, protože se navzájem potřebují, aby zvětšily dosah svého působení (Zhu et al., 2022). Snaha hub a rostlin zvýšit užitek z jejich vztahu je jedním z důvodů, proč někteří mykologové studují mykorhizní interakce s pomocí modelů obchodních strategií. Zkoumají hodnotu živin v mykorhizních vztazích a proces výměny živin označují jako „obchodní symbiózu“ (Van't Padje, Werner a Kiers, 2021). Například evoluční bioložka Toby Kiers a její kolegové zkoumali, jak se houby vyrovnávají s nerovností zdrojů. Vystavili houby nerovnému přístupu k zásobám fosforu (fosfor je pro rostliny nezbytný a houby ho dodávají výměnou za uhlík). Každá část podhoubí tak měla přístup k různému množství fosforu. Tým zkoumal, „jak obchodní strategie houby reaguje na různé úrovně nerovnosti zdrojů“ (Whiteside et al., 2019). Prostřednictvím série pokusů bylo zjištěno, že pokud bylo k dispozici méně fosforu (byl cennějším zdrojem), rostlina na oplátku poskytla více uhlíku. Může se proto zdát, že mykorhizní síť se řídí pravidlem nabídky a poptávky (Sheldrake, 2020). Biologové tento nákup živin pojímají jako „shánění potravy“, tedy anglicky „foraging“ (Van't Padje, Werner a Kiers, 2021). Jedná se o stejný termín, jaký se používá pro činnost lidských sběračů hub a plodin. Pro reflexi přírodovědných přístupů je podstatné, že Kiers a její kolegové využívají při konceptualizaci této dynamiky ekonomický slovník. Kiers (2022) zdůrazňuje, že využívají ekonomii jako „analytický nástroj k vytváření predikcí“.

Kromě výzkumu činnosti hub jakožto ekonomické směny, jsou rozšířené také přístupy, které konceptualizují houby s důrazem na pozitivní externalitu mykorhizní symbiózy a růstu hub. Jak uvádí výzkumná iniciativa SPUN, houbové síť chrání rostliny před patogeny, býložravci a suchem, a mykorhizní houby také přispívají k toleranci těžkých kovů, příjmu vody a jejich podhoubí spoluprotvoří strukturu půdy (SPUN, n.d.). Mnozí propagátoři prospěšných vedlejších účinků růstu hub nejsou akademičtí mykologové, ale spíše laici nebo poučení popularizátoři. Paul Stamets je jedním z nejznámějších proponentů mykoremediace, tj. zapojení hub do obnovy znečištěných ekosystémů. V knize *Mycelium Running* (2005) popisuje, jak se pokoušel vyčistit půdu s pomocí hub, které toxické látky absorbovaly. Části hub se rovněž využívají jako materiál k výrobě cihel nebo bioplastů. Podhoubí proroste materiál, který je po následném vysušení využitelný, protože kořeny tento materiál zpevňují. Tyto materiály používají i nadnárodní společnosti, jako je například Ikea (Gosden, 2016).

Kořeny hub tak bývají součástí technologických inovací, které mají propojit podnikání s ekologickými nároky (Cecire, n.d.). Způsoby, jimiž houby vstupují do sociálních situací, ale přesahují jejich redukci na zdroj kalorií, nástroj zeleného inženýrství a zároveň i romantizující metaforu „socialistického lesa“ (Mcfarlane, 2016), která využívá podhoubí jako model pro utopické imaginace problematizující současné ekonomicko-politická uspořádání. V tomto textu se proto věnuji interakcím lidí, hub a dalších nelidských organismů se zaměřením na utváření vícedruhových vztahů, spolupráce anebo péče, v některých pasážích se ale soustředím i na vyjednávání a dosahování vlastního prospěchu v rámci těchto setkání.

Z tuzemského bádání jsou pro můj výzkum relevantní především studie, které se věnují motivacím spojených s houbařením v současném Česku a které si všímají politických a environmentálních potenciálů potravinového samozásobitelství. V tomto směru jsou pro mě užitečné studie věnující se činností, které mají dopad na politicko-ekologickou sféru, aniž by účastníci primárně směřovali k takovým efektům. Smith a Jehlička (2013) se věnují ekologickým dopadům zahradničení a sdílení vypěstovaných potravin, tedy aktivitám, které nemusí být motivovány environmentální etikou a nejsou deklarovány jako ekologické činy, ale přesto mají významné pozitivní ekologické efekty. Takové aktivity označují tito autoři jako „tichou udržitelnost“ (Smith a Jehlička, 2013). Rozšiřují tak chápání této praxe za hranici pouhého řešení potravinového nedostatku – zahradničení ukazují jako činnost, která nemusí být odůvodněna politickou či ekologickou angažovaností, ale která přesto může mít relevantní dopady na každodenní ekologickou politiku, sociální interakce a upevňování vztahů a která může zahrnovat i afektivní vazby a radost z obdarovávání.

Sociální geografka Jana Šiftová navazuje na výzkumy alternativních potravinových sítí ve střední a východní Evropě. Ve své studii o sběračství plodin v Česku (2020) pracuje s kvalitativním i kvantitativním typem dat a zohledňuje například i průzkumy CVVM z let 2015, 2015, 2017, které se zaměřovaly na průzkum sběračských aktivit v Česku. Šiftová zdůrazňuje, že statistická data o sběru lesních plodin na území Česka se v mnoha ohledech liší od očekávatelných výsledků. Oproti zahraničním studiím, které sběr ve střední a východní Evropě rámuje především jako strategii, jak se vyrovnat s potravinovým nedostatkem (např. Alber a Kohler, 2008), ukazují tato data, že potravinové samozásobitelství v Česku má řadu rovin přesahujících motivaci nedostatkem potravin. Na tyto opomíjené aspekty potravinového samozásobitelství upozornili už Jehlička, Kostecký a Smith (2013) a Šiftová v této linii dodává důležitá upřesnění.

Ve svém článku upozorňuje, že existuje jen slabá vazba mezi příjmem domácnosti a sběračskými aktivitami členů této domácnosti – nedá se zobecnit, že lidé v Česku sbírají především kvůli dorovnání materiálního nedostatku. Dle statistik se sběru plodin věnují o něco méně lidé s nižším vzděláním a nižšími příjmy. Důležité je rovněž zdůraznit, že mezi sbírajícími převažují ženy oproti mužům. Charakteristika sbírajících určuje rovněž typy plodin, které si z krajiny odnáší – Šiftová upozorňuje na menší spektrum plodin sesbíraných v Česku oproti relativně pestrému množství druhů, které jsou sbírány například na území USA či Kanady. Šiftová odkazuje na hypotézu, která tvrdí, že etnicita a původ sbírajících ovlivňuje to, jaké plodiny vyhledávají. Etnická homogenita Česka pak podle Šiftové způsobuje i menší variabilitu sbíraných plodin – specifická kulturní tradice předurčuje plodiny vhodné ke sběru. Jako hlavní motivaci pro sběr uvádí Šiftová především pohyb v přírodě a na čerstvém vzduchu, dále pak kulinařské využití a radost ze zapojení nalezených plodin při přípravě pokrmů, relaxaci, radost z nalezení a sbírání plodin a také využívání sběru jako příležitosti k předávání znalostí a dovedností mladší generaci.

V návaznosti na zahraniční i tuzemské výzkumy se v některých sekcích zaměřuji nejenom na motivace, které jsou pro lidi impulsem k výpravám do lesů, ale věnuji se rovněž procesům, které se odehrávají během setkání mezi lidmi a houbami, a také tomu, jak je s houbami zacházeno po návratu z lesů. Vycházím přitom z pojetí lesních plodin jako společně sdílených zdrojů (Hribar et al., 2018). Anglický výraz „common-pool resources“ překládám právě jako „společně sdílené zdroje“ (Moldan, 2021), protože v češtině není jednoznačně zavedený překlad tohoto termínu a z různých variant („smíšené statky“, „kolektivní statky“ apod.) odpovídá dle mého mínění tato varianta nejvíce svému anglickému originálu. Společně sdílené zdroje jsou přitom statky, které jsou volně přístupné, ale zároveň při jejich sběru hraje významnou roli rivalita, neboť se jedná o zdroje, jejichž využívání jedním sběračem může omezit dostupnost dalším uživatelům a z jejichž spotřeby je nákladné někoho vyloučit. Svůj výzkum proto propojuji s tématem obecně sdílených statků (Ostrom, 2008) a otázkou správy zdrojů a nastavení jejich užívání. Nemusí se přitom jednat pouze o zdroje přírodní, ale také o zdroje informací a vědění, jak ukážu později.

V kapitole „Obecně sdílené statky: limity a možnosti konceptu“ shrnuji současné využití tohoto konceptu v debatách a občanských aktivitách týkajících se využívání zdrojů. V dalších kapitolách se věnuji tomu, jak varianty houbařiny v Česku tyto debaty doplňují, ale také jak mnou analyzované aktivity mohou tyto koncepty rozšiřovat a polemizovat s nimi. V kapitole „Lesy: obecně sdílené teritorie“ proto ukazuji, v rámci jakého typu managementu jsou lesní plodiny

spravovány na českém území a jak se k tomuto způsobu správy vztahují občanské spolky a jednotlivci. Součástí této kapitoly je analýza lesních managementů, v níž pracuji s koncepty současných sociálněvědních výzkumů, které se zabývají využíváním půdy a produkcí potravin (Haraway, 2015; Haraway a Tsing, 2019). Následně se zaměřuji na praxe občanských spolků a individuálně působících jednotlivců, sleduji jejich využívání znalostí a senzorických dovedností jako způsobů, jimiž vyjednávají dostupnost volně rostoucích plodin.

Na kapitolu věnovanou teritoriálním uspořádáním navazuji kapitolou „Plodiny: společná produkce a růst“, ve které představuji praktiky sběračů vymykající se jak kategoriím extraktivismus, tak i ekologickému aktivismu. Zabývám se tím, jak sběrači zajišťují osobní prospěch z nasbíraných plodin, aniž by tím ohrožovali ekosystémové zdroje, na kterých jejich aktivity závisí. Propojení ekonomizace a ekologické péče ukazují jako součást sběračské etiky, v níž jsou inherentně provázány a na sobě závislé oblasti ekonomického a biologického růstu. Sběračství analyzuji jako praxi, která zahrnuje péči mezi lidmi a nelidskými organismy a z ní vycházející potenciál pro – vzájemně prospěšné – zajišťování potravin. V závěrečné sekci této kapitoly ukazují, že takové způsoby shánění potravin mohou mít pozitivní nepřímé dopady (Callon, 1998) na oblasti ohrožené klimatickými a ekosystémovými změnami, přestože rozsah těchto dopadů je limitován omezeným vlivem houbaření na podobu krajiny.

V poslední kapitole vycházím z diskuzí, které vztah k nelidským organismům nepromýšlí pouze v rámci managementu a využívání zdrojů, protože vymezují možnosti a hranice „společného světa“ (Latour, 2004b), do něhož je integrována nebo je v něm reprezentována heterogenní škála obyvatel. Aktivity postav této kapitoly analyzuji jako konkrétní vyjádření kosmopolitiky (Stengers, 2011; Latour, 2004a), tedy hledání odpovědi na otázku, jak a s kým ustavovat společný svět, aniž by byl předem antropocentricky determinován. Věnuji se účastníkům výzkumu, kteří pracují na tom, aby do společného světa začlenili nelidské aktéry, především různé druhy hub, nebo aby zajistili takové reprezentace, které přesněji korespondují s životem konkrétních druhů hub a jejich ekologickými vztahy. Kosmopolitický rámec přitom umožňuje rozšířit pojetí obecně sdílených statků a být prevencí proti redukci tohoto tématu na ryze ekonomicky pojatý management využívání zdrojů.

1.2 Metodologie

V této práci vycházím především z kvalitativních metod, které zahrnují tematické rozhovory a zúčastněná pozorování, pracuji zároveň s veřejně dostupnými kvantitativními daty, která se týkající sběru plodin v Česku (např. zprávy Ministerstva zemědělství). Účastníci výzkumu byli

vybírání metodou sněhové koule (Parker et al., 2019), což bylo umožněno také tím, že uvnitř společenství zabývajících se houbami dochází často ke kontaktům a sdílení znalostí, aniž by byli účastníci těchto interakcí nutně součástí formálně ustavených spolků nebo komunit.

Pro jednotlivé kapitoly dizertační práce jsem zvolil několik účastníků a účastnic výzkumu jako průvodce tematickými sekcemi – analýzu těchto etnografických dat propojuji s relevantní sociálněvědní literaturou, rozvíjím konceptuální rámování jejich praktik, hledám průsečíky a difference různorodých praxí, které navzájem porovnávám a stavím proti sobě. Etnografické linie jednotlivých kapitol tak představují zkušenosti účastnic a účastníků výzkumu, jejichž postupy a přemyšlení o houbách (a s houbami) většinou ztělesňují výrazné charakteristiky tuzemské houbařiny. Přístupy některých z nich mají „prototypickou hodnotu“ (Flyvbjerg, 2006) a mohou v sobě nést některé obecné rysy takových činností. Řadu z těchto účastníků a účastnic považuji za reprezentativní rovněž proto, že *reprezentují* situační znalosti založené na vztahu ke konkrétní lokalitě (Pontius, 2020) a vznikající v mezidruhových kolektivech těchto míst.

V průběhu výzkumu jsem uskutečnil 32 tematických rozhovorů, jejichž délka se obvykle pohybovala mezi 30 minutami a jednou hodinou. 27 rozhovorů vzniklo v rámci dizertačního výzkumu a během mé spolupráce na výzkumném projektu Sociologického ústavu AV ČR (viz níže). Nahrané rozhovory byly následně přepsány, dva byly zaznamenány prostřednictvím terénních poznámek, ve čtyřech případech jsem z rozhovoru pořídil shrnující protokol (viz tabulku č. 1). Rozhovory byly pořízeny s informovaným souhlasem účastníků o zaměření výzkumu a způsobu využití dat. Data jsou v této práci prezentována v anonymizované podobě. Čtyři rozhovory se uskutečnily v rámci mé spolupráce na uměleckém projektu, který vychází z konceptů vícedruhové etnografie (k tomu více níže).

Během výzkumu jsem absolvoval 14 zúčastněných pozorování (viz tabulku č. 2). Záznamy z těchto pozorování mají podobu nahrávek, fotografií nebo terénních poznámek. Zúčastněná pozorování se týkala samotných sběračských aktivit (přičemž se jednalo o profesionální i volnočasové houbaření), navštívil jsem výstavy hub (při té příležitosti jsem inicioval delší interview i několik mikrorozhovorů), zúčastněná pozorování zahrnovala také akademické výzkumné prostředí, pěstírnu jedlých hub i návštěvy pracovišť producentů potravin, kteří pracují s mikroskopickými houbami. Součástí této linie vytváření dat byly autoetnografické reflexe zaměřené na mé vlastní zkušenosti se sběrem a také účast na sběru plodin ve finském přírodním parku s amatérskými sběrači, která mi zviditelnila rozdíly mezi českými a finskými praktikami sběru a legislativními rámci, které sběr upravují.

Část mého doktorandského výzkumu bylo uskutečněno v rámci projektu SOÚ AV ČR s názvem „Mikrobiologické občanství mezi antibiotickým a probiotickým režimem“, a to pod vedením mé školitelky Terezy Stöckelové. Společně s členkami týmu jsem vypracoval několik konferenčních příspěvků, které pomohly zpřesnit zaměření mého výzkumu. V rámci tohoto výzkumu jsme členům České mykologické společnosti rozeslali polo-strukturovaný dotazník týkající se sběru hub. Otázky se zaměřovaly na získávání a sdílení znalostí o houbách a jejich stanovištích, směňování hub a ekonomiky daru. Získali jsme 41 vyplněných dotazníků. Společně s členkami týmu jsme napsali dva odborné články, jejichž témata a linie uvažování rezonují se zaměřením této dizertační práce. Jeden ze společných textů byl již publikován (Stöckelová, Senft a Kolářová, 2023), druhý z textů nese název „Recasting the Plantationocene in Czech forests: In defence of the public value of plantations“ a v současné době je v recenzním řízení v časopise *Environmental Humanities*.

V roce 2022 a 2023 jsem se podílel na rozhovorech s respondenty, kteří se věnují mikroskopickým houbám (např. plísním) a potenciálně toxickým dimenzím interakcí mezi nimi a lidmi. Dva rozhovory byly uskutečněny s techniky, kteří se zabývají sanací objektů s výskytem plísní, jedno interview s mikrobioložkou zabývající se plísněmi v obytných prostorech a jeden z rozhovorů se věnoval posuzování staveb poškozených dřevokaznými houbami a plísněmi. Tento rozhovor byl pořízen s architektkou zajišťující posudky takových budov. Součástí tohoto souboru rozhovorů bylo rovněž zúčastněné pozorování během výjezdu jednoho ze zmíněných sanačních pracovníků – mohl jsem tak sledovat, jakým způsobem tito pracovníci diagnostikují bytové jednotky se zvýšenou přítomností plísní, jak propojují technologické postupy (termokamera) se sensorickými vjemy (pachová stopa plísní, vlhkost jako detekce vhodného prostředí pro plísně). Tyto rozhovory a zúčastněné pozorování byly součástí rešerší k celovečernímu hranému filmu, na jehož scénáři jsem se podílel jako spoluautor – jeho tematické zaměření totiž vychází z poznatků vícedruhové etnografie.

Tato linie výzkumu byla podstatná především díky zviditelnění senzuačních vjemů jako relevantních procesů, které ovlivňují interakce lidí a hub. Zaměřoval jsem se proto na způsoby, jimiž lidé začleňují své smysly a intuici do „umění všimati si“ (Tsing, 2015), do napojování na signály dalších organismů a do procesů, jimiž se lidé stávají součástí vícedruhové semiózy (Kohn, 2013). To mi umožnilo vytvořit data, která zdůrazňují každodenní vazby přesahující mezidruhové hranice. Sensorická komunikace uvnitř lesních ekologií, které se lidé účastní a která nespočívá pouze na zraku a sluchu, se stala podstatnou součástí několika sekcí dizertační práce. Během zúčastněného pozorování v lesním terénu jsem pojímal pohyb napříč krajinou

jako metodu generující poznatky o vztahu účastníků a účastnic ke krajině a lokálním organismům (Springgay a Truman, 2018). Dialog mezi mnou, účastníkem či účastnicí výzkumu a lokalitou (Anderson et al., 2010) byl důležitou strategií pro pozorování interakcí mezi lidmi a krajinou a pro dokumentování sensorických kapacit těch, kteří v terénu pátrají po houbách.

Experimentální přístup ke zkoumání mikroorganismů jako relevantních účastníků sociálních jevů pak nabízel rovněž workshop s názvem „Co/sense and Re/create“, který se uskutečnil v květnu 2023 v Praze a na jehož organizaci jsem se podílel. Cílem workshopu bylo zkoumání koexistence lidí a mikroorganismů s využitím metod sociálního a uměleckého výzkumu. Výstupy workshopu, včetně metodologických a konceptuálních reflexí, byly publikovány v katalogu „Methods for Co/Sensing Microbes“, na jehož editaci jsem se podílel společně s Mayou Hey, Kateřinou Kolářovou a Terezou Stöckelovou. Tato publikace je určena především akademické veřejnosti z oblasti STS a vícedruhové etnografie zabývající se způsoby produkce vědění o mikrobiálních světech a skrze interakce s obyvateli těchto světů.

Vstupování do terénu a samotná analýza vytvořených dat byla ovlivněna postupem spočívajícím v „přemýšlení s teorií“ (Jackson a Mazzei, 2018). Konceptualizace a teoretizace jsem nepojímal jako modely, které je zapotřebí „aplikovat“. Vytváření dat, jejich analýza a interakce s konceptuálními rámci měly cirkulární povahu – k datům jsem hledal relevantní teoretizace, které jsem zpětně zapojoval do designu dalších rozhovorů a zúčastněných pozorování, což umožnilo generovat nová data a zároveň s jejich využitím rozvíjet koncepty, polemizovat s nimi a prozkoumávat jejich variabilitu. Terén mě vedl k teoretizacím a ty mě směřovaly k dalším terénům, jejichž průzkum umožňoval přesněji promýšlet zvolené koncepty (Stöckelová a Abu Ghosh, 2014).

Díky této výměně a vzájemné transformaci terénních dat a konceptuálních uchopení jsem mohl v průběhu výzkumu zpřesňovat teoretické rámování a výběr sociálněvědních diskuzí, do nichž svým textem vstupuji. Od původního – široce rozkročeného – pojetí sběračství jako ekonomie daru jsem se tak posunul k tomu, jak se mezi lidmi uskutečňuje také komodifikace jedlých hub, a k praktikám, která se vztahují ke správě českých lesů, k neformálním způsobům přivlastnění prostoru, k navazování mezidruhových vazeb a k významu zapojení senzuační komunikace při sběru lesních plodin. Zároveň jsem se díky tomuto přístupu začal věnovat způsobům, jimiž jsou různé druhy hub zapojovány do sociálních praxí, které nezahrnují pouze sběračství, a věnoval jsem se tomu, jak jsou konkrétní druhy hub reprezentovány ve veřejném prostoru a jak jsou znalosti o nich vytvářeny a distribuovány. Následně jsem mohl identifikovat problematiku obecně sdílených statků (materiálních i informačních) jako téma procházející napříč

sledovanými terény. Princip obecně sdílených statků (Ostrom, 2008) totiž zviditelňuje přístupy k přírodním a informačním zdrojům, které nespolehají pouze na státní či tržní management. Obecně sdíleným statkům se detailněji věnuji v následující kapitole, v níž podrobně představuji konceptuální rámování této práce.

2. Obecně sdílené statky: limity a možnosti konceptu

V roce 2009 odbržela Nobelovu cenu za ekonomii Elionor Ostrom. Oblast jejího zájmu se týkala především empiricky zakotveného výzkumu kolektivů, které společně dohadují pravidla, jak spravovat a užívat zdroje, tedy obecně sdílených statků (commons). Může se přitom jednat o zdroje přírodní i kulturní či informační. Ostrom ve svých textech argumentovala, že komunitní správa je pro udržitelnost lokálních zdrojů mnohdy efektivnější než vládní pravidla nebo privatizace zdrojů. Zviditelnění obecně sdílených statků vedlo k tomu, že se v dalších letech staly výrazným tématem akademických i veřejných debat týkajících se způsobů, jak spravovat a distribuovat zdroje přírodní (vodní toky, zemědělskou půdu nebo například lesy) i informační a kulturní (umělecká díla, vědecké texty, učebnice, algoritmy či softwary). Obecně sdílené statky jsou následovníky Ostrom pojímány nejenom jako kolektivně spravované a užívané zdroje, ale také jako zdroje nové politické imaginace, která překračuje dichotomii státní moci a volného trhu jako jediných dvou možných a relevantních způsobů správy zdrojů.

Podle Davida Bolliera (2020a), jednoho z nejvýraznějších proponentů obecně sdílených statků jakožto nového sociálního paradigmatu, je kolektivní správa zdrojů staronovým tématem. Kooperace při sdílení podle něj byla dlouhodobým a běžným typem přístupu ke zdrojům. Jedním z výrazných přerušení tradice těchto režimů správy bylo pak například zabírání pastvin v Anglii především od 17. století. Společně sdílené pozemky si přivlastňovali soukromí majitelé, přičemž ten, kdo i nadále využíval tyto nově privatizované pozemky, překračoval zákon (Losurdo, 2014, s. 78). Mezi lety 1604 a 1914 britské úřady zavedly více než 5 200 právních aktů souvisejících se zabíráním půdy, které se vztahovaly na 6,8 milionů akrů půdy (parliament.uk, n.d.). Bollier argumentuje, že přivlastňování zdrojů, které by měly zůstat otevřené sdílení, stále pokračuje a netýká se pouze zdrojů přírodních, ačkoli právě tato oblast je dnes s ohledem na klimatické a ekosystémové změny vnímána jako zásadní téma pro debatu o vlastnění a spravování zdrojů (viz Childs, 2012).

Bollier uvádí řadu nových „ohraničení“, která znemožňují sdílené užívání. Zmiňuje například privatizaci informací o lidském genomu (přibližně 25 procent lidského genomu je soukromě patentováno), která zpomaluje vědecký výzkum této oblasti; připomíná, že kulturní dědictví v podobě příběhů a pohádek privatizovala velká filmová studia a nyní vlastní autorská práva k těmto vyprávěním; ohraničení umělecké tvorby ilustruje také na případu, kdy americké úřady zpoplatnily zpívání písní u táboráku na skautském letním táboře, protože jej vyhodnotily jako veřejné vystoupení (Bollier, 2020b). U obecně sdílených statků tedy nemusí jít nutně o

kolektivní správu zdrojů, ale může se jednat také o možnost kolektivního užívání kulturního či informačního bohatství. Bollier na těchto příkladech ukazuje, že veřejné zdroje se staly především zdrojem pro soukromé podnikání. V této linii uvažování jsou obecně sdílené statky do značné míry ochranou před další privatizací. Podobně o vzestupu tématu obecně sdílených statků pojednává i právní vědec Uggo Mattei – například italskou politickou debatu na toto téma označuje jako reakci na privatizaci veřejných zdrojů v devadesátých letech, která se odehrávala v tehdejší Itálii, ale i v Česku, jak sám Mattei zdůrazňuje (2017).

Veřejnou i akademickou debatu nicméně komplikuje už samotné vymezení pojmů týkajících se veřejných, soukromých a obecních zdrojů, neboť tyto koncepty jsou mnohdy slučovány nebo používány nepřesně. V rámci ekonomické debaty se statky tradičně rozdělují na statky obecní (společné), soukromé a veřejné (Štěpánek a Jílková, 1998). U soukromých statků lze ostatní potenciální uživatele vyloučit ze spotřeby pomocí legislativy a také prostřednictvím cenového mechanismu – omezenost statku je dána cenou, kterou uživatel zaplatí, a vyloučí tak ostatní z užívání. V literatuře věnující se obecně sdíleným statkům autorky a autoři pak často zdůrazňují, že ve veřejné debatě dochází k zaměňování pojmů veřejné statky a obecně sdílené statky (Ostrom, 2008, s. 32; Quilligan, 2012; Hribar et al., 2018). Veřejné statky jsou ovšem charakterizované nerivalitou a nevylučitelností ze spotřeby – například předpovědi počasí nejsou omezeny počtem svých uživatelů (diváků), takže zde rivalita nehraje roli (Ostrom, 2008, s. 32). Z jejich užívání nelze vylučovat, tedy stanovovat pravidla vylučující některé z uživatelů – jako další příklady lze uvést například vzduch nebo veřejné osvětlení ve městech.

Oproti veřejným statkům je u obecně sdílených statků podstatná právě rivalita: samotné užívání některými ze spotřebitelů snižuje využitelnost zdrojů pro ostatní. Například jedna rybářská loď může „vylovit“ ryby ve vodním zdroji, a limitovat tak možnost úspěšného úlovku pro další rybáře. Kromě rivality spotřeby je dalším důležitým rysem možnost vyloučení některých uživatelů ze spotřeby, nicméně bez specifických pravidel nelze takové vyloučení zavést. V tomto směru je podstatné právě to, jak jsou spravovány přístupné, ale rivalitní zdroje. Důležitá je proto distinkce mezi obecně sdílenými statky (commons) a společně sdílenými zdroji (common-pool resource, CPR). Obě kategorie označují podobný typ zdrojů (například les, strom s plodinami, pastviny), nicméně liší se v povaze toho, jak jsou spravovány a regulovány, a to včetně regulace jejich přístupnosti. Společně sdílené zdroje mají otevřený přístup, a chybí zde komunitní systém práv a pravidel pro jejich správu. Oproti tomu u obecně sdílených statků lidé vyjednávají (mnohdy i neformální) normy a pravidla užívání (Quilligan, 2012). Navzdory svému názvu je tak Hardinův esej „Tragedy of the Commons“ (1968), jeden

z neznámějších textů o využívání dostupných zdrojů, ve skutečnosti o zdrojích s otevřeným přístupem (Short, 2011, 62), tedy o společně sdílených zdrojích a nikoli o obecně sdílených statcích spravovaných na základě pravidel a sankcí konkrétní komunity.

Akademické i veřejné debaty v posledních dekáдах formulovaly obecně sdílené statky tak, že „vynikl kolektivní charakter společných statků jakožto domény autonomie komunit“ (Mattei, 2017). Obecně sdílené statky se v posledních letech staly výrazným tématem diskuzí na pomezí ekonomie, ekologie a antropologie a zároveň jsou konceptualizovány v rámci angažovaných skupin, které navrhuji alternativní způsoby přerozdělování zdrojů skrze posílení kolektivní správy a využívání obecně sdílených statků.

Současná linie uvažování o správě zdrojů, která zdůrazňuje spíše typ správy než typ vlastnictví, vychází právě z prací Elinor Ostrom. Ta ve své analýze konceptu společně sdílených zdrojů rozlišuje mezi zdrojovým systémem (jakožto zásobárnou generující tok využitelných jednotek) a zdrojovými jednotkami, tedy tím, co uživatel ze zdrojového systému využívá nebo si přivlastňuje. Zatímco zdrojový systém může být společně poskytován či produkován více než jedním subjektem, zdrojové jednotky nejsou využívány či přivlastňovány kolektivně (např. ryby nalovené jednou lodí nejsou určeny ostatním; Ostrom 2008, s. 31). Ostrom se vymezuje vůči Hardinově modelu jako vůči metafoře, na jejímž základě by neměla být navrhována konkrétní politická pravidla. Zároveň bere vážně jedno z Hardinovým upozornění, které spočívá v tom, že pokud nejsou stanovena pravidla pro vytváření a užívání, dochází k nadměrnému využití některými spotřebiteli, aniž by se podíleli na udržování těchto statků (tzv. problém černého pasažérství, Ostrom 2008, s. 49). Zde je potřeba upozornit, že se většina těchto tezí týká přírodních zdrojů, nikoli zdrojů kulturních a informačních – u těch není tak častá kolektivní tvorba a správa, nehrozí u nich vyčerpání a v zájmu proponentů intelektuálních obecně sdílených statků je naopak jejich co nejširší distribuce a dostupnost (Stallman, 2002). Intelektuálním obecně sdíleným statkům se podrobněji věnuji v několika dalších sekcích této práce.

Ostrom ve svých textech o přírodních zdrojích věnovala pozornost tomu, jak v rámci komunitně spravovaných zdrojů regulovat jejich užívání a předcházet jejich devastaci. Ve svých analýzách se věnovala principům, které institucím umožňují kolektivní správu zdrojů zamezující jejich degradaci a naopak umožňující jejich udržitelnost (Slavíková et al. 2010). Ostrom zdůvodňovala význam lokálně nastavených regulací oproti centralizovaným a vládním pravidlům, podstatnou roli kooperativních strategií a kolektivní volby lokálních správ, v rámci

nichž individuální členové dokáží sledovat a prosazovat společné cíle (Slavíková, Jílková a Kluvánková-Oravská, 2010).

Práce Ostrom proto zpochybňují koncepty, které redukuje lidské jednání na ryze racionální volby egoistického jedince, který se pokouší primárně maximalizovat svůj zisk (Ostrom, 2008). Oproti tomu Ostrom zdůrazňuje spolupráci, reciprocitu a kolektivní sdílení. Důraz na *proces* vytváření produktů a proud vztahů (Bollier a Helfrich, 2015), který tyto produkty vytváří, je důvodem, proč se v těchto debatách mnohdy používá sloveso „commoning“. Jedná se o zvýraznění kolektivních procesů, které pečují o udržení obecně sdílených statků (Linebaugh, 2009). Sloveso „commoning“ budu do češtiny překládat jako „obecnění“ statků, abych udržel odkaz – patrný v originále – na slovo „commons“ (*obecně sdílené statky*) a zároveň aby bylo možné v tomto slově zviditelnit procesualitu a dějovost aktivit, které toto slovo označuje.

Současná debata o obecně sdílených statcích je zásadně formována přínosem Ostrom k tomuto tématu, a to včetně jejího důrazu na obecně sdílené statky jakožto alternativě ke státní správě a k privatizaci zdrojů. V návaznosti na její výzkumy tak sice bývají obecně sdílené statky definovány mnoha způsoby, nicméně převažující část odborné literatury se dnes shodne na dvou základních charakteristikách (Velicu and García-López 2018): zaprvé, obecně sdílené statky bývají spravovány autonomním kolektivem; zadruhé, obecně sdílené statky představují na úrovni teorie i praxe alternativu k tomu, jak státní a tržní systémy přistupují k problematikám životního prostředí, zdraví, vzdělání či potravinové produkce. Obecně sdílené statky proto bývají považovány za slibný koncept, který může nabídnout spravedlivou distribuci zdrojů oproti správě, kterou vykonávají státy, nebo která se realizuje skrze tržní systémy. Někteří akademici argumentují přímo tím, že dichotomie stát-trh je falešná, protože statky spravované vládou bývají privatizovány a transformovány do podoby soukromého majetku (Quilligan, 2012). Mattei (2012) proto mluví o „duopolu“ státu a trhu.

Quilligan (2012) upozorňuje, že svou roli v této státně-tržní symbióze sehrála i keynesiánská ekonomie. Ta určila státní intervence jako hlavní sílu uspokojující spotřební nároky svých občanů, a to prostřednictvím dostatečného množství pracovních míst a vyšších mezd. Zároveň Keynesův koncept „efektivní poptávky“ směšuje dohromady individuální kupní sílu s uspokojováním osobních preferencí, kam náleží i netržní potřeby a tužby. V důsledku tak podle Quilligana keynesiánská ekonomika ignoruje význam a roli obecně sdílených statků – vlády podporují spotřebu veřejných statků jakožto tržního zboží. Od 80. let minulého století západní vlády posílily podporu volného trhu, obchodu a soukromého vlastnictví, což podle Quilligana ještě výrazněji vzdálilo význam termínu „veřejný“ od obecně sdílených statků:

společné statky jsou označeny za veřejné, ale následně jsou deregulovány a předány do soukromé sféry, která z nich následně produkuje a distribuuje komodity.

Podle této linie analýzy se v druhé polovině 20. století zeslabil politický význam obecně sdílených statků, protože převládlo rozdělení na statky soukromé a statky veřejné, které jsou nicméně považovány především za potenciální zdroj pro volný trh. Také proto jsou obecně sdílené statky v rámci současných teorií a občanských praktik západní Evropy a USA zviditelňovány jako „zdroje, které patří lidem jakožto věc životní nutnosti“ (Mattei, 2012). Součástí propagace obecně sdílených statků je i rozšiřování komunitních praxí, které kolektivně pečují o zdroje, a produkty se sdílí v rámci komunity (Bollier a Helfrich, 2021). Komunitní správa statků bývá prosazována jako „transformativní sociální paradigma“ (Bollier, 2020a).

V podobném duchu se v současnosti přistupuje ke zdrojům potravin. Akademická debata věnující se „požitelným obecně sdíleným statkům“ operuje s dichotomií, kde proti sobě stojí potraviny jako obecně sdílené statky na straně jedné a na straně druhé komodifikované potraviny. Vivero-Pol (2017) označuje samotnou komodifikaci potravin za součást hegemického „průmyslového potravinového systému“, zatímco občanská afirmace statků poskytujících potraviny je považována za činnost namířenou proti této průmyslové dominanci (Johnston, 2008). Pro mou práci jsou podstatné především ty studie, které ukazují, že sociální praxe zaměřené na vytváření a sdílení potravin mohou mít relevantní dopad i bez nutnosti záměrné politické angažovanosti (Zapata Campos et al., 2020), a které zpochybňují ostrou hranici mezi kapitalistickým a anti-kapitalistickým přístupem ke správě zdrojů (Velicu a García-López, 2018).

V návaznosti na tyto koncepty představuji houbaření jako specifickou formu vztahování se k potravinovým zdrojům, v rámci níž se objevují nové varianty udržitelnosti i „tichosti“, a to v podobném duchu, jak „tichou udržitelnost“ charakterizují Smith a Jehlička, tedy jako činnosti, které nejsou motivovány ekologickou etikou, ale přesto způsobují pozitivní environmentální dopady. Většina lesů v Česku není vlastněna komunitně (obce a družstva vlastní přibližně 18 procent lesů, eagri.cz, n.d.) a řada pravidel je určena legislativou, zákony a vyhláškami. Houbařské aktivity jsou navíc mnohdy vykonávány individuálně nebo v rámci rodiny a nejedná se vždy o komunitní činnost (v porovnání například s komunitními zahradami či sady). Přesto ukážu, že mnohé aspekty „obecnění“ (commoning) je možné vysledovat v každodenních činnostech lidí, kteří se věnují houbařině – některé z jejich aktivit pojmám jako „tiché obecnění“ s inspirací u zmíněného konceptu Smithe a Jehličky (2013). Pojmenovávám tak

aktivity, které se podílejí na správě a udržování společných zdrojů, aniž by tento důsledek byl nutně jejich hlavním a deklarovaným cílem.

Soustředím se na způsoby, jak houby jakožto společně sdílené zdroje (Hribar et al., 2018) spravují občanské spolky, ale také na individuálně zajišťované udržování sběračské etiky. Zároveň se zaměřuji na praktiky, které se na první pohled vymykají konceptu obecnění, protože jejich součástí je transformace jedlých hub v tržní zboží a neoficiální přivlastňování nalezišť – přesto se nejedná o klasickou privatizaci a ohrazování půdy, protože tyto aktivity umožňují zároveň udržovat lesní prostory jako otevřené a nezdevastované zdroje pro ostatní uživatele, a mají svůj sociální i ekologický dopad. Následně pak analyzuji způsoby, jakými se někteří účastníci mého výzkumu pokouší začlenit houby do „společného světa“ (common world, Latour, 2004b) nejenom jako pouhé zdroje, ale jako aktivní účastníky modulující vztahy, normy i zdraví kolektivů, anebo se snaží nabídnout novou reprezentaci těchto organismů ve veřejném uvažování o nich, a to formou intelektuálních obecně sdílených statků – ty nemusí vznikat a být utvářeny kolektivně, ale jsou určeny k užívání uvnitř širšího kolektivu nebo v rámci veřejnosti. V některých případech tak nejde o „tiché“, ale cílené obecnění směřující k vytváření vědění s otevřeným přístupem. Jednotlivé kapitoly tak představují různé varianty obecnění, které se objevují ve vztazích lidí a hub.

3. Lesy: obecnění teritorií

Osobní předmluva kapitoly

Do lesa, u něhož jsem vyrůstal, to trvalo necelých deset minut a po několika hodinách strávených mezi stromy jsme s rodiči a sourozenci nasbírali povětšinou plné koše „babek“ (hřib žlutomasý). Když jsme odcházeli z lesa, zastavili jsme se na jeho hranici a my děti jsme odříkali tuto říkanku/zaklínadlo: „*Zamykám, zamykám les, aby sem nikdo nevezl! Vleze-li sem bába, ať je z ní žába. Vleze-li sem dědek, ať je z něj dudek. Vleze-li sem panna, ať je z ní srna. Vleze-li sem mládenec, ať je z něj mravenec.*“ Tyhle verše se mi vybavily, když jsem promýšlel to, komu vlastně patří plody, které poskytuje les a které – alespoň v české krajině (a díky české legislativě) – může odnést kdokoli. Vzpomínám si, že už tehdy ve mně ona říkanka vzbuzovala pocit, že mezi mnou (námi) a lesem vzniká zvláštní vztah – nikoli vztah definovaný tím, že nám les nyní *patří* v klasickém smyslu slova, ale spíše neformální, snad i intimní vztah: člověk do lesa nesmí vstoupit, jak se mu zachce, je to prostor pro vztah mezi člověkem a lesem, který musí být vyjednáán (minimálně „zaklínadlem“) a který má svá pravidla. Ale možná v tom bylo ještě něco jiného – zaklínadlo vlastně nezakazovalo vstup. Spíše „zařizovalo“, aby do lesa nevezl člověk v lidské podobě. Spočívalo v tom, že když do lesa někdo vstoupí, promění se v mimo-lidskou bytost. Bába v žábu, dědek v dudka... Na prahu lesa musí člověk odevzdat něco ze svého lidského modu existence, aby mohl vejít. Komu tedy patří les?

V této kapitole se věnuji tomu, jak jsou formalizovaně i neformálně spravována a přivlastňována teritoria poskytující lesní plody. Stavros Stavrides, který zkoumá způsoby, jakými občanské iniciativy přetváří městské oblasti na sdílené prostory, zdůrazňuje, že je zapotřebí věnovat pozornost rozličným potenciálům procesů sdílení – nikoli aplikovat koncept obecně sdílených statků jen na další statek v řadě, na který se napasují poznatky z již existující teorie (Stavrides, 2016). Pozornost si podle něj zaslouží specifické způsoby, jimiž je sdílení realizováno, i subjekty, které se na sdílení podílejí. V následující kapitole se věnuji aktérům, kteří vyjednávají otevřenost i uzavírání teritorií poskytujících lesní plodiny, a způsobům, jimiž pracují s pravidly určujícími, jak jsou lesní teritoria zpřístupňována veřejnosti. V této kapitole hledám odpověď na následující otázky: Jaké praxe rozhodují o otevřenosti či zneprístupnění lesů a lesních plodin? Jakou roli v těchto vyjednáváním hrají houbařské aktivity? Lze se k pojetí lesů jako obecně sdílených statků přiblížit i praktikami každodenního sběru, tedy bez spoléhání na přístupy lesních managementů?

V první sekci této kapitoly se věnuji dějinám utváření lesů na českém území s důrazem na vyjednávání jejich otevřenosti pro veřejnost a na formování dostupnosti lesních plodin

rostoucích na těchto územích. Ukazují, jak byla současná podoba českých lesů vytvářena s důrazem na ekonomicky uživatelnou produkci dřeva, kvůli čemuž byl přístup k dřevu nejvíce regulovanou oblastí, zatímco produkce lesních plodin byla výrazněji zpřístupňována obyvatelstvu. Analýza správy českých lesů v této sekci vychází z rukopisu článku „Recasting the Plantationocene in Czech forests: In defence of the public value of plantations“ (Stöckelová, Senft a Kolářová, v recenzním řízení), v němž je zkoumána plantážní povaha části managementu českých lesů, včetně aktivit, které plantážní logiku narušují a jsou vůči ní subverzivní.

V následujících sekcích analyzuji, jak k lesním teritoriím přistupují houbařské skupiny a individuální houbaři a houbařky. Věnuji se tomu, jak lze neformálně přivlastňovat houbařská naleziště, jak jsou o těchto teritoriích vytvářeny znalosti v podobě intelektuálních obecně sdílených statků a jak mají rozličné houbařské znalosti vliv na zacházení s těmito oblastmi. V závěrečné části této kapitoly navazuji na studie, které konceptualizují vztah lidí a nelidských organismů mimo instrumentální a ryze racionální přístupy (Satsuka, 2018). Ukazují, že vyjednávání správy zdrojů může zahrnovat takové přivlastňování teritorií, které částečně vylučuje lidské uživatele, ale zároveň zahrnuje různorodé organismy jako relevantní subjekty podílející se na tvorbě a udržování lesní krajiny.

3.1 Politika lesů: vyjednávání soukromého, veřejného a obecního

Existence českých lesů byla a je propojena s procesy modernity. Jejich současná podoba vznikala jako jeden z výrazů tržních mechanismů, vědy a politiky. Globální propojení mělo tržním, vědeckým a politickým praktikám umožnit vytvoření univerzálních schémat aplikovatelných napříč světem (Tsing, 2005). Jedním z univerzálních schémat a arbitráž modernity se stala Příroda (Latour, 2002). Její „zákony“ jsou vyjádřením univerzální logiky, která byla aplikovatelná a škálovatelná globálně, napříč specifickými lokalitami, jak tento export „univerzálního“ popisuje Anna L. Tsing (2005). Ve své analýze vztahů mezi globálním a lokálním vyzdvihuje přitom Tsing nezbytnost dvou procesů: prvním je logika zobecnění, druhým pak spolupráce mezi rozličnými tvůrci heterogenních znalostí. Tato dynamika je podstatná právě i pro procesy, které utváří lesní teritoria.

Zobecnění totiž umožňuje dosáhnout kompatibility mezi partikulárními fakty: platan či borovice mohou být jednotlivými objekty poznání, nicméně obecné tvrzení o nich lze vyjádřit jen tehdy, pokud existuje kategorie stromů, tedy „axiom jednoty“, jak tuto konceptuální práci nazývá Tsing (2005, s. 89) – tehdy může obecné transcendovat partikulární. S tím se pak pojí

spolupráce mezi různými tvůrci znalostí: univerzální kategorie musí být vyjednatelné napříč rozdílnými přístupy, které vyvstávají v konkrétních časoprostorech a které vytváří jednotlivé znalosti. Mimo jiné tak musí existovat shoda na univerzálních objektech Přírody (různí tvůrci znalostí se musí shodnout na tom, co je platan a co je les). Mezi principem zobecnění a vyjednáváním různých režimů vědění přitom neexistuje hladká návaznost – specifika jednotlivých spoluprací mohou být umenšena předem ustavenou jednotou a zároveň bývá pozice této předem určené jednoty narušována, když je zaváděna v konkrétních procesech, během nichž se vyjednává podoba specifického vědění. „Axiomy jednoty a (různé typy) spolupráce se navzájem potřebují i zakrývají; zobecnění – se svými partikulárními výjimkami a předsudky – vzniká jako produkt této interakce,“ shrnuje Tsing tuto dynamiku (2005, s. 90). Toto teoretické vymezení mezi univerzalizujícími procesy globálního a partikulárními ději v konkrétních lokalitách je podstatné pro pochopení toho, jak jsou utvářeny české lesní ekosystémy.

V následujících odstavcích ukazují, že v novověku se začaly vytvářet lesy, které se postupně stávaly prototypem „Lesa“. Fyzická podoba lesů a jejich hodnota byly totiž určovány primárně jejich hospodářskou funkcí – zobecněná kategorie lesa spočívala v produkci dřeva. Další události, které se v prostoru lesů odehrávaly (jako například růst lesních plodin), byly přitom později kategorizovány jako „mimo-produkční funkce“ lesů, další jevy možná zůstaly neregistrovány. Monarchistický stát těžil dřevo, poddaní sbírali plodiny a klest – části ekosystémů byly kategorizovány podle toho, komu bylo přiřčeno jejich vlastnictví a možnost využívání. Zobecnění lesů jakožto zdroje dřeva se střetávalo s nárokem na obecnění lesů jakožto prostorů dostupných pro komunitní užívání. Současné lesy a s nimi spojená legislativní opatření jsou tak výsledkem střetů rozdílných zájmů a různých lesních managementů. K důsledné analýze sběračských aktivit a vztahů lidí s různými druhy hub je zapotřebí pochopit procesy, které formovaly lesní teritoria, v nichž se dnes setkání lidí a hub uskutečňují. Sledují proto, kdo a jak určuje míru otevřenosti lesů a analyzují způsoby koexistence různých režimů správy a užívání lesů.

Možnost užívání lesů, kterého v dnešní době využívají sbírající, je výsledkem dlouhodobého vývoje lesnické legislativy na českém území, přičemž hranice mezi soukromým a obecním řešilo již středověké zákonodárství. Většina lesní půdy spadala do vlastnictví krále, šlechty nebo byla majetkem měst. Obyvatelé vesnic ovšem mohli sbírat lesní plodiny, mezi které patřily především houby a byliny – právo na požitky z lesů bylo chápáno jako součást práva volného přístupu do lesů (Cempírek, 2012, s. 14). Specifičtěji byla pojata možnost těžby dřeva, která

byla regulována prostřednictvím takzvaných „lesních služebností“ – tento institut umožňoval osobě využívat majetek, včetně lesního dřeva, přestože nebyla vlastníkem lesa. Lesní služebnosti byly zavedeny na přelomu 13. a 14. století a jejich základem bylo římské právo (Cempírek, 2012, s. 15).

Lesní služebnosti vycházely ze dvou zásadních pojmů římského práva. Prvním bylo právo požívací (*ususfructus*), které umožňovalo užívat cizí věc, a tedy z ní i těžit úrodu. Druhým konceptem je právo užívací (*usus*). Toto právo původně neumožňovalo využívat úrodu, nicméně justiniánské právo rozšířilo *usus* o možnost užívání úrody, a to v takovém množství, které bylo nezbytné pro obživu sebe a své rodiny (Kincl et al. 1995, s. 197). Tyto principy jsou dodnes patrné v českém utváření legislativního rámce. Středověké lesní předpisy byly ovšem formovány ještě další podstatnou zásadou převzatou z římského práva, a sice principem „*fundus fundo servit*“, tedy „pozemek slouží pozemku“, který stanovoval, že pozemek by neměl sloužit výhradně ve prospěch jedné osoby, ale měl by být vázán na objektivní ekonomickou potřebu a že služebnost by měla být užitečná také pro pozemek samotný (Kincl et al., 1995, s. 193). Stanovování hranice mezi soukromým a obecním a zároveň potenciální zahrnutí zájmů samotných pozemků do rozhodovacích procesů a každodenní praxe jsou podstatná témata, která mohou být otevírána a problematizována variantami houbařiny, jak ukáží napříč touto kapitolou. V průběhu dějin se zavádění těchto principů stalo důležitou součástí toho, jak byly utvářeny a koncipovány lesní pozemky, včetně lesních plodin.

Během novověku nastala výrazná změna po bitvě na Bílé hoře, kdy byl majetek protestantů přerozdělen mezi šlechtu katolické denominace. Ta se následně pokoušela regulovat práva poddaných týkajících se užívání lesů, které bylo povoleno pouze vybraným osobám prostřednictvím lesních služebností a celkově se obecní lesy postupně stávaly lesy soukromými (Cempírek, 2012, s. 18). Změna byla způsobena i tím, že dřevo získalo během následujících období postavení základní suroviny státního průmyslu. První lesní zákon byl vydán v roce 1754 (Drobník a Dvořák, 2010) a sjednotil fragmentární postupy na jednotlivých panstvích (a dovršil nedokončenou snahu Karla IV. o zákoník, který by zajišťoval ochranu lesů) (Cempírek, 2012, s. 20). V 18. a 19. století byl zdůrazňován význam lesů pro společnost – stát sice nevlastnil většinu lesů, ale specifitěji udával, jak lesy spravovat a jak zacházet se dřevem. Lesní zákon z roku 1852 (Cempírek, 2012, s. 24) vyzdvihl význam lesů pro hospodářství a zaváděl princip ochrany lesů, takže lesní půda měla zůstat zalesněna (vyžadoval například zalesnění do pěti let po vykácení lesa), byly zakázány činnosti, které by poničily celistvost lesů – hospodářská prosperita byla propojena s ochranou lesních ekosystémů (Cempírek, 2012, s. 26).

Lesy tak byly teritoriem, kterého se týkaly centralizační procesy tohoto období a jejich využívání bylo modifikováno vznikem moderních států (Szabó, 2020, s. 18). Zatímco lesní zákon z roku 1754 začal nad privátními cíly preferovat zájem společnosti, která je závislá na dřevě jakožto zásadní komoditě, zákon z roku 1852 stabilizoval tento přístup větším dohledem státního aparátu nad správou soukromých lesů (Cempírek, 2012, s. 24). Zároveň bylo zaváděno družstevní vlastnictví lesů, které umožňovalo společné užívání lesů (Cempírek, 2012, s. 37), a bylo zohledňováno to, že obyvatelstvo potřebuje „vedlejší využití“ lesních ekosystémů, tedy využití netěžební (Szabó, 2020, s. 19).

Zmíněný zákon z roku 1852 byl základem pro lesní zákon přijatý Československem v roce 1918. V roce 1935 byl veřejný zájem zdůrazněn odbornou komisí, která jej upřednostnila před potenciálně nadměrným soukromým využíváním lesů (Cempírek, 2012, s. 46). Po roce 1948 byl zdůrazněn – kromě radikální změny ve struktuře vlastnictví lesů po nástupu KSČ k moci – také princip obecného užívání lesů a zákon z roku 1960 posílil družstevní vlastnictví lesů (Cempírek, 2012, s. 62). Podstatná změna spočívala v zavedení volného sběru lesních plodů – podle zákona z roku 1852 bylo ke sběru plodin potřeba povolení ve formě lesní služebnosti. Zákon z roku 1977 pak položil důraz na ekonomickou roli lesů a zároveň nově konceptualizoval lesy jako nedílnou součást životního prostředí a pojmenoval jejich propojení s komplexními ekosystémy, v rámci nichž plní lesy nezastupitelnou roli (Lesní zákon č. 61/1977 Sb.). Vývoj pravidel týkajících se sběru lesních plodin vyústil do stávající legislativy, která neomezuje množství plodin, které lze odnést z lesa, pokud se jedná o sběr pro vlastní potřebu a pokud se nejedná o chráněné typy krajiny či druhy plodů. Vstupovat do lesů a sbírat houby je možné v soukromém i státním lese – „obecné užívání lesů“ je specifikováno v zákoně č. 289/1995 Sb. o lesích. Ohledně otázky, jak by vůbec bylo možné poznat soukromý les, pokud nemá označení, je na webu ministerstva zemědělství následující formulace: „Druh vlastnictví poznat nemůžeme. Pro sběr hub to však není rozhodující“ (eagri.cz, 2013).

V rámci obecného užívání má kdokoli nárok na výsady z tohoto práva. Obecné užívání přitom nelze využít pro tvorbu zisku (např. k prodeji vody ze studánek, které spadají pod veřejné statky). K prodeji hub, a tedy tvorbě zisku, je potřeba mít certifikát týkající se potřebných znalostí a živnostenský list (szpi.gov.cz, 2002) a také povolení od vlastníka pozemků, na nichž se sběr uskutečňuje, a to dle občanského zákoníku, § 1261. Zatímco řada států západní Evropy výrazně reguluje možnost sběru lesních plodin (Koune, 2001), pravidla pro sběr v Česku jsou značně liberální. Bez specifických povolení je možné sbírat pro vlastní potřebu, v rámci níž je dovoleno sbírat i pro členy rodiny, aniž by bylo specifikováno množství hub. Také kvůli této

nejasnosti v legislativě mohou sběračky a sběrači teoreticky odnést téměř libovolné množství lesních plodin, které jsou v některých případech později prodávány jako komodity, aniž by sbírající měli patřičná oprávnění – komentář k lesnímu zákonu uvádí, že bez těchto činností by značná část lesních plodin na trh nevstoupila (Drobník a Dvořák, 2010, s. 53). Liberalizace sběru je vyvažována důrazem na ohleduplné chování v rámci lesního prostoru, zákazem sběru chráněných druhů a regulací sběru v chráněných oblastech, dále také zohledněním práv vlastníka lesa a práva ostatních vstupovat do lesů a podílet se na sběru lesních plodin (Dudová et al., 2006, s. 315; cit. in Cempírek, 2012).

Je důležité poznamenat, že v rámci Evropské unie neexistuje žádná společná lesnická politika (oproti např. společné zemědělské politice; consilium.europa.eu, n.d.). Přestože určitý typ sdílených postupů ke správě ekosystémů nabízí například soustava chráněných území Natura 2000, formy managementu lesů jsou – v porovnání s agrárním sektorem – výrazněji určovány přístupem jednotlivých států. Rozlohu České republiky tvoří v současné době z 34 % lesy, přičemž 56 % lesů vlastní a spravuje stát, 26 % je ve správě soukromých vlastníků, obce a družstva vlastní 18 % lesů (eagri.cz, n.d.). Stát spravuje celkově 1 461 tisíc hektarů státních lesů, přičemž z toho celých 1 218 tisíc hektarů spadá pod státní podnik Lesy České republiky, 122 tisíc hektarů spravuje s.p. Vojenské lesy a 95 tisíc hektarů je zařazeno pod Správy národních parků (eagri.cz, n.d.). Ostrom (2008) ve svém pojetí obecně sdílených statků upozorňuje, že při správě těchto zdrojů není zcela určující vlastnictví, ale sociální vztahy, jejichž prostřednictvím je pečováno o společně sdílené zdroje. Proto se v následující části věnuji tomu, jaké typy sociálně-ekonomických vztahů převládají ve státně-tržní správě lesů.

Podoba českých lesů je podle některých expertů určena převážně jejich průmyslovým využitím. Profesor Miroslav Svoboda z Katedry ekologie lesa z ČZU označuje některé české lesy přímo jako plantáže: „Přestože máme největší rozlohu lesů za posledních čtyři sta let, většina z nich nejsou lesy, ale plantáže. Na husto, po řádkách pěstované plantáže smrku a borovice s jediným cílem – produkce dřeva. V takovém prostředí žije máloco“ (Svěrák, 2022). Ještě donedávna se používala buldozerová příprava půdy, která plošně odstranila půdu, čímž zlikvidovala půdní vrstvu, která se utvářela „statisíce let“, a zanechala tak po sobě „mrtvinu“ (Sloup, 2016). Smrky byly v roce 2008 vysázeny na 23 % lesní půdy, v některých oblastech zabíraly více než polovinu plochy, především v okrajových pohořích (Souček a Tesař, 2008). V roce 2020 bylo v Česku vytěženo 35,8 milionů m³ dřeva (do tohoto množství je ovšem třeba započítat také likvidaci dřeva po kůrovcové „kalamitě“) (czso.cz, 2021). Česko je v rámci Evropy na čtvrtém místě, co se týče zásoby dřeva na jeden hektar a na místě šestém v ročním přírůstku dřeva na jeden hektar,

a to přesto, že v žebříčku lesnatosti je Česko až na dvanáctém místě mezi ostatními evropskými státy (lesycr.cz, n.d.a).

Plantážnímu typu produkce se určitá část českých lesů přibližují také tím, jaký typ pracovní síly a pracovních podmínek byly součástí jejich udržování. Čaněk (2016) uvádí porušování pracovních práv pracovníků ze zahraničí, problémy s neplacením odměn a segmentování pracovníků podle etnika, rasy, občanství či genderu, kterého se měli dopouštět někteří subdodavatelé jedné z největších českých lesnických firem Less & Forest (dnes již neexistující). Problematické pracovní podmínky popisuje také jedna z účastnic mého výzkumu, která devatenáct let pracovala pro nejmenovaný subjekt spravující lesní pozemky. Její zkušenost se týká mimo jiné nadužívání pesticidů při ošetřování sazenic:

Pracovali jsme léta s chemií a vůbec jsme nevěděli, jaký to na nás může mít dopady. Protože tam možná jsou ty etikety, většinou je to rozmazaný, nečitelný nebo prostě... Nepřečetli jsme si, naše chyba, víc jsme se o to nijak nezajímali. Ale potom bylo od Evropské unie před několika lety nakázáno, že všichni, kdo dělají s chemií, musejí mít školení. A tak podnik musel zaplatit školitele a všichni jsme dostali školení na tu chemii, se kterou pracujeme. A tam se teprve člověk dozvěděl, jak strašně je to špatně, jak hodně je to nebezpečný, jak hodně se to ukládá v těle. Říkal, že až po deseti letech to může propuknout, že je to rakovinou. A vlastně z dvanácti lidí, který tam jsme kolem dvaceti let, tak čtyři máme rakovinu.

Zjednodušená ekologie, akcelerace produkce, nucená práce a prostředky, které disciplinují těla pracovníků a rostlin, jsou charakteristiky, které Haraway (2015) a Tsing (2016) určují jako rysy plantážní produkce. Tyto procesy zjednodušují a urychlují produkci, zároveň vedou k exploataci lidských i nelidských organismů. Sidney Mintz připodobňuje plantáže k „syntéze pole a továrny“ (1986, s. 47), přičemž Haraway a Tsing rozvíjí tuto konceptualizaci. Zaměřují se na plantážní typ produkce nikoli jako na jeden z vícero možných přístupů využívání zdrojů, ale označují plantážní výrobu a logiku jako zásadní proces, který vytvořil současnou podobu a stav planetárních systémů – právě proto navrhuje místo příliš vágního pojmu antropocén používání konceptu „plantážocén“ (Plantationocene) (Haraway, 2015; Haraway a Tsing, 2019). Tento koncept má zviditelnit to, že plantážní zisky umožnily industrializaci globálního severu a že organizace práce na plantážích posloužila jako model pro management tovární produkce. Plantáže fungovaly jako vzor pro „modernizaci životního prostředí“ a pro typy kontroly, které způsobují také současnou ekologickou transformaci, respektive krizi biodiverzity (Davis et al., 2019).

Podstatné ovšem je, že se při experimentování s tímto konceptem stále výrazněji upozorňuje na to, že simplifikace, homogenizace a disciplinace plantážní produkce není totální. K udržení plantážního systému jsou zapotřebí komplexní postupy, protože lidští i nelidští účastníci plantáží konstantně vzdorují a narušují management. Plantážní produkce je proto „křehčí“ (Li a Semedi, 2021, s. 23), než by se na základě zmíněné konceptualizace mohlo zdát. Například Judith Carney (2020) zkoumala emancipační praktiky otroků, kteří vytvářeli vlastní hospodářství paralelně s plantážními monokulturami, přičemž tato teritoria Carney považuje za prostory poskytující biokulturní útočiště. Haitský sociolog Jean Casimir (2020) analyzuje systémy, které se vytvářely paralelně s plantážemi cukrové třtiny a které generovaly infrastrukturu umožňující vzdorování plantážní logice. V této linii pracuje také antropoložka Sophie Chao (2022) věnující se praxím, které komplikují disciplinaci lidí, živočichů a rostlin na plantážích palmy olejné – analyzuje narušování pěstovaných plodin dalšími organismy a vznikání nových forem symbióz, s nimiž plantážní produkce nepočítá. Chao zdůrazňuje, že simplifikace a disciplinace není dokončený proces, ale konstantní vyjednávání, na kterém participují lidé, živočichové, mikroorganismy i rostliny.

Také v návaznosti na tyto analýzy, které zkoumají různé podoby plantážních managementů, je potřeba zdůraznit, že české lesy nelze souhrnně označovat za plantáže. Plantážní produkce je pouze jedna z variant aplikovaných lesních managementů. Formování lesů se navíc účastní řada subjektů (od státního podniku, přes soukromé vlastníky až po jednotlivce, kteří les užívají, aniž by jej vlastnili) a jsou využívány rozličné typy správy. Podstatné je, že redukovaná ekologie lesa a naddimenzovaný důraz na těžbu se začaly výrazně proměňovat na počátku milénia. Lesy ČR deklamují zohlednění větší diverzity vysazovaných druhů a omezení využívání pesticidů (lesy.cz, n.d.b). Ačkoli je smrk stále nejčastěji vysazovaným druhem stromu v českých lesích (Cenia, 2021), druhová skladba získává v posledních letech větší pestrost. V roce 2022 vláda ve svém programovém prohlášení upozorňovala, že „lesy jsou naše národní dědictví, ne továrny na dřevo“ a přislíbila prosazování biodiverzity, obnovu lesů a podporu mimoprodukčních funkcí lesa (vlada.cz, 2022).

Lesní hospodář Aleš Erber (2024) v podcastovém rozhovoru o lesním hospodaření na mou otázku o plantážní povaze českých lesů zdůraznil, že označení českých lesů jako plantáží by devalvovalo snahy těch lesníků, kteří se pokouší o šetrné a přírodě blízké hospodaření. V roce 2024 soukromí vlastníci lesů deklamovali, že jimi spravované lesy mohou zachytit jedno procento oxidu uhličitého vyprodukovaného v rámci Česka – toto zajištění „klimatické funkce lesů“ přislíbilo ministerstvo zemědělství od roku 2028 přímo dotovat (ekolist.cz, 2024a).

Celkově je patrné, že nárok „udržitelnosti“ výrazně proměnil typy spolupráce a vyjednávání o „axiomu jednoty“ jménem les. Důraz na biodiverzitu a udržitelnou správu konkrétních míst vstupuje do rozhodování o tom, jak a co bude zobecněno do univerzální kategorie lesa.

Různé typy managementů tak nyní hledají svou legitimitu v rámci vyvažování mezi rozličnými ekonomickými zájmy a udržitelností. Ekonomie a ekologie jsou vyjednávány napříč zainteresovanými skupinami a probíhá nesnadná stabilizace toho, kdo a za jakých podmínek bude mít možnost spravování a využívání lesních teritorií. V této linii je užitečné zmínit, že někteří soukromí vlastníci lesů kritizovali v roce 2023 Lesy ČR kvůli návrhům, které tento státní podnik předkládal soukromým vlastníkům a které by podle soukromníků omezovaly biodiverzitu lesů (silvarium.cz, 2023). Jednalo se o údajné výzvy k odstraňování suchých stromů – Lesy ČR je ale označily za pouhá doporučení na základě své povinnosti dodávat odborné poradenství. V těchto doporučeních bylo odstranění souší doporučováno mimo jiné kvůli tomu, aby nedošlo ke znehodnocení dřevní hmoty, ale také s ohledem na bezpečnost volného pohybu osob. Hnutí DUHA naopak zdůrazňovalo význam suchých stromů pro organismy, které sušiny a tlející dřevo potřebují pro svou existenci. Jedná se o příklad střetu zájmů, v němž jsou zdůrazňovány různé modalities lesů: les jako zdroj výdělků, jako prostor otevřený veřejnosti, jako soubor ekologických nik. Tzv. „bezzásahovost“, tedy například neodstraňování suchých stromů, umožňuje intenzivnější rozvoj biodiverzity, ale zároveň s menší mírou přímých zásahů v terénu klesá bezpečnost lesů pro návštěvníky. Metodická ochrany přírody Jana Svobodová například zdůrazňuje, že s „kulturními lesy“ je potřeba pracovat i z hlediska bezpečnosti a rekreační funkce (lescr.cz, 2023).

Míru zásahů do lesních ekosystémů a režimy otevřenosti spoluurčují i další skupiny, které intervenují do ustavování managementu lesů. Část myslivců se stavěla kriticky proti plánům na zmenšování honiteb (Drahorád, 2023) a proti rozhodnutí Lesů ČR nenabídnout do výběrových řízení část honiteb, a tedy je nadále nepronajímat, k čemuž se státní podnik rozhodl údajně kvůli snaze chránit porosty založené po kůrovcovité kalamitě (Soldán, 2023). Užívání lesů v podobě honiteb se má dostat výrazněji pod kuratel Lesů ČR – v roce 2023 plánoval státní podnik do budoucna převzít čtvrtinu svých honiteb. Přístupnost lesů měla regulovat i část novely zákona o myslivosti, která se měla mimo jiné týkat změn ve schvalování mysliveckých obor a režimu v nich – těmito úpravami by zároveň omezila pohyb lidí napříč krajinou. Proti tomuto aspektu novely se ozvaly protestní hlasy turistů, ochránců přírody, ale i některých myslivců (ekolist.cz, 2024b). Od těchto změn bylo nakonec upuštěno a o vstupu do lesů bude i nadále rozhodovat státní správa.

Vstupování do lesů je ale důležitým tématem pro některé soukromé vlastníky. Někteří z nich totiž upozorňují na svou roli správců, v rámci níž umožňují vstup do lesů a prospěch z mimoprodukční funkce lesa. Tento jejich přínos by podle některých měl být zohledněn, a to spolu s jejich snahou nesázet jen smrkové porosty, které sice přinášejí rychlý výdělek, ale ekologickou hodnotu mají spíše ty lesy, které nejsou pěstovány jako smrková monokultura. Například Richard Benýšek, jeden z největších lesnických investorů v Česku, v jednom z rozhovorů zdůraznil (Kubátová, 2020), že ty lesy, které nejsou tvořeny smrkem, se začínají ekonomicky vyplácet mnohem později: „Problém je, že smrkový porost začne přinášet první výnosy už někdy po 40 letech života, pokud se tedy nebavíme o plantážích vánočních stromků. Takový dubový les začíná vydělávat dva až třikrát později.“ Sám Benýšek vyzdvihuje ekonomický význam lesních plodů jakožto mimoprodukční funkce lesů. Odkazuje se na jednu ze studií, podle níž před kůrovcovou kalamitou platilo, že těžba na jednom hektaru lesa přinese přibližně tisíc korun ročně (čistého zisku). Pokud se ale na takovém hektaru daly sbírat borůvky, čistý zisk byl až osminásobný.

Benýšek následně odkazuje na státy, v nichž je zpoplatněn sběr lesních plodů, díky čemuž vedlejší funkce vlastníkům přinášejí 60 až 70 procent příjmů. Benýšek navrhuje, aby státní lesy zůstaly přístupné, ale soukromí vlastníci by měli mít možnost sami rozhodnout o nepřístupnosti svých pozemků, a zároveň by pak měly platit daň z nemovitosti. Případně by mohli ponechat otevřený přístup, ale díky tomu by byli od daně z nemovitosti osvobozeni. Svůj argument podepírá také připomenutím toho, že se nikdo nepodivuje nad existencí loveckých a rybářských lístků. Regulaci navíc odůvodňuje ekologickým zájmem: „Jde o to, že lidé začali lesy neskutečně drancovat. Nedávají prostor, aby se houby nebo lesní plody dál rozmnožovaly a sloužily přírodě i zvěři, která se jimi živí.“

Rovněž Šišák et al. (2016) upozorňují na potřebu upravit stávající vágní znění legislativy upravující pravidla sběru pro vlastní potřebu. Jejich studie ovšem zároveň uvádí, že intenzita sběru se v různých krajích liší v závislosti na rozsahu lesního porostu v jednotlivých krajích, produktivitě místních lesů či podle počtu domácností, které lesy využívají. Nejvíce návštěv lesů bývá ve Středočeském kraji, který je hustě obydlen a zároveň hustě zalesněn a do lesů v tomto kraji jezdí rovněž obyvatelé Prahy. Využívání lesů je tak ovlivněno rovněž tím, do jaké míry mají lidé v různých místech Česka vůbec možnost lesy navštěvovat. Kromě role, kterou hraje lokalita jejich bydliště, vyplývá z výše zmíněného, že nejvíce navštěvují lesy obyvatelé druhého nejbohatšího kraje, tedy Středočeského, přičemž lesy v této oblasti navštěvují také lidé z Prahy, čili nejbohatšího kraje v Česku (hlidacipes.org, 2020). Šiftová (2020) ve své studii upozorňuje,

že sběračství je sice aktivitou rozšířenou napříč genderovými a třídními rozdíly, nicméně statistická data ukazují, že lidé s nižším vzděláním a nízkými příjmy mají relativně menší tendenci věnovat se sběru (2020, s. 7). Na vstupování do lesů se tak podílí nejenom legislativa a politická vyjednávání mezi zainteresovanými stranami, ale také samotné rozmístění lesních porostů napříč krajinou, jejich produktivita, bydliště sběračů a sběraček, třídní rozdíly, ekonomické zájmy a environmentální nároky na udržitelnou správu a využívání lesních ekosystémů. Ekonomické a ekologické příběhy se uvnitř lesů potkávají a společně rozhodují o podobě lesních teritorií a jejich managementu.

Jak upozorňuje Tsing, „agendy lesního managementu se multiplikují“ (2005, s. 109). Správy lesů rozhodují mezi ekonomickými a ekologickými nároky. Axiom jednoty jménem Příroda, onen univerzální modernistický arbitr lidských politik, totiž změnil své základní rysy. Příroda už není jen produkující, ale také ohrožená. Její obnova už není vyžadována pouze kvůli zajištění další těžby a sklizně (jako v případě rakousko-uherských zákonů), ale kvůli pokračování samotné existence těchto ekosystémů v udržitelné podobě. Ve vyjednávání mezi ekonomickými a ekologickými zájmy přitom proti sobě nestojí lesní správci na straně jedné a veřejnost na straně druhé. Nejedná se o zjednodušený spor mezi těžaři, kteří usilují o zisk, a sběrači, kteří milují přírodu. Také lesaři zavádějí environmentální opatření a houbaření má svůj nezanedbatelný ekonomický rozměr. Otevřenost či uzavřenost lesních teritorií ovlivňuje zdraví lesních ekosystémů, ale také ekonomický prospěch sbírajících a lesníků.

V těchto debatách bývají přitom uživatelé mimo-produkčních funkcí lesa, tedy především sběračky a sběrači, zahrnováni do jedné zájmové skupiny. Přitom i Benýškem zdůrazňované negativní dopady sběru jsou výrazným tématem uvnitř sběračských skupin. Ty jsou značně diverzifikované, co se týče přístupů k etice sběru a otázek otevřeného přístupu do lesů. Nejedná se o homogenní skupinu sbírajících, ale o rozličné aktéry, kteří mezi sebou dohadují mnohdy protichůdné požadavky ekonomických a ekologických nároků. V návaznosti na výše zmíněná vyjednávání o otevřenosti teritorií budu v následujících pasážích sledovat, jak houbařské spolky a jednotlivci formálně i neformálně přivlastňují lesní teritoria a formují jejich otevřenost.

3.2 Sběr hub a sběr dat: Intelektuální obecně sdílené statky

Nejvýraznější skupinou, která sdružuje občanské aktivity soustředící se na sběr hub, je Česká mykologická společnost (ČMS), spolek odborníků, amatérských mykologů a houbařů, který existuje již přes sto let a který má v současné době přibližně 1200 členů (Skalický, 2016). Tato organizace není typickou komunitou, kterou by podle teorií obecně sdílených statků bylo možné

označit za instituci spravující společně sdílené zdroje. Ostrom (2008) na základě empirických studií vypracovala osm principů pro udržitelnost institucí, které spravují společně sdílené zdroje. Aby tyto zdroje byly považovány za obecně sdílené statky, je zapotřebí institucí, které přetrvávají v čase díky následujícím principům: 1) využívaný statek má jasně vymezené hranice a vymezena jsou i práva těch, kteří tento zdroj využívají; 2) pravidla pro využívání zdrojů musí být uzpůsobena místním podmínkám; 3) ti, kterých se týkají tato pravidla, musí mít možnost účastnit se rozhodovacího procesu; 4) monitoring využívání zdrojů zajišťují ti, kteří jsou odpovědní uživatelům nebo jsou sami uživateli; 5) za porušování pravidel jsou stanoveny odstupňované sankce, které ukládají ostatní uživatelé nebo úředníci odpovědní těmto uživatelům; 6) existují mechanismy pro řešení sporů; 7) právo vytvářet vlastní instituce musí uznávat orgány vyšší úrovně; 8) v případě rozsáhlejších statků musí tyto aktivity vykonávat organizace s více vrstvami, tedy menšími místními institucemi.

ČMS splňuje některé charakteristiky instituce pečující o společně sdílené zdroje. Tato společnost je rozpoznána vyššími orgány prostřednictvím jejího ustanovení jakožto spolku se vznikem v roce 1990 a zápisem u Městského soudu v Praze v roce 2014. Umožňuje svým členům účast na rozhodovacích procesech, v rámci nichž lze řešit případné neshody (člen spolku může podávat podněty, návrhy a připomínky; myko.cz, 2015). V návaznosti na stanovy ČMS jsou na webových stránkách uvedeny kontakty na další „pracoviště, seskupení či jednotlivce v regionech či místech v ČR, spolupracující s ústředím ČMS a s Ústřední houbařskou poradnou při České mykologické společnosti“ (myko.cz n.d.b). Je důležité poznamenat, že se jedná o autonomní mykologické kluby, organizace, sdružení houbařů, mykologické kroužky a individuální členy působící v konkrétních lokalitách, a to bez přímé právní vazby na ČMS, někdy i bez registrované organizace. Zároveň platí, že fungování členů a členek ČMS je napojené na další orgány působící v oblastech ekologie:

Česká mykologická společnost (ČMS) i Česká vědecká společnost pro mykologii (ČVSM) v různé míře spolupracují s orgány ochrany přírody (OOP), mnohdy ale spíše bez centrální organizace na bázi jednotlivců (svých členů), malých neformálních pracovních skupin či organizovaných terénních akcí, případně grantových projektů, zaměřených na konkrétně vymezené území (Dvořák et al., n.d.)

Primární vliv ČMS na formování sběračských aktivit a vztahu sbírajících k lesu ovšem spočívá v produkci a distribuci znalostí o lesních ekosystémech a druzích hub. Ačkoli totiž tento spolek nelze charakterizovat jako standardní skupinu pečující o obecně sdílené statky, ČMS částečně a nepřímou prostřednictvím vytváření a předávání informací o nich. ČMS

dlouhodobě nabízí intelektuální obecně sdílené statky týkající se mykologických znalostí a ovlivňuje jejich distribuci ve veřejném prostoru.

Intelektuální obecně sdílené statky představují sdílenou infrastrukturu pro intelektuální tvorbu (Broumas 2017), přičemž do této oblasti spadá například jazyk, řada kulturních výtvorů, tradičně předávané znalosti, ale v posledních dekadách také například operační a softwarové systémy. Podobně jako u zdrojů s otevřeným přístupem i v případě nehmotných (intelektuálních) statků není možné kompletně zajistit vyloučení konkrétních jedinců z užívání těchto zdrojů. Důležité přitom je, že u intelektuálních obecně sdílených statků není ve většině případů takové vyloučení v zájmu těch, kteří se na jejich produkci podílí. Takové statky totiž existují mimo konkurenční zápolení – v protikladu k přírodním zdrojům platí, že využívání kulturních a intelektuálních statků jedním uživatelem nesnižuje jejich využitelnost dalším potenciálním uživatelům (Benkler, 2006) – není proto zapotřebí regulovat jejich užívání kvůli hrozbě vytěžení. Snahou tvůrců takových obecně sdílených statků proto bývá co nejširší distribuce.

Stallman (2002) k tomu poznamenává, že „intelektuální výtvoři se nemohou opotřebovat nadměrným užíváním, a proto se v této oblasti nemůže projevit ‚tragédie obecních pastvin‘. Ta se může projevit pouze v případě nedostatečného přispívání [k produkci a distribuci sdílených znalostí, poznámka L. S.]“. Podstatné je, že intelektuální obecně sdílené statky jsou paralelním systémem ke komerční oblasti nabízející informační a intelektuální produkty. Stallman zdůrazňuje, že hodnota kulturních a informačních statků je snižována právě tím, že jsou intelektuálně devalvovány konceptem „intelektuálního vlastnictví“, který je hodnotí primárně ekonomicky. Právě díky distribuci, která není určena trhem, mohou kulturní a intelektuální statky udržovat svou kumulativní kvalitu (Foray, 2004).

V následujících odstavcích představuji způsoby, jimiž ČMS vytváří a distribuuje intelektuální obecně sdílené statky, tedy znalosti o druzích hub a o teritoriích, v nichž se tyto druhy vyskytují. Nejprve představím dějiny osvětové činnosti ČMS, která spočívá v dlouhodobé tradici předávání intelektuálních obecně sdílených statků směrem k české veřejnosti. Následně se soustředím na to, jakým způsobem uskutečňuje ČMS distribuci znalostí v současnosti. V návaznosti na tyto způsoby šíření informací a znalostí poté analyzuji, jak se ČMS vyrovnává s protichůdnými požadavky a ambicemi, kterých se tato organizace snaží dosáhnout – na jedné straně mykologická osvěta, na straně druhé ochrana ekosystémů před přílišným vytěžováním během intenzivní houbařské činnosti. Představuji aktivity této organizace jakožto přístupy,

jimiž je možné ovlivňovat využívání teritorií poskytujících přírodní zdroje, a to prostřednictvím managementu znalostí o těchto teritoriích.

Infrastruktura osvětové činnosti ČMS se začala utvářet již na počátku 20. století, kdy byl výraznou postavou české mykologie soběslavský učitel Jan Bezděk. Ten se stal prvním českým členem Francouzské mykologické společnosti. Své znalosti předával prostřednictvím přednášek, exkurzí a seminářů přímo v terénu. Přednášky organizoval okolo roku 1907 a uspořádal jich přibližně sto (Landa et al., 2021, s. 36). Své kurzy doplňoval pokrmy, které sám připravoval z hub, jejichž jedlost na sobě otestoval. Bezděk byl také autorem prvního českého *Atlasu jedlých a nejedlých hub*. Připravenou systematiku hub a určovací klíč finalizoval a vydal Jan Macků, který docházel na Bezděkovi přednášky. Zakladatelskou figurou ČMS se stal František Smotlacha, docent tělesné výchovy, ale také vystudovaný botanik s mykologickou specializací (dizertační práci sepsal na téma hříbovité houby; Landa et al., 2021, s. 38). V roce 1909 založil ve svém vinohradském bytě bezplatnou houbařskou poradnu (Hora, 2021) a pořádal výstavy hub. První celorepubliková výstava byla uskutečněna v roce 1912 (Landa et al., 2021, s. 39). Smotlacha začal vydávat rovněž Časopis československých houbařů (později přejmenovaný na Mykologický sborník), a v roce 1921 spoluzaložil spolek Československá mykologická společnost v Praze, která se tak stala jednou z prvních mykologických organizací na světě (Lišková, 2017). K založení spolku přispěly mimo jiné dvě dobové okolnosti: zaprvé, vznik Československa podnítilo zakládání národních hnutí a organizací; zadruhé, po konci první světové války byly houby užívány jako „doplňkové potraviny“ kvůli nedostatku jídla (Landa et al., 2021, s. 40).

Smotlacha pocházel z vesnické rodiny, a znal tedy sběr hub jako způsob doplňování potravinových zásob. Zároveň byly častým jevem i otravy způsobené houbami (Hora, 2021). Smotlachovou ambicí proto bylo docílit takové osvěty československé veřejnosti, aby tuzemští houbaři byli schopni poznat alespoň „stovky“ druhů hub (Kamen, 2017, s. 65). Zatímco v období Rakouska-Uherska byla většina hub klasifikována jako jedovatá, Smotlacha vydal v roce 1947 *Atlas hub jedlých a nejedlých*, v němž oznamuje, že otestoval jedlost 1700 druhů hub a více než tisícovku z nich označil za jedlé. Tím rozšířil množství hub doporučených ke konzumaci oproti období mocnářství, přičemž u některých poznamenává dokonce „jedlé, osvobozené“ (Kamen, 2017, s. 62). Československá mykologická společnost, jejímž prvním předsedou se stal právě Smotlacha, měla své cíle definované následovně: „pěstovati a šířiti mykologii (houbařství) jak po stránce vědecké, tak praktické v naší republice. Vedle činnosti

vědecké jest tu i činnost popularizační (sic), ovšem na podkladu čistě vědeckém“ (Šebek, 1981). Na tento účel ČMS navazuje dodnes. Spolek deklamuje, že:

provádí osvětovou a poradenskou činnost, zaměřenou především na prevenci otrav houbami, využití jedlých hub a také na ochranu ohrožených stanovišť hub a přírody vůbec. Prostor k činnosti zde mají rovněž zájemci, kteří chtějí podrobněji studovat různé skupiny hub či pracovat odborně na průzkumu některých lokalit. K těmto činnostem je vytvářeno zázemí např. dlouholetým budováním knihovny, prostory pro mikroskopické studium hub a podobně, především je však vytvořen prostor pro vzájemnou spolupráci a předávání znalostí (myko.cz, n.d.a).

V rámci popularizačních aktivit je tedy podstatné, že ČMS navazuje ve svých klíčových aktivitách na pole praktik, které vytyčil již František Smotlacha. Jedná se totiž především o vydávání sborníku, bezplatnou poradnu, organizaci přednášek, procházek a výstav. Každoročně jsou pořádány dvě série přednášek, a to pro členy i veřejnost. Ty jsou doplněny terénními vycházkami, které slouží jako vzdělávací akce a zároveň jako způsob dokumentace druhů hub rostoucích v dané lokalitě. V mnoha oblastech se ČMS pokouší co nejvíce zpřístupnit svou činnost a poskytovat informace široké veřejnosti, a to za takových finančních podmínek, které jsou spíše symbolické. Sborník si mohou členové předplatit za 150 korun, přednášky mívají vstupné v rozmezí přibližně 30 až 40 korun, informace na webu jsou dostupné zdarma. Internetové stránky společnosti zaznamenaly od roku 2004 téměř 25 milionů návštěv. Spolek funguje primárně na dobrovolnické bázi a nízké ceny za poskytované služby odráží to, co popularizátor houbaření Jiří Kamen označuje jako „osvícenské“ houbaření, které podle něj charakterizuje „sokolské ni zisk, ni slávu“ (Kamen, 2017, s. 62). ČMS tak částečně stojí na „osvícenské“ činnosti, v rámci níž má být společnost edukována odbornými znalostmi – zároveň se ale jedná o znalosti produkované nikoli pod kuratelou ryze expertních mykologických institucí, protože se na produkci těchto znalostí podílí laičtí členové té společnosti, která má být „osvícena“.

Osvětovou funkci má rovněž hlavní houbařská poradna v centru Prahy. Poradna v Praze je otevřena celoročně, a to dva nebo tři dny v týdnu. Houbaři se mohou dostavit s nalezenou houbou a za 20 až 50 korun přítomný člen ČMS určí druh nalezené houby (pro členy ČMS je poradenství zdarma). Houby je možné dodat i mimo otevírací dobu, a to s formulářem, na němž jsou uvedeny kontaktní údaje a také to, kdy a kde byla houba nalezena. Hlavním úkolem poradny je prevence otrav, ale u jedlých druhů bývají poskytovány také informace o možném kulinářském využití. Fotky hub je možné zaslat také emailem. Tuto variantu využije ročně

přibližně tisícovka lidí (Skalický, 2016). V samotné poradně je ročně určeno zhruba dva tisíce hub podle odhadu člena ČMS, s nímž jsem pořídil výzkumný rozhovor.

ČMS ovšem není jedinou skupinou, která se věnuje tomuto typu osvěty. Houbaři se v posledních letech sdružují také na sociálních sítích, které sice nemohou poskytnout zcela expertní erudici v určování hub, ale jedná se o rychlejší způsob, jak získat odhad toho, o jaký druh houby se jedná. Facebooková stránka „Mykologická poradna“ měla v roce 2024 přibližně 50 tisíc členů a v polovině léta 2021 měla stránka okolo 3000 příspěvků měsíčně. Tuto skupinu moderují odborníci z mykologických klubů, kteří dohlížejí, zda se v komentářích neobjevují zcela mylná nebo nebezpečná doporučení – uživatelé, kteří i třeba jen s nadsázkou doporučují sníst jedovatou houbu, administrátoři blokují. Kromě této facebookové skupiny existuje také například profil „Houby a jejich momentální výskyt včetně lokality“, tato stránka měla v roce 2024 více než 85 tisíc členů. Tyto skupiny neslouží pouze k určování druhů hub, ale fungují rovněž jako forum pro debaty o etice sběru.

Diskuze na sociálních sítích se občasně dostávají i mimo tyto skupiny k širšímu okruhu čtenářů. Nejprodávanější český deník Blesk ve své online verzi věnuje pozoruhodné množství prostoru právě tématu houbaření. Od začátku roku 2021 do 19. srpna 2021 zveřejnil Blesk na svém webu 64 článků o houbaření, což znamená, že v průměru o tomto tématu poskytoval texty dvakrát týdně. Kromě fotografií amatérských houbařů s výrazným množstvím nasbíraných hub uveřejňuje toto médium i osvětové články věnující se rozpoznávání jedlých a jedovatých druhů a poskytuje prostor toxikologům a jejich vyjádřením k jedlosti hub. Zmíněná etika sběru je pak v některých článcích reprodukována, samozřejmě se skandalizujícím titulkem – například v článku ze srpna 2021 autor překlápí debatu ze sociálních sítí pod titulkem „Drsné hádky houbařů kvůli plným košům! Nenažranci a teroristé, nadávají některým“ (blesk.cz, 2021). Článek uvádí, že nahrané fotografie s plnými koši a přepravkami někteří komentovali s tím, že to je „jen plundrování našich lesů, kdokoliv nesebírá pro svou potřebu, je terorista našich lesů,“ jiní upozorňovali, že oni sami sbírají jen „s mírou“ a jen to, co sami zkonsumují, jiní připomínali, že by mělo být ponecháno určité množství hub také pro lesní zvěř, objevovaly se také požadavky po restrikcích. Právě vyjednávání mezi inkluzí a exkluzí z houbařských teritorií a určování vhodné míry rozšiřování zájmu o sběr jsou oblasti, kterým se věnuje ČMS ve svých pravidelných činnostech.

Tato organizace se v rámci svých aktivit totiž snaží balancovat mezi různými póly, respektive mezi různými aktéry, jejichž zájmy zastává. ČMS poskytuje občasně mykologickou expertízu úřadům státní správy (například když komunikuje s úřady ohledně vyhlášek týkajících se druhů

hub určených ke sběru nebo když zástupci ČMS dohlížejí na skládání zkoušek potřebných pro certifikaci profesionálních sběračů, k tomu viz níže), poskytuje informační servis pro houbaře, ale zároveň musí brát ohled na ochranu lesních ekosystémů před naddimenzovaným sběrem. Výsledkem naplňování těchto zájmů a povinností, které jsou mnohdy protichůdné, je snaha využívat dostupné znalosti a informace tak, aby jejich distribuce neohrozila lesní ekosystémy. Pečlivá selekce informací může být patrná například na vytváření informací o aktuálním růstu hub.

Část členů ČMS pravidelně dodává spolku informace o tom, zda v jejich okolí rostou houby, a pokud ano, v jaké míře – spolek následně tyto informace přeloží do grafického znázornění na mapě, kterou pravidelně rozesílá svým členům. Data do ČMS dodává přibližně dvě stě členů, ostatní dostávají výsledný grafický přehled, přestože se na sběru dat nepodílí. V posledních letech s ČMS spolupracuje Český hydrometeorologický ústav, který zveřejňuje své mapy „pravděpodobnosti růstu hub“, u kterých deklamuje spolupráci s ČMS. Spolek s ústavem konzultuje, ale výsledkem nejsou informace o konkrétních nalezištích. I samotné získávání informací k vytváření map pro členy ČMS není motivováno snahou distribuovat specifické informace, ale stává se – slovy zmíněného člena ČMS – především „hrou pro naše členy, aby ze svého členství také měli nějakou interakční zábavu“. Jedná se pouze o neadresné vyjádření plošného růstu.

Jedním z důvodů, proč organizace nemá zájem na tom, aby kolovaly detailní informace o specifických teritoriích, je právě snaha nenalákat přespříliš vysoký počet houbařů na tato naleziště. Motivací přitom není prevence před „vysbíráním“ hub, ale ochrana podhoubí na daném teritoriu. Zástupce ČMS, s nímž jsem pořídil výzkumný rozhovor, zdůrazňoval potřebu chránit lesní podrost před „pošlapáním“, případně před „rozhrabáním“ lesní půdy, kterého se někteří sběrači dopouští ve snaze nalézt plodnice hub (tedy část houby rostoucí nad zemí). Osvěta se proto nezaměřuje pouze na výčty druhů hub a způsoby jejich rozpoznání, ale také na ekologickou etiku sběru, neboli, jak to pojmenoval člen ČMS ve výzkumném rozhovoru: „Jak to zařídit tak, aby (houbaři) neškodili?“. K tomu v rozhovoru doplnil následující:

Měli by se chovat všeobecně slušně, což platí pro každého, i nehoubaře – že to polámou a že to všude prolezaj, že to rozhrabou kolem naleziště, že tam chodí opakovaně, že jich tam chodí hodně. To škodí. Jeden sešlap je užitečný, ale to je kolem horských luk (...) Důležitý je, aby to místo nerozrejpali. (...) Samozřejmě, že mycelium jde dál, ale kontinuita se narušuje.

Z podobného důvodu nebývají kýženými hosty veřejných akcí ČMS profesionální houbaři, kteří ve svých prezentacích předvádí plné košíky hub. Spolek si bere za úkol osvětu a prevenci

před otravami, ale zároveň se pokouší o prevenci nadměrného množství houbařů v lesích a o minimalizaci škod způsobených intenzivním sběrem.

Celkově tak ČMS poskytuje možnost senzuálního a materiálního setkávání s krajinou během terénních vycházek a nabízí také informace o celkovém růstu hub prostřednictvím barevně ztvárněných map. Detailnější informace o lokalitách ovšem nejsou kýženou informací, která by měla cirkulovat na veřejnosti. Členové určují propustnost vědění do veřejného prostoru a zvažují typy zveřejňovaných informací, aby byly lokality chráněny a aby byla zachována celistvost lokálního podhoubí. V tomto ohledu jejich aktivity adresují stejné otázky, které řeší některé současné studie analyzující negativní dopady sběračství na zdravý ekosystémů (ohledně sběračství ve městech se takovým vlivům věnují např. Schunko et al., 2021).

V tomto ohledu se ČSM dostává do zajímavé pozice jakožto producent intelektuálních obecně sdílených statků. Jak již bylo zmíněno, intelektuální obecně sdílené statky mají specifické postavení v rámci managementu zdrojů. Oproti přírodním společně sdíleným zdrojům nelze informační statky vyčerpat a není třeba řešit konkurenci v přístupu k nim, protože jejich užití neuměňuje možnou spotřebu dalšími uživateli. Nicméně ČMS pracuje s informacemi, které vyvstávají ze znalostí konkrétních ekosystémů a jejich ekologických vazeb. Distribuce takových informací a dat proto může vést k jejich materiálnímu zdroji, čili k teritoriím, které mohou být ohroženy právě na základě přílišného rozšiřování informací o nich. Jednoduše shrnuto: intelektuální statky sice nelze vyčerpat, ale je možné ohrozit ekosystémy, jichž se tyto znalosti týkají. ČMS se proto nezaměřuje pouze na šíření informací, ale také na způsob jejich využití. Do určité míry se tak v jejich činnosti objevuje princip regulace využívání obecně sdílených statků – ten je nezbytný u přírodních zdrojů, nicméně u intelektuálních obecně sdílených statků je tento regulační aspekt povětšinou vynechán, neboť se u jejich distribuce zdůrazňuje naopak snaha o co nejextenzivnější rozšíření takových znalostí. ČMS tak vykonává management (nehmotných) znalostí o houbách, ale v důsledku také ovlivňuje (fyzický) sběr a užití teritorií.

V rámci kontroly toho, jak jsou informace využívány při samotném sběru a cirkulaci hub, se jedná především o dvě specifické aktivity. První z nich je účast v komisi, která uděluje povolení k prodeji hub, respektive k uvádění nasbíraných hub do oběhu za účelem prodeje. Zástupci ČMS se podílí na tomto udělování certifikátů, které umožňují profesionální sběr a prodej hub. Do roku 2002 bylo potřeba k prodeji hub pouze živnostenské oprávnění. Se zákonem 146/2002 Sb. o Státní zemědělské a potravinářské inspekci vešla v platnost také novela týkající se potravin. Podle znění §3 odst. 8 zákona č.110/1997 Sb. (a dalších souvisejících zákonů) musí

mít „provozovatel potravinářského podniku, který uvádí volně rostoucí jedlé houby do oběhu za účelem jejich prodeje spotřebiteli nebo který je používá k dalšímu zpracování pro potravinářské účely, odbornou způsobilost, kterou prokazuje osvědčením“ (khsova.cz, n.d.).

Zkoušky potřebné k tomuto osvědčení zájemce skládá na krajské hygienické stanici toho kraje, kde má uvedeno trvalé bydliště. Například Krajská hygienická stanice Středočeského kraje upozorňuje na potřebnou přípravu na tuto zkoušku, protože pravidla jsou nastavena „poměrně přísně“ (khsstc.cz, 2023). Zkouška se skládá z písemné a ústní části. Písemná část se zabývá nejenom jedovatostí hub, ale i právními předpisy (např. podmínky skladování a sběru nebo rozlišování jedovatých druhů; jedná se o vyhlášku č. 397/2021 Sb. a o přílohu k vyhlášce č. 475/2002 Sb.). Během ústní části uchazeč rozpoznává druhy hub na fotografiích, musí prokázat i znalost nejčastějších otrav a také poskytování první pomoci. Podstatné přitom je, že na zkoušku dohlíží tříčlenná komise (v případě zmíněného Středočeského kraje), přičemž jejím členem je i zástupce České mykologické společnosti (khsstc.cz, 2023). Zástupce ČMS, s nímž jsem pořídil výzkumný rozhovor, odhaduje, že ročně v rámci Prahy a Středočeského kraje se jedná v průměru o 10 až 12 absolventů, kteří obdrží dané osvědčení, pokud nechybují ve znalostech. Od zavedení zmíněné novely bylo celorepublikově takových osvědčení uděleno v řádu stovek. ČMS se tak podílí na určování toho, kdo má možnost jedlé houby oficiálně prodávat a uvádět je do oběhu.

Druhou aktivitou je komunikace se státní a veřejnou správou, které ČMS dodává data o lokalitách, ale také o výskytu nepovolených druhů na trhu. ČMS mapuje výskyt hub na území Prahy, přičemž tato data dodávají pražskému magistrátu a spolupracují i s úřady, které zajišťují ochranu přírody. Zároveň se příležitostně věnují i „watch-dogovým“ aktivitám, když upozorňují státní správu na nepatřičnosti v rámci prodeje hub. ČMS tak například upozorňovala na prodej hub, které nefigurují v seznamu druhů povolených k prodeji, ale rovněž apelovala na příslušné úřady (hygienické stanice, ministerstvo zdravotnictví a zemědělství), aby dodaly k novele zákona přílohu se seznamem hub určených prodeji. K novele totiž tento seznam přiložen nebyl – nejedná se přitom pouze o administrativní formalitu, ale o seznam, který reguluje samotný prodej hub tím, že uvádí přibližně šedesát druhů schválených k prodeji na trhu a pro průmyslové zpracování pro potravinářské účely. Ačkoli ČMS nemá k takovým zpětným vazbám vůči úřadům žádné oficiální pověření, úřady samotné se na ČMS občasné obrací jako na expertní autoritu při posouzení toho, zda lze konkrétní druh hub prodávat na českém trhu. ČMS například posuzovala a nakonec nedoporučila oficiálně prodávat houbu ucháč obecný, který se do Česka dostal prostřednictvím jedné ze zahraničních firem dovážejících houby na český trh.

Zásadní roli v určování toho, jak a v jaké míře se bude sběr plodin uskutečňovat, má samozřejmě státní správa, jak bylo naznačeno výše – ČMS ovšem představuje jeden z vlivů občanského sektoru na formování těchto pravidel. ČMS má samozřejmě omezenou působnost určenou jejich formálním zakotvením ve struktuře občanských organizací a také počtem svých členů. Tato organizace nedisponuje formálními nástroji, jak ohraničit teritoria zdrojů a jak účinně vymezit práva pro užívání specifické skupině, jak tomu bývá u klasických příkladů komunitní správy obecně sdílených statků. Není to ani jejím primárním cílem vzhledem k osvětové činnosti a dědictví svých zakladatelů, kteří měli ambici šířit znalosti o houbaření mezi co největší počet obyvatel. ČMS v návaznosti na cíle svých zakladatelů svými aktivitami otevírá sdílený prostor, když předává znalosti a dovednosti širší veřejnosti, a to v podobě intelektuálních obecně sdílených statků. Zároveň ale ČMS nepřímo spoluurčuje limity užívání, a to především skrze management informací o těchto teritoriích. ČMS tedy ve výsledku propojuje dva zájmy: poskytuje osvětu obyvatelstvu a usnadňuje mu přístup k teritoriím, která jsou využitelná jako houbařská naleziště; zároveň tuto činnost propojují se snahou o ochranu životního prostředí a přístup obyvatelstva k nalezištím a houbám v rámci svých možností regulují.

Oproti vlastníkům lesů, mezi jejichž zájmy neoddělitelně patří takový management lesů, který povede rovněž k tržnímu využití lesů, aktivity ČMS v některých aspektech směřují místo komodifikace spíše ke „komonifikaci“ lesů (od slova „commons“, tedy obecně sdílené statky). Broumas (2017) tento proces popisuje jako transformaci „společenských vztahů, které vytvářejí obchodovatelné komodity (ceněné díky tomu, za co mohou být směněny), na takové společenské vztahy, které produkují zdroje vytvářené širším počtem tvůrců, a to na základě spolupráce, a které jsou otevřeně přístupné komunitám nebo širší veřejnosti, přičemž ceněné jsou právě díky této možnosti jejich využití“. ČMS produkuje vědění v rámci spolupracující sítě členů, kterou charakterizuje dobrovolná účast a samostatné přispívání k produkčnímu procesu (Soderberg a O'Neil, 2014), v tomto případě zaměřeném na produkci intelektuálních obecně sdílených statků. V terminologii této práce se jedná o obecnění teritorií, tedy o aktivity vedoucí k částečné komunitní správě těchto oblastí, a to prostřednictvím vytváření a šíření intelektuálních obecně sdílených statků, které se těchto oblastí týkají, a prostřednictvím spoluurčování pravidel k využívání těchto informací.

3.3 Přivlastňování prostoru: les a lesní zdroje jako událost bez centra

V následující sekci se věnuji tomu, jak se lesy stávají neformálně přivlastněnými místy, protože se s nimi jakožto s nalezišti nakládá jako s tajnými prostory a informace o nich se sdílejí či směňují jen za určitých podmínek. Informace o lesních nalezištích hub náleží mezi cenné znalosti, které houbaři a houbařky sdílí převážně se svými přáteli a rodinnými příslušníky, někteří houbaři jiné sběrače dokonce cíleně odrazují od sběru na „svých“ nalezištích. Teritoria, která se nachází většinou ve státem vlastněných lesích, se v houbařském mapování prostoru stávají soukromými a znalosti o těchto lokalitách jsou považovány za soukromé znalosti. Takové přivlastnění ovšem neruší otevřenost daného prostoru. V následujících sekcích se proto ptám, jak se pracuje s těmito různými režimy vlastnictví a přivlastnění, a to prostřednictvím rutinních sběračských praktik.

Možnost přivlastnění prostoru houbařskými aktivitami lze analyzovat na praxích spojených s chůzí napříč terénem. Chůzi jakožto relevantní součást sociálněvědní analýzy zmiňuje už Marcel Mauss ve své esejí „Techniques of the body“ (1973). Nastiňuje zde možnost vysledovat typ výchovy jedince na základě jeho pohybů a držení těla během chůze. O několik dekad později se tématu chůze v rámci etnografického výzkumu chopili Tim Ingold a Jo Lee Vergunst (2008), když se stali editory sborníku *Ways of Walking (Ethnography and Practice on Foot)*. Ve své úvodní studii zmiňují mimo jiné i význam chůze pro utváření vztahu mezi lidskými a nelidskými obyvateli krajiny (a měst). V následujících letech se zájem o chůzi jako součást etnografické praxe (a její reflexe v rámci výzkumu) znatelně rozšířil, a to rovněž do oblasti vícedruhové etnografie (např. Springgay a Truman, 2018).

Řada studií konceptualizuje chůzi jako praxi, která prostřednictvím senzuality vyvolává vzpomínky a která vytváří vazbu respondentů k dané lokalitě. Senzuální paměť a lokalizovaný vztah k prostředí sleduje například Kristina Alda, která „vtělené interakce“ lidí s terénem označuje za způsob, jakým si obyvatelé dotyčná místa přivlastňují a činí z nich důvěrně známé lokality (Alda, 2017). Praktiky, jimiž si obyvatelé přivlastňují konkrétní oblasti a jimiž k těmto prostorům náleží, jsou výrazným tématem studií, které se věnují sociálnímu významu pohybování se napříč terénem. Kenneth R. Olwig (2008) srovnává různé mody náležení ke krajině: určitý typ náležení vyvstává skrze pohyb napříč krajinou, skrze vstřebávání senzuálních vjemů, které krajina poskytuje chodci; odlišný typ náležení vytváří vlastnění půdy a rozdílný modus náležení je utvářen turistickými praxemi, kdy chodec obdrží knižního průvodce a prostor je pro něj zformován prostřednictvím seznamu míst a možností tato místa zachytit

fotoaparátem. V následujících pasážích zahrnuji sběračské pohybování se napříč terénem jako relevantní zdroj dat pro analýzu způsobů, jimiž si sbírající neformálně přivlastňují svá naleziště. Jeden z účastníků mého výzkumu je profesionální houbař a amatérský mykolog, kterého anonymizuji jménem Karel. Vydělává si prodejem hub, medvědího česneku a medu. Protože na nalezení hub závisí jeho živobytí, musí pro Karla existovat určitá míra pravděpodobnosti, že v terénu, do něhož vyrazí, bude uspokojivé množství hub. Prostor, kterým se chystá procházet a který plánuje prohledat, nemůže být naprosto neznámým terénem. Určité přivlastnění prostoru nastává v jeho případě ještě předtím, než vyrazí na cestu. Karel si totiž vytvořil vlastní metodiku, jak předem analyzovat potenciální naleziště.

Využívá satelitní data, konkrétně veřejně dostupné mapy české krajiny. Z nich zjišťuje informace o geologickém profilu daného místa, o tom, jaké je množství podzemní vody, jaké je druhové složení stromů a rostlin – podle toho odhaduje, jaké druhy hub by se zde mohly vyskytovat. O mykorhizních houbách, tedy o houbách, které se napojují na kořeny stromů, mluví Karel jako o systémech, jejichž růst závisí nejenom na složení půdy a okolní druhové skladbě, ale také například na vztahu teploty a srážek (pokud po horkých dnech následuje dešť, nastává tzv. „výpar“, díky němuž rostou plodnice hub rychleji). „Chůze“ daným prostorem nastává v Karlově případě ještě před samotným vstupem do terénu – fyzickému pohybu předchází pohyb po virtuálních mapách satelitních systémů. Daná zjištění ovšem musí být ověřena na konkrétní lokalitě – součet potřebných aspektů (druhová skladba, geologické podloží, přítomnost vody) nemusí znamenat přítomnost hub. Při jedné z výprav Karel poznamenal:

Teď jsme byli v sadu (...) a tam smrže byly. Protože tam jsou nějaký třetihorní nebo dokonce už čtvrtohorní vápenatý spraše, tak tam byla bazická reakce substrátu a smrže jsme tam fakt našli. Jenže ty čirůvky májovky, ty nejsou striktně vázaný na ovocný stromy, dají se najít normálně i na loukách, ale nejsou až tak predikovatelný. Na satelitní mapě vidíš třeba čarovný kruhy (plodnice rostoucí v kruzích). Je hezký, že je vidíš, takže víš, že tam nějaký mycelium je, ale už nevíš, jestli to jsou právě ty čirůvky májovky, nebo špičky nebo pečárky. To musíš zjistit. A náhoda přeje připraveným.

Přivlastňování vícedruhového terénu se tedy uskutečňuje v první fázi přípravou, „virtuálním“ pohybem v prostoru a získáváním informací o dynamice lokálního mezidruhového systému. Konkrétní specifika mapování terénu se stávají Karlovým soukromým know-how. Jak jsem již zmínil, znalosti týkající se nalezišť bývají někdy považovány za privátní informace. Podle dotazníku pro členy ČMS, který jsme se členy výzkumného týmu na SOÚ AV ČR distribuovali

v roce 2021, většina dotazovaných sděluje informace o nalezištích své rodině a přátelům, případně dalším mykologům. Předání informací mimo okruh rodiny nebo známých je mnohdy zapotřebí směnít. Karel na začátku své houbařské kariéry oslovoval zkušenější houbaře a žádal je o předání znalostí o teritoriích.

Tady je totiž problém, že spousta lidí se hrozně krčí o ty svoje lokality a nechtějí je prozrazovat, jako by to bylo nějaký státní tajemství. Já zase chápu, že tam nechtějí přitáhnout žádnýho hejhulu. U některých lidí se to dá domluvit, ale většina houbařů byla odtažitá, drželi si odstup (...). Naštěstí jsem se ale seznámil s pár lidma, který mi byli ochotný pomoci. Plus třeba ten jeden s těma jarníma houbama, s těma smržema a kačenkama, vzal mě tam do (anonymizováno), ukázal mi tam takový nejprofláklejší lokality, na férovku mi řekl: „Teď se na dvě hodiny rozdělíme. Já si půjdu sbírat na svoje lokality, tam tě opravdu zatím nevezmu, nezlob se.“ Já jsem řekl: „Já to respektuju, není problém. Za dvě hodiny u auta.“ Ještě jsme teda jeli mým autem a já mu ještě platil oběd.

Účast na procházení terénem, který je v houbařském mapování prostoru považován za vzácné naleziště, znamená sdílení cenných znalostí. Sdílení znalostí o samotných houbách se pak často děje právě během procházek lesními ekosystémy. Zkušenější houbaři své přednášky prezentují v součinnosti s prostorem: vyučují o těch houbách, které se vyskytují na vybrané lokalitě, a zdůrazňují okolní druhovou skladbu. Takto terénní procházky koncipuje také ČMS.

Obsah a struktura znalostí, které mi předal Karel, byly rovněž určovány terénem, v němž naše rozhovory probíhaly. Nejobsáhlejší penzum informací jsem obdržel o těch houbách, které rostly v době, kdy se naše společná výprava odehrála, a o těch houbách, které jsme skutečně našli, nebo se o to pokoušeli. Stav lesního ekosystému, v němž jsme se pohybovali, a stav zdejšího podhoubí ovšem Karla povzbudily ještě k dalšímu typu informací, na něž nikdy předtím – během rozhovorů „u stolu“ – nepřišla řeč. Karel na jednom místě lesa narazil na rozrytý mech: usoudil, že zde nějaký houbař sesbíral všechny plodnice, a to včetně malých, zatím nepříliš vzrostlých hub. To se stalo impulsem k rozhovoru o etice sběru. Karel se mě zeptal:

Slyšel jsi někdy o tragédii obecních statků? V Anglii byly obecní louky, kam lidi mohli vyhánět dobytek, ale oni to přepásávali místo toho, aby tam měli rozumný množství. Zadej si do googlu tragédii obecních statků. Já sám... my necháváme miminka hříbků, aby dorostly, i když je nám jasný, že my už je nesebereme. Jsou lidi, co vyluxnou i ty nejmenší a tím té houbě neprospíváš, potažmo kolegům (...) houbařům. Hm, já cítím jablůňky...

Já: A u hub je tragédie obecních statků v tom, jak to lidi luxujou?

Jo, prostě to sesbíraj – a poškodí mycelium tím, že hledají ty miminka, obrací to a tím obnaží to mycelium. Dostane se k tomu snadno slunce a vítr a ten to vyfouká.

Prevence „vyluxování“ a exkluze potenciálně neohleduplných houbařů se v Karlově případě děje už tím, že využívá některá naleziště, která spadají do sociálně vyloučených oblastí. Projevilo se to mimo jiné tehdy, když jsem se účastnil jeho výpravy do lesa na městské periferii. Karel v něm sbírá cenné smrže a také májovky. Vysvětlil mi, že se jedná o vhodnou lokalitu. Většina lidí se tohoto lesa straní kvůli tomu, že v němž žijí lidé bez domova. Zdejší lokalita bývá v médiích i politických kampaních tematizována jako oblast, které se lidé vyhýbají. Samotná chůze sociálně vyloučeným terénem, který většina ostatních obyvatel města nevolí jako místo k procházení, umožňuje Karlovi poměrně exkluzivní přístup ke zdejším plodinám. Ovšem to, že se Karel daným terénem pohybuje jako houbař (se všemi insigniemi houbaře, včetně košíku a nože), tedy jako jedinec, který disponuje znalostmi o skladbě místních druhů hub, mu usnadňuje získávat kontrolu nad terénem, jak ilustruje následující situace.

Během procházení lesem jsem mezi větvemi viděl improvizované chatky, potrhane gauče posazené uprostřed mýtiny a odpadky poházené v křoví. Ptal jsem se Karla, zda „místním“ nevadí, že zde sbírá houby. Karel zavrtěl hlavou, ale zdůraznil, že při prvním setkání musel vyjednávat:

Poprvé za mnou vyslali delegaci a prej, co tu pohledáváme. Já tu sbírám houby, říkám jim. A ptali se, jaký houby – jsou dobrý? Jo, říkám jim, ale tejdén předtím a tejdén po tom se nesmí chlastat. Člověk musí bejt trochu diplomat.

Znalosti o houbách a organismech mohou být využity jako strategie, jak vyjednávat možnost vlastního pohybu terénem a jak si zajistit kontrolu nad daným teritoriem – tato možnost je zesílena v případě hub, jejichž potenciální toxicita umožňuje Karlovi udržovat tuto lokalitu jako své „soukromé“ naleziště. Právě chůze napříč terénem, který je situačně přivlastněn Karlem, mi umožnila získání dalších dat týkajících se způsobu, jakým houbaři ochraňují svá naleziště. V jedné méně zarostlé části lesa začali naši stezku kopírovat další houbaři. Pro Karla se přítomnost těchto hledačů stala impulsem pro vyprávění:

Taky se stane, že najdeš houby, ostatní houbaři to vidí a bezskrupulózně ti tam vlítnou a začnou ti to sbírat pod rukama. Vrchol nevychovanosti. Ale geniální tah na to vymysleli jeden otec se synem od (anonymizováno). Ti si přivydělávali tím, že sesbírali pár hříbků, a pak to prodávali luňákům u silnice, aby měli na pivo. Zpustlí chlapi, zarostlí, ne moc hezky voněli, ale fakt páni houbaři. Uměli to místo, měli to promakaný. A ti když sbírali a někdo jim do toho lezl, tak sundali kalhoty, sundali trenýrky a vyšpulili na ně ty svoje dlouho nemytý prdele.

Já: A tak si chránili naleziště?

Jo. A bylo to. Účinek byl naprostý.

Tento anekdotický moment není samozřejmě obecnou praktikou a spíše ilustruje tendenci houbařů vymezovat si prostor „svých nalezišť“, přestože existují v rámci veřejně přístupných lesů. Mnohem rozšířenější je nuancovanější a neformální přivlastnění, které se uskutečňuje samotným pohybem napříč houbařským teritoriem.

Chůze terénem totiž není v houbařské praxi pouhým pohybem z bodu A do bodu B, ale její směr a tempo jsou určeny do značné míry senzuálními interakcemi s vícedruhovým kolektivem dané lokality. Nejenom zrak, ale i další smysly zapojuje Karel k tomu, aby byl schopen mapovat teritorium tak, jak to vyžaduje jeho houbařské živobyті. Samotná schopnost rozpoznat jednotlivé druhy hub nestačí k tomu, aby byla jeho výprava do lesního ekosystému rentabilní. Houbař musí reagovat na čichové i chuťové signály, které potenciálně mohou poskytovat nelidští obyvatelé lokálního ekosystému. Karel tuto spolupráci houbaře a senzuálních projevů prostoru popisuje následovně:

(...) opravdu se používají všechny smysly. Já jsem (...) uváděl příklad s tou osikou. To cítíš, protože ty listy vydávají takovej specifickéj zápach, když tlejou, takže ty ucejtíš tu vůni těch listů. Takže uvidíš osiky a řekneš si, tam by měly bejt křemenáči nebo kozáci. To samý třeba, když zacejtíš anýz, tak hledáš anýzky vonný. Protože víš, že to je věc, která by mohla do pěti, deseti metrů bejt. Když třeba najdeš mechovku obecnou, to je taková bílá houbička, je jedlá, tak ta je vonět po spermatu, tak ona je signalizátor přítomnosti mycelia těch divokejch hub. Takže ty víš, že třeba do dvou metrů od ní je dobrá šance najít třeba hříby.

Konkrétní vůně listů může značit přítomnost stromu, na jehož kořeny jsou navázány jedlé houby. Specifická chuť, která charakterizuje určitou houbu, může pohyb houbaře nasměrovat do blízkého okolí dané houby – protože její přítomnost zvyšuje pravděpodobnost výskytu dalších druhů jedlých hub. Vůně a chutě teritoria pomáhají houbaři mapovat prostor a situačně vytváří trasu. Pachy mohou houbaře zastavit na místě i vyslat konkrétním směrem. Expertní znalosti o vazbách organismů, o mykorhizních spojenectvích mezi určitým stromem a houbou, o sdílení prostoru jednoho druhu hub s jiným druhem – všechny tyto znalosti se spojují se senzuálními znaky, které produkuje terén (a díky nimž se dané znalosti prověřují). Houbař čte tuto vícedruhovou senzuální komunikaci (Kohn, 2013) a díky ní dokáže přesněji rozhodovat o dalším směru svého pohybu a o svém vlastním tempu.

Úspěšné zmapování terénu tak není určeno pouze sumou ekologických znalostí a etických závazků. „Žádný houbař neumře chytřej,“ vyjádřil se jednou Karel. Během jednoho z našich

setkání popsal lesy jako „dynamické systémy“ – jejich komplexnost přesahuje racionální možnosti lidského sběrače. Právě proto se houbaři musí v určitém momentu spoléhat spíše na intuici, které Karel říká „houbařský radar“. Pojetí lesů jako dynamických, komplexních a lidské racionální schopnosti přesahujících systémů se vymyká z redukce lesů na plantážní objekty produkující zdroje. Blíží se spíše přístupu, který Shiho Satsuka pojmenovává jako „koto“ (2018).

Termín koto („události“) konceptualizuje děje, které se odehrávají mimo lidské kognitivní kapacity. Navíc se odehrávají simultánně. Až ve chvíli, kdy se tyto události zformují do separátního objektu, je možné je lidských kognitivním aparátem lokalizovat v singulární časoprostorové koordinátě (vezmou na sebe podobu „mono“ formy). Například v lidském těle se uskutečňuje řada paralelních procesů na mnoha místech těla, které ale unikají lidskému uvědomění. Mohou se ovšem následně zformovat do vnímatelné podoby například skrze bolest hlavy nebo změny nálady. Satsuka označuje události-koto za procesy, které „unikají modernistické touze po zachycení v prostorovém reprezentativním schématu“ (Satsuka, 2018, s. 82). Satsuka popisuje setkání se studenty přírodovědy v Japonsku, kteří byli schopni vnímat houby rostoucí v okolním lese, aniž by je viděli. To Satsuka vysvětluje jejich kultivovanou schopností naladit se na komplexitu lesních procesů, které s růstem hub souvisí, aniž by byly kognitivně zachytitelné nebo racionálně uchopitelné jako objekt nebo pojem.

Někteří houbaři a houbařky jsou schopni intuitivně spoléhat na „houbařský radar“, naladit se na koto-události lesních kolektivů, na více-než-lidské procesy, přičemž tato schopnost není tak snadno přenositelná jako například vědomosti o klasifikaci druhů hub a jejich rozpoznávacích znacích. Jedná se spíše o dlouhodobě kultivovanou schopnost naladit se na prchavé procesy ještě předtím, než jsou zvěcněny do mono-formy v podobě jednotlivých plodnic. Takový typ intuitivní kultivace překračuje dle Satsuky dichotomie „tradičních“ a „moderních“ či „animistických“ a „vědeckých“ systémů vědění (2018, s. 95). Na rozdíl od distribuce vědění, kterou zajišťuje ČMS svou organizační infrastrukturou, přivlastňování houbařských teritorií skrze naladění na koto-události je umožněno výrazněji individualizovaným typem intuice, která je výsledkem dlouhodobého procesu kultivace. Nejedná se o jednotlivé objekty-informace připravené k přenosu prostřednictvím přednášky či textu – tento přístup spočívá v intuitivním naladění na procesy nelidských kolektivů, které obývají a tvoří lesní prostory.

Sběrači výše popsanými činnostmi otvírají potenciál prostoru být situačně obecně sdíleným statkem, a to díky neformálním strategiím správy, které regulují přístupnost zdrojů. Přivlastnění teritoria v individuální houbařské praxi (skrze neformální chránění teritorií a skrze naladění se

na místní koto-události) tak může limitovat možnosti sběru dalším lidským návštěvníkům, ale je konstitutivně napojeno na činnosti a děje kolektivů nelidských. Kultivace „houbařského radaru“, který umožňuje rozpoznat koto-události, přitom nepracuje s usazením lesních organismů do časoprostorových koordinát a s jejich transformací v „přírodně-technické objekty vědění“ (Haraway, 1989, s. 289). To nastává až ve chvíli, kdy tato intuice dovede sbírající ke konkrétní plodnici (mono-formě události). Do té doby jsou lesy pojímány jako souhrnné události přesahující lidskou racionalitu a zachytitelné pouze intuitivně – lesní děje ještě nejsou souborem jednotlivých organismů, které jsou taxonomicky rozčleněny a systematizovány, aby v nich vznikl „řád“ určený přírodovědně-technickým věděním (Haraway, 1989). Takový způsob houbaření nabízí možnost rozvíjet skrytý potenciál mezidruhových setkání směrem ke kultivaci osobní a nemodernistické intuice – umožňuje citlivost vůči lesním dynamikám bez nutnosti „politiky označování“ (Haraway, 1989, s. 289) jednotlivých organismů, která je předem transformuje v objekty.

Tato kvalita koto přístupu ale zároveň z principu nevede k proměně této praxe do standardizované a institucionalizované formy. Systematický management vyžaduje organizovatelný soubor přírodně-technických objektů, s nimiž lze pracovat na základě taxonomických, ekologických a ekonomických systémů. Houbařská intuice usnadňuje nalézání neobjektivizujícího vztahu k lesním kolektivům v konkrétním časoprostoru, ovšem bez možnosti změnit takový přístup v univerzálně aplikovatelný management. Oproti tomu lesní managementy, jimiž jsou spravovány rozsáhlejší lesní celky, nemohou systematicky pracovat s koto-formou lesů, ale jsou schopny nabídnout politicky artikulovatelný a aplikovatelný program pro ekonomickou, ale i ekologickou správu lesních celků.

3.4 Závěr

V této kapitole jsem ukázal, jak stát, občanské skupiny a jednotlivci zachází s lesními teritorii, které poskytují plodiny, a jak se jejich aktivity pohybují na pomezí režimů veřejného, soukromého a obecního. Značná část lesů na území Česka existuje v takovém typu vlastnictví a pod takovým druhem managementu, který nenabízí dostatečné podmínky pro komunitní správu zdrojů jakožto obecně sdílených statků. Jak ale zdůrazňují Dolenc a Žitko (2016), důraz na společná vlastnická práva je v současné politické debatě týkající se potenciálu obecně sdílených statků přeceňován. Možnosti obecnění existují i bez společného vlastnictví. Díky legislativním pravidlům, tradici občanské mykologie, veřejné osvětě a specifickým vztahům sbírajících k lokalitám lze uvažovat o praktikách „tichého obecnění“ (v návaznosti na již

zmíněný koncept „tiché udržitelnosti; Smith a Jehlička, 2013). Jde o takové aktivity sběračů, které nemají za cíl ustavení komunitní správy nad teritoriem a jeho zdroji, ale přesto nepřímo pomáhají formovat využívání společně sdílených zdrojů.

Od expertní a mykology podpořené činnosti ČMS, přes debaty v médiích a na sociálních sítích, které přetékají do nejčtenějšího bulváru, až po individuální sběračské praxe se objevuje téma neformálních pravidel využívání zdrojů: kdo má právo využívat lesní teritoria a do jaké míry? Jinak řečeno: kdo si může neoficiálně přivlastnit veřejný statek (lesní prostor) a jak může využívat zdejší lesní plodiny, tedy statky, na které má sice nárok každý, ovšem bez omezení přístupu pro další jedince? V terénech představených v této kapitole se ozývají tendence typické pro teorie společně sdílených zdrojů, které rámuje přírodní zdroje v termínech rivality a exkluze (Singh, 2017), zároveň se zde ale objevují náznaky přístupu, který obecně sdílené statky konceptualizuje jako prostory, do jejichž správy jsou zahrnuty rovněž kolektivy, které nejsou lidské, a soužití s nimi není motivováno ryze instrumentálně.

Potenciál režimů, v rámci nichž s těmito teritorii pracují správci lesů, občanské organizace, sběračky a sběrači představení v této kapitole, může zviditelnit koncept Anny L. Tsing, která píše o „latentních commons“ (2015). V jejím pojetí „commons“ neoznačují obecně sdílené statky ve standardním ekonomickém smyslu (a kvůli rozlišení tak zanechávám anglický výraz). Jedná se spíše o „společný zájem“, který není redukován na antropocentrické potřeby. Tsing využívá tento termín pro popis vícedruhových setkání, kterých se účastní ti, kteří sbírají houby matsutake v lesích narušených lidskou činností. Označuje tak vícedruhová propojení, která mohou být „mobilizována pro společný zájem“ (Tsing, 2015, s. 255), tedy v rámci hledání jiných než modernistických a destruktivních vztahů s krajinou. Tyto možnosti označuje Tsing za latentní ze dvou důvodů: 1) přestože se jedná o často se vyskytující jevy, lidé si jich všímají jen výjimečně; 2) jedná se o nerozvinuté možnosti, o zatím nezrealizované potenciály mezidruhových střetnutí. Tsing proto zdůrazňuje, že s ohledem na tato setkání a situace je potřeba rozšířit pojetí obecně sdílených statků. Místo ekonomicky rámované správy by měl pojem „společného“ obsahovat také tyto latentní potenciály, a to s důrazem na jejich čtyři rysy. Tuto čtveřici charakteristik v následujících odstavcích vztahuji k obsahu předchozích sekcí této kapitoly.

Zaprvé, pro latentní commons je podstatné, že se nejedná o výlučně lidská teritoria. Nelidské organismy zde mohou být zviditelněny nad rámec své instrumentální funkce – nejsou pouze využívány, protože s lidmi vstupují do různorodých ekologií, které mohou být i mutualistické, tedy vzájemně prospěšné. Na příkladu individuálního sběru je patrné, jak může napojení na

vícedruhovou semiózu lesa pomáhat při navýšení úspěšnosti sběru, ale zároveň je zde patrný potenciál pro zvyšování citlivosti a otevřenosti vůči nelidským dynamikám, které unikají lidské racionalitě. Vícedruhovost lesních enkláv je ovšem reflektována rovněž v managementu lesů vykonávaného velkými vlastníky typu Lesy ČR. Mezidruhové dynamiky jsou zohledňovány v rámci posilování biodiverzity, ale také jako důvod pro výraznější intervence lidského managementu. Pokud by podle této argumentace nebyl management „kulturních lesů“ zaměřen na odstraňování důsledků působení některých mezidruhových jevů (včetně například vlivu určitých druhů hub na zdraví stromů), lesy by se staly méně bezpečnými pro lidské návštěvníky. Takový management do lesů nevstupuje na základě intuice, ale mapuje je jako přírodní území, v němž je potřeba udržovat řád (Haraway, 1989). To, že lesní teritoria nejsou výhradně lidská, se tak stává potenciálem pro kultivaci vícedruhové intuice, ale zároveň také impulsem pro výraznější zásahy v rámci některých typů managementu, které se snaží udržet otevřenost lesů lidským návštěvníkům.

Zadruhé, tyto potenciály nemusí být vhodné pro každého. „Jednotlivé případy spolupráce vytváří prostor pro některé a jiné naopak vynechávají,“ píše Tsing (2015, s. 255) ve snaze zdůraznit význam toho, kdo a jakým způsobem vytváří mezidruhová propojení ve specifických setkáních. Tři sekce této kapitoly ukazují, jak se různé přístupy k lesním teritoriím podílejí na tom, komu a za jakých podmínek budou lesy otevřeny či uzavřeny – komu bude přístup do lesů usnadněn a kdo bude v tomto směru limitován. Na úrovni legislativy a lesního managementu se opakovaně vyjednává o podmínkách otevřenosti, kterých se účastní různé typy vlastníků i návštěvníků lesů z řad širší veřejnosti. Zásahy, které podle některých správců omezují biodiverzitu, tedy vytváření prostoru pro širší spektrum organismů, bývají obhajovány právě s důrazem na otevřenost těchto teritorií lidem. Oproti tomu aktivita ČMS směřuje k udržování procesů, které pro lesní management nemusí být prioritou. Konkrétně se jedná o udržování kontinuity podhoubí. Proto musí ČMS neustále vyvažovat mezi protichůdnými ambicemi: osvětovou činností o ekologii a taxonomii hub na straně jedné (tedy rozšiřování intelektuálních obecně sdílených statků tohoto typu směrem k houbařům) a ochranou ekosystémů před nadměrným množstvím sběračských aktivit (tedy cílená snaha nepodporovat intenzivní sběr).

Někteří individuálně působící sběrači a sběračky pak nabízejí zajímavý kontrast proti těmto praxím – také jejich zájmem je využívat produkci lesů, nicméně v jejich praxi je zřetelná větší otevřenost vůči unikavým mezidruhovým dynamikám jakožto jevům, které určují lidský pobyt a pohyb v lese. Napojení na takové dynamiky jim umožňují částečné přivlastnění daných teritorií (vytvoří z něj „své místo“ a „soukromé“ naleziště). Proces je tedy v určitém smyslu

opačný, než v prípade oficiálneho lesného managementu, kedy redukce jistých vícedruhových procesů usnadňuje otevřenost lesů co nejširší veřejnosti. Místa, k nimž houbaře a houbařky vícedruhové dynamiky navedou, pak totiž řada sbírajících před ostatními lidmi tají jakožto privátní naleziště.

Zatřetí, latentní možnosti ukryté v mezidruhových setkáních není snadné institucionalizovat. S tím souvisí i čtvrtá charakteristika, kterou Tsing uvádí. Navzdory skrytým potenciálům nejsou tyto latentní commons cestou, která by měla vést k utopické spáse a vyvedení lidstva z ekologických a ekonomických krizí. Potenciálem nabitě situace existují „tady a teď“, „uprostřed potíží“ a lidé nad nimi nemají kontrolu (Tsing, 2015, s. 255). Management lesů nepočítá s potenciálem latentních commons, protože tato teritoria pojímá jako souhrn organismů, s nimiž pracuje jako s přírodně-technickými objekty. Spojení ekonomiky a moderní vědy umožňuje lesní ekosystémy rozdělit na „označená“ těla jednotlivých organismů, taxonomicky je rozčlenit a ekonomicky vyčíslit jejich hodnotu, případně naplánovat jejich ekologickou ochranu. Díky tomu lze tyto soubory ohraničených těl a materiálů podříditi typům managementů, jejichž zástupci pak mezi sebou vyjednávají důrazy na ekologické a ekonomické aspekty správy. Oproti tomu přístup k lesním kolektivům vycházející z intuitivního napojení na vícedruhovou semiózu nelze změnit v konkrétní management, a to z podstaty takové praxe – aktivity, které jsou naladěny na unikavé „koto“ události, pracují s dynamikou, která přesahuje lidskou racionalitu, a tedy i možnosti institucionalizovaného managementu.

Aktivity občanských spolků a intuice individuálních návštěvníků lesů nelze považovat za přístupy, které by mohly nahradit stávající způsoby správy lesů. Nejedná se o praxe, které by měly ambici spravovat rozsáhlá území, nabízet plány na jejich udržování či se zapojovat do oficiálních strategií potravinové bezpečnosti. Zároveň se v těchto vyjednáváním o přístupu k teritoriím a plodinám otevírají možnosti pro jiné než antropocentrické a instrumentální koncepty životního prostředí (Singh, 2017). Limitace nadměrného sběru může být v případě houbaření motivována rivalitou, ale také inkluzí podhoubí do uvažování o tom, jak zacházet s vícedruhovým prostorem a jak vyjednávat hranice veřejného, obecního a soukromého. Houbařská teritoria jsou neformálně přivlastňována, ale i otevírána dalším účastníkům, kterými nejsou jen lidé.

V aktivitách tichého obecnění tuzemských mykologických spolků a jednotlivých houbařek a houbařů se objevují činnosti směřující k tomu, aby lesy nezůstaly *příliš otevřeny* (a tedy nadměru vytěžovány) nebo *příliš uzavřeny* (a tedy zcela privatizovány jako soukromé vlastnictví). Tyto praxe regulují potenciálně naddimenzovaný počet sběračů skrze osvětovou

činnost, filtrování informací o nalezištích a také neformálním přivlastňováním prostoru během samotného sběru. Určité typy houbařiny pak mohou mobilizací latentních commons nepřímo formovat to, jak jsou určovány soukromé, veřejné a obecní nároky na lesní teritoria a lesní plody. Právě lesním plodinám se podrobně věnuji v následující kapitole.

4. Plodiny: Společná produkce a růst

Osobní předmluva kapitoly:

Mamka mi posílá fotku. Jsou na ní sesbírané hříby. Třeně pěkně seříznuté, klobouky očištěné. Prý je získali od známého za balík slámy. Houby jsou dar, směňují se, kolují – to si pamatuju už z dětství. Nejprve ale bylo potřeba houby najít! Táta občas přinesl hromadu hub, protože jel okolo lesa a měl pocit, že tam houby rostou. Tak vešel a hledal a našel. Nejspíš intuice. Když strýc přinesl dary lesa v podobě plného košíku, teta byla už předem unavená, když si představila, jak dlouho bude houby čistit, krájet a sušit. Vytvoření houby, která může být posléze darována, vyžaduje práci. Spisovatel Neil Gaiman napsal báseň o historii lidí a hub a o počátcích vědy, který možná spočíval v bedlivém průzkumu lesů a v trpělivém ohledávání terénu, kterému se věnovaly sběračky: *„Ženy, které nepotřebovaly uhánět kořist / používali mozek k vytváření orientačních bodů a stezek mezi nimi / vlevo za trnitým kořem a napříč sutinami / a shlíželi pod korunu napůl spadlého stromu / protože někdy pod ním rostly houby.“* Kdysi jsem tu báseň četl a připomněla mi ji kniha Michaela Hathawaye o jeho antropologickém výzkumu, který se týká hub matsutake. Hathaway cituje právě Gaimanovy verše. Mimo jiné se v básni ještě píše: *„Pradávný vědec / nakreslil zvířata na stěny jeskyní / aby je ukázal svým dětem, které nyní jedí houby / a bobule, jejichž lov je bezpečný“*. Ale houby nejsou snadnou kořistí. Houbařky a houbaři museli někde získat vědomosti k vypátrání a rozpoznání hub. Ani růst hub není samozřejmost. Na houbách, které se předávají a směňují, mají svůj podíl stromy, kořeny, půda, živiny. Za slámu se předávají houby, ale co se předá za nasbírání hub? A komu? Podhoubí? Kořenům? Rodičům a prarodičům, kteří učili houbařit? Těm, kteří vytvářeli „orientační body a stezky mezi nimi“? Stromům, pod nimiž „někdy rostou houby“? Jak přijímat plodiny, které poskytuje les?

Sběračství volně dostupných plodin pojímá současná zahraniční sociálněvědní literatura nejčastěji s důrazem na urbánní sběračství (Pontius et al., 2020). Při tomto zaměření se zdůrazňuje environmentální prospěšnost takových aktivit: Pontius (2020, s. 8) analyzuje sběračství jako praxe „znovu-propojující“ člověka s jeho životním prostředím a Simmonds (2021) se věnuje tomu, jak tyto činnosti proměňují identitu sběračů směrem k mezidruhovým vazbám. Dostupnost plodin jakožto „poživatelných obecně sdílených statků“ je navrhována jako opatření proti těm krizím, které mohou ohrozit funkčnost běžných distribučních řetězců industriální potravinové produkce (Sardeshpande et al., 2021). Chang a Bai (2020) zdůrazňují, že sběr plodin pro sběrače zviditelňuje způsob, jakým se vytváří potraviny, což tito autoři staví do opozice vůči „kapitalistické potravinové kultuře“, tedy industriální produkci a nákupu potravin z regálů. To podle nich zneviditelňuje řetězec aktivit potřebných pro vytvoření

produktu. Sběračství chápou jako typ aktivismus v rámci systému, který spoléhá na kapitalistickou potravinovou produkci, a jako kontrapunkt ke „konzumentské kultuře“.

Navážu na výše zmíněné debaty, abych ukázal specifika sběru v Česku. Argumentuji, že místní sběr hub není primárně aktivitou, která by byla subverzivní vůči kapitalistickému potravinovému systému, přičemž se ale nejedná o činnost postrádající environmentální etiku a jejíž důsledky by neměly vliv za hranice soukromého prospěchu sběračů. Při analýze vztahu mezi ekonomickými a ekologickými praktikami sběračů navážu na argumentaci představenou v článku „Sympoietic growth: living and producing with fungi in times of ecological distress“ (Stöckelová, Senft a Kolářová, 2023). Zároveň rozšířím zde představený koncept „sou-růstu“ (princip společného růstu lidské i nelidské sféry), abych mohl konceptualizovat související ekonomicko-ekologické praxe, které ovlivňují širší veřejnost bez nutné přímé návaznosti na sběračské aktivity.

Jak už bylo zdůrazněno v úvodní kapitole, sběr hub není adeptem na novou globální potravinovou strategii, ale lze jej považovat za jednu z činností, která spadá do rozmanitých typů ekonomik, které jsou z hlediska kapitalistické hegemonie většinou přehlíženy (Gibson-Graham, 2006). Přesto bych nerad sběračské činnosti označoval jako „alternativní“ praktiky potravinové soběstačnosti, protože termín „alternativní“ nadále upevňuje „kapitalocentrické zakotvení, které používá kapitalismus jako ústřední referenční bod“ (White a Williams, 2016). Navíc některé ekonomické praktiky sběračů lze označit za netržní a nekapitalistické, zatímco jiné typy ekonomických aktivit fungují v rámci kapitalistických a tržních vztahů a nelze je charakterizovat jako „nekapitalistickou politiku místa“ (Gibson-Graham, 2006). Praktiky zkoumané v této kapitole představují sběračství spíše jako hybridní ekonomiku: sběr může částečně kompenzovat negativní dopady finančních krizí a může se zapojovat do tržní směny, ale zároveň se některé činnosti sběračů odehrávají mimo trh a vyhýbají se jakémukoli zpeněžení. Tato ambivalentní pozice houbaření se projevuje rovněž v opakujících se debatách, které se týkají nároku na lesní plodiny.

Otázka, komu patří lesní plodiny a kdo z nich má mít prospěch, bývá v Česku řešena nejenom uvnitř sběračských skupin, ale také v rámci mediálních debat a z pozic vládních úřadů. V reakci na hospodářskou krizi v roce 2022 se česká veřejnost výrazněji obracela k lesům jako ke zdroji volně rostoucích plodin a klestí. Ve veřejné debatě se začaly objevovat informace o tom, že si lidé sběrem lesních plodin doplňují zásoby svých domácností. Takový přístup by bylo možné označit za specifický typ „responzibilizace“ (Pyysiäinen et al., 2017). Pojem responzibilizace označuje strategie, v rámci nichž je zodpovědnost za zajištění základních potřeb

individualizována, aniž by jednotlivci měli k dispozici mocenské pozice a rozhodovací pravomoci k vyjednávání na politické úrovni (Dobrynin et al., 2020). Sběr lesních plodin byl součástí individualizovaných praktik, které měly částečně kompenzovat nedostatky sociální politiky. V následujících sekcích rozebírám, jak každodenní sběr hub transformuje responzibilizaci do schopnosti „response-ability“ (schopnosti (z)odpovídat). Tu Haraway (2007) popisuje jako kapacitu reagovat na propojenost lidských a nelidských obyvatel světa, s nimiž lidé sdílejí mnohdy nejisté a prekarizované podmínky života – tato reakce není nikdy kompletně dokončena a nikdy není nezištná či nevinná, nicméně může přispívat k zotavování mezidruhových vztahů (Haraway, 2016, s. 114).

Souvislosti mezi prekarizovanými pozicemi sběračů, potravinovými dodavatelskými řetězci a stavem ekosystémů sleduje také Anna L. Tsing ve zmíněné monografii *The Mushroom at the End of the World* (2015). Tsing globální tržní systém analyzuje prostřednictvím etnografického výzkumu sběračů čirůvek (matsutake) a obchodních aktivit mezi USA a Japonskem, v nichž čirůvky figurují jako luxusní komodita. Sběrači těchto hub často pochází z řad emigrantů a Tsing sleduje jejich prekarizovanou situaci jako pracovní nejistou a finančně zranitelnou. Zároveň pozoruje, že právě tato nezakotvenost je některými sběrači vnímána jako svoboda a nezávislost na systému. Jimi sesbírané houby jsou následně proměněny v tržní zboží, když jsou přepravovány do Japonska. Zde se jejich status posléze mění z komodity na dar, protože jsou jako dary využívány k vyjadřování a upevňování mezilidských vztahů. V návaznosti na výzkum Tsing se v této kapitole ptám, jak sběrači situačně proměňují houby jakožto součást společně sdílených zdrojů v soukromé vlastnictví a v komodity, nicméně oproti etnografii Tsing se zaměřuji na to, jak se privatizované a ekonomizované nálezy stávají opět veřejně prospěšnými, i když nepřímou. K analýze takových aktivit je zapotřebí zodpovědět otázky, kterým se věnuji v prvních sekcích této kapitoly, a sice: Jak se sběrači vztahují k lesu nejen jako k pouhému zdroji plodin určených k monetizaci? Jak vykonávají sběračskou etiku a vícedruhovou péči? Jak se responzibilizace v každodenní činnosti sběračů proměňuje ve schopnost (z)odpovídat za nelidské kolektivy?

4.1 Od individuální zodpovědnosti ke vzájemné péči

Sběr hub je činnost, které se v české společnosti věnují lidé napříč sociálními skupinami, a znalosti jsou předávány napříč generacemi. Podle oficiálních odhadů z roku 2020 chodilo alespoň jednou měsíčně do lesa 70,5 % lidí, přičemž sběru hub se věnovalo přibližně 83,5 % domácností (Ministerstvo zemědělství, 2021, s. 46). Jak už bylo zmíněno, v průměru je

v českých lesích nasbíráno každý rok 25 tisíc tun hub s odhadovanou tržní cenou téměř čtyři miliardy korun (jedná se o průměrné částky za roky 2010 až 2020, Ministerstvo zemědělství, 2021, 46-48). Ze zmíněného dotazníku, který jsme distribuovali členům České mykologické společnosti, vyplývá, že více než polovina nasbíraných hub se nikdy nedostane na trh, protože většina houbařů své nálezy rozdává svým příbuzným, sousedům či přátelům. Houby se podílí na české potravinové ekonomice, ať už jako komodity nebo jako součást netržní směny v podobě daru či směnného zboží. Jedná se o využívání přírodních zdrojů, které nelze zcela zachytit tradičními ukazateli, mezi které patří např. HDP. V roce 2021 jsem pořídil výzkumný rozhovor s ekonomickým expertem, jehož jsem se zeptal, co jej na houbaření zajímá z ekonomické perspektivy. Odpověděl, že důležitá je ekonomická osvěta, aby si lidé uvědomili, „jaké bohatství přírodní si v košicích každoročně odnášejí z lesů“.

Ekonomický význam sběru hub vyzdvihují i někteří z účastníků mého výzkumu, kteří si právě sběrem přivydělávají: „Já to cpu do rodinného rozpočtu, samozřejmě. (...) v mojí nebo naší situaci každá koruna dobrá. Když houby přestaly, tak jsme to pocítili. Protože jedeme s penězma nadoraz,“ řekl ve výzkumném rozhovoru Julius. Julius začal své děti učit rozpoznávat a sbírat houby již od jejich raného věku. Sběru se tedy mnohdy účastní všichni členové rodiny. Rodina houby zpracovává, ale také rozdává a příležitostně i prodává. Peníze získané houbařením tvoří doplněk rodinného rozpočtu. Tento potenciál lesních plodin byl zvýrazněn během finanční krize v roce 2022. Lesní plodiny jako společně sdílené zdroje byly inflací a ekonomickou krizí zviditelněny jako spolutvůrci českých ekonomických praxích.

V roce 2022 byla průměrná míra inflace 15,1 % (czso.cz, 2023), v prvním čtvrtletí roku 2023 pak klesla kupní síla reálných mezd téměř na stejnou úroveň, na jaké byla v roce 2017 (Miler, 2023). V roce 2022 nedosahovalo 63 % pracovních míst minimální důstojné mzdy (dustojnamzda.cz, 2023). V tomto období kampaň „Skromné jídlo“ publikovala na svém webu rady, jak připravit jídlo z levných surovin. Jedním z tipů, jak ušetřit, bylo doporučení sbírat houby a byliny (Datinská, 2021). Recepty z hub doporučoval také například článek „Levné recepty pro časy krize“ (iDnes.cz, 2022), magazín *Apetit* vydal v roce 2023 text „Skromný jídelníček prababiček“, který lesní plody uvádí jako výrazný zdroj obživy, kterým lidé v minulosti zásobovali své domácnosti (Vávrová, 2023), dokonce i na jednom z obchodních webů se objevil článek (pod titulem „10 levných a zdravých potravin, které moc nestojí a můžete je mít v zásobě“), který doporučoval sběr hub s výzvou: „Tak využijte hojnosti přírody a nebude vás to stát ani korunu“ (nejodstavnovac.cz, 2023).

Podobné potravinové rady v roce 2022 ironicky komentoval Matouš Hrdina (2022), redaktor Seznam Zpráv: „Snad nejabsurdnější jsou nápady, kterými do Skromného jídla přispěli špičkoví šéfkuchaři – k dobru dávají třeba recept na domácí kváskové těstoviny s doma vyráběnou (sic!) ricottou, a blahosklonně radí, že pro kvásek si můžete zdarma zajít do luxusní restaurace Eska v pražském Karlíně a pro čerstvé houby či bylinky vyrazit do lesů.“ Když odhlédneme od snahy napodobovat gurmetské stravování v době krize, zůstávají zprávy o tom, že lidé skutečně využívali lesní zdroje k doplnění zásob. Na podzim roku 2022 se v českém tisku objevovaly zprávy o tom, že Češi kradou lesní dřevo kvůli zvyšujícím se cenám za energie a že lesními plodinami doplňují potravinové zásoby svých domácností (Špačková, 2022; Otčenášková, 2022). V roce 2022 jsem pořídil výzkumný rozhovor s ministerským úředníkem, který tuto situaci komentoval následovně:

Čeká nás těžké sociální období – sběr lesních plodů a klestí byl vždy vítaným přílepením, protože když děti nasbíraly třeba borůvky, byly knedlíky s borůvkami a uvařily se na klestu, který přinesly. Na venkově jsou nízké platy, vezměte si starou paní v chalupě, která je ráda, když popadne dvoukolák a přiveze si dřevo, za které nemusí platit, a když si nasbírá ještě houby, maliny, borůvky... Podle oficiálních odhadů cca 20% lidí nemá na to, aby se pořádně najedli. Pokud si tito lidé udělají smaženici, hodí do polívky houby, uvaří si čaj na kamnech, aniž by pouštěli plyn. Uvedené přínosy nelze podceňovat. Pro úplnost je třeba doplnit, že lidé ve špatné sociální situaci sbírají lesní plody a prodávají je, což je bez souhlasu vlastníka lesa v rozporu s lesním zákonem. Nicméně nelze pominout ani tuto šedou ekonomickou zónu.

Postupně se však objevovala také varování před drancováním lesů a debaty o možném zpoplatnění sběru. Výrazným tématem se stala zodpovědnost za sbírání a případný prodej lesních plodin. Prodej nasbíraných hub byl v médiích oslavován jako „inovativní obchodní model“ (Forbes, 2022), ale byl také kritizován jako drancování lesů a potenciální porušování zákona. Například v létě 2023 vydalo ministerstvo zemědělství následující varování:

Varujeme před trendem komerčních houbařů a sběračů lesních plodů. Nedávno v televizi proběhla reportáž, která ukázala podnikatele, který si sběrem lesních plodů přivydělává a může být tak inspirativním příkladem pro další návštěvníky lesa. Důležité je však upozornit, že lesní zákon z hlediska užívání lesů dovoluje sbírat lesní plody pouze pro vlastní potřebu. Pokud si tedy člověk nasbírá plody a houby na území lesa, který mu nepatří, neměl by je podle zákona dále prodávat. Za zmínku stojí i fakt, že komerční houbaři spíše lesy drancují. Takový vývoj je nebezpečný a může naopak ohrozit tuzemské ekosystémy (Ministerstvo zemědělství, 2023).

Téma využívání lesů a lesních plodin tak v sobě nese napětí mezi dvěma nároky, které jsou spojeny s lesními ekosystémy: mezi nárokem tyto ekosystémy využívat a nárokem je

ochraňovat, tedy – jinými slovy – mezi možností individuálně zajišťovat potravinovou soběstačnost a společenskou ochranou těchto systémů před nadměrným využíváním. V této kapitole ukazují, že sběrači a sběračky již mají zažité dovednosti vycházející z jejich „schopnosti (z)odpovídat“ (response-ability), díky které responzibilizace sběračství neústí v extraktivismus, ale ve specifickou péči o ekosystémy, která se zároveň nevylučuje s individuálním zajišťováním potravinového samozásobitelství.

K tématu responzibilizace Mustalahti et al. (2020) dodávají, že responzibilizace vychází z pojetí aktérství jako racionálního, ekonomicky motivovaného a individuálního jednání. Alternativně k takovému pojetí navrhují pojímat aktérství jako relační koncept (Mustalahti et al., 2020, s. 8), neboť takové aktérství může zahrnovat vztahovou dynamiku mezi subjekty a potenciální neindividualistické jednání. Propojení zodpovědnosti za druhé s aktérstvím jakožto relačním konceptem je rozvíjeno rovněž v rámci STS a nového materialismu. Tyto diskuze totiž propojují zmíněný koncept schopnosti (z)odpovídat s péčí o nelidské entity (např. Hofman, 2023). Pro využití schopnosti (z)odpovídat jako analytického nástroje ke zkoumání společných statků je pak důležitá konceptualizace nezáměrného étosu, kterou vypracovali Barad (2007) a Puig de la Bellacasa (2017). Puig de la Bellacasa vychází z kritiky, kterou přednesli Barad vůči přiznání etického jednání pouze těm činům, které mají prokazatelnou intenci a záměr (Puig de la Bellacasa, 2017, s. 219). V důsledku toho Bellacasa přisuzuje schopnost etického jednání i nelidským dějům a entitám, neboť péči konceptualizuje jako činnosti, které se podílejí na pokračování světa. Praktiky péče pomáhají udržovat život, aniž by vyžadovaly subjektivní intencionalitu.

Na základě koncepce vícedruhové péče Puig de la Bellacasy rozvíjí Hofman (2023) koncept každodenní schopnosti (z)odpovídat. Hofman formuluje schopnost (z)odpovídat jako neprofesionální a každodenní praxi, která je vytvářena péčí. Péče je v tomto pojetí charakterizována jako aktivita, která se podílí na utváření a udržování světa, má experimentální povahu a ekologickou dimenzi. V následujících sekcích vycházím především z vícedruhového charakteru konceptu schopnosti (z)odpovídat a ukazují, jak se tyto praktiky péče odehrávají ve spolupráci s nelidskými kolektivy a mimo shora navržený management. Tvrdím, že každodenní schopnost (z)odpovídat zahrnuje jak využívání lesů (ale ne extraktivismus), tak péči o lesy (ale nikoli aktivismus) a zároveň otevřenost vůči péči, kterou sběračům poskytují lesní ekosystémy.

4.2 Vzájemná péče

Většina účastníků mého výzkumu nesebírá lesní plodiny proto, aby vykonávali antikapitalistickou subverzi – jedná se spíše o ne-aktivistickou produkci potravin, jejich přerozdělení a využití (Daněk a Jehlička, 2021). Někteří z nich prodávají své nálezy, ale jejich sběr není redukovatelný na pouhou extrakci zdrojů pro následný prodej. Přístup sběračů k plodinám a lesním prostorům se uskutečňuje mimo dualismus aktivismu a extraktivismu. Jejich ekonomickou činnost nelze dokonce rámovat ani jako produktivismus (Rodrik, 2023), který klade menší důraz na globální trhy (oproti neoliberalnímu přístupu) či na redistribuce sociálního státu (oproti keynesiánské ekonomii) a výrazněji se zaměřuje na posílení lokálních komunit, zintenzivnění jejich produkce a na podporu nabídky spíše než poptávky. Houbaři totiž vykazují péči o les a zároveň z něj mají užitek, nesdružují se v komunity deklamativně spravující obecně sdílené statky, ale přesto se řídí neoficiální etikou, která počítá s potřebami ostatních. Svou zodpovědnost vůči krajině, v níž se věnují sběru, vykonávají jako každodenní péči, která není „nevinná“ (Hofman, 2023), ale ani destruktivní. V následující sekci ukážu, že sběračská etika je založena na dynamice přítomnosti a absence (Haraway, 2016), přičemž budu tuto dynamiku sledovat prostorově od vrchních pater lesního prostoru (tedy od zvuků, které vznikají a zanikají mezi stromy) až po interakce v půdě a sítích podhoubí.

Značná část sběračské etiky vychází z legislativy (289/1995 Sb., § 19 a 20), která určuje, že návštěvníci lesů nemají rušit klid, jezdit v lese autem, zakládat ohně, ničit rostliny, vyzvedávat semenáčky, zakládat chodníky a uvádí řadu dalších pravidel, která specifikují, co je v lesích zakázáno, tedy co během pobytu návštěvníků musí absentovat. Sběračky a sběrači, kteří se účastnili mého výzkumu, sami dbají na to, aby lidé v lese vydávali co nejmenší množství hlasitých zvuků. Například Julius své děti nabádá, aby v lese nezvyšovaly hlas (pokud nehrozí, že se některé z nich ztratilo):

Stalo se mi i to, že jsem potkal lidi s plátěnou taškou a puštěným tranzistorem. Ty bych nakopal špičatou botou do zadní části. Snažím se, mám i děcka naučený, že pokud někdo nezajde moc daleko, (tak se nekřičí), mám holky naučený, že se drží blízko mě, ale takový to řvaní „KAMILE! KDE SES?“ To je katastrofa. Když jsem v lese, tak se podle toho musím chovat.

Absence lidských zvuků zároveň ale neznamená absenci jakýchkoli zvuků, protože zvyšuje potenciál slyšet nelidskou zvukovou krajinu. Sběrači se mohou lépe naladit na zvukovou komunikaci vydávanou obyvateli lesa. Juliova dcera považuje ticho za jeden z důvodů, proč se připojuje k výpravám do lesa, přičemž toto „ticho“ jsou právě zvuky zvířat. Fascinaci svých

děti těmito senzorickými vjemy vyzdvihl i Julius: „(...) sami řeknou, táto, slyšíš, jak zpívají ptáci? A občas jsme magoři, že jedeme za svítání do lesa, potřebujeme i čelovky, ale ráno je tam spousta zvířat.“ Naladění na zvukové signály se během několika let naučila také již zmíněná účastnice výzkumu, která pracovala jako lesnice a houby nasbírané na svém pracovišti používala jako dary pro své známé. Během pobytu v lese nepoužívala sluchátka, aby byla schopná slyšet zvuková varování vydávaná především divokými prasaty. Ze stejného důvodu spoléhala na to, že není „špatný vítr“, tedy vítr vanoucí směrem, který by od ní odnesl případná zvuková upozornění:

Ona (samice divočáka) mi dá vědět, že tam je, jenže někdy je špatnej vítr, a tak si ji prakticky vyšlápnu, že si k ní až dojdu, a to potom už není legrace, když má malý. (...) Když chrochtá, tak to je začátek, že si pochrochtí, že ji uslyšíte. Takový to, že už mě má plný zuby, to začne cvakat zubama, a to už je teda (čas pracovní nástroje) zahodit a utýct. (...) třeba jsem si takhle vyšlápala, že jsem k ní došla na tři metry k hnízdu, kde měla prostě malinký... Nerada. Tak to urychlila, to mě už nevarovala, to rovnou cvakala zubama.

Když pracovala v lese, její pohyb se řídil zvukovou komunikací, která je v případě divočáků odstupňovaná: chrochtání je první varování, následované cvakáním zubů, které již značí intenzivnější nebezpečí. Lesnice zároveň ví, že i ojedinělé zvuky mají svůj podstatný význam – setkání se samicí a malými selaty se změni v nebezpečné střetnutí, pokud některé ze selat „kvíkne“, což jeho matka může vyhodnotit jako výraz ohrožení. Pokud by lesnice neudržovala co největší absenci zvuků, které vydává ona sama, nemohla by se napojovat na komunikační signály lesního prostoru. Díky tomu může registrovat i ta zvířata, která naopak žádné zvuky nevydávají a právě kvůli této absenci zvuků jsou ohroženější:

Když si vyseknu a najdu tam ležícího kolouška, tak sama řeknu: „Jo, kamaráde, já tě tu nechám.“ A jdu ten den pryč. (...) Protože oni se neozvou – ten koloušek prostě leží odevzdaně, potichu, vystrašenej. Tak jde člověk sám pryč.

Péče o zvířata není součástí jejích pracovních povinností, ale je výsledkem jejího osobního rozhodnutí a schopnosti vyjednat pro ně bezpečný a klidný časoprostor: „Takže když já to takhle vyseknu nebo vidím, že tam je (koloušek), tak jdu pryč. Asi bych nemusela, nikdo mi neříká, hajnej nebo někdo jinej: ‚Musíte odejít, to zvíře nerušit.‘ To je spíš na tom člověku.“ Její pozornost vůči signálům zvířat může zajistit bezpečí pro ni samotnou, ale zároveň tato zjištění využívá i ve prospěch samotných zvířat. Pokud zjistí, že v některé části lesa pobývá bachyně s mláďaty, lobbuje u svého nadřízeného, aby tento prostor na určitý čas vynechali

z produkčních plánů, když mu oznámí: „Teď tam nemůžu, bachyně tam má malý, takže musíme tři tejdny počkat, než si je odvede.“

Pobyt v lesní krajině vyžaduje ztišení zvuků vydávaných člověkem, což má společný přínos: zvířata nejsou rušena, lidé mohou naslouchat nelidským hlasům a bezpečně využívat lesních plodin. Sběrači „obnovují tichá místa“ (Haraway, 2016, s. 1) umírněním přítomnosti lidských zvuků a naladěním svých sensorických kapacit na přítomnost nelidských signálů. Toto naladění otevírá potenciál schopnosti (z)odpovídat, protože umožňuje vykonávání každodenní péče nad rámec lidských vztahů. Dynamika přítomnosti a nepřítomnosti ovšem ovlivňuje nejenom lesní zvukovou krajinu, ale také mikroskopické sítě podhoubí v lesní půdě.

Podle mnoha houbařů a houbařek může být zdraví podhoubí ovlivněno tím, jak je třen vyjmut z podhoubí. Člen ČMS byl při našem setkání skeptický k rozsáhlým debatám, které se vedou ohledně způsobu vyjmutí houby z podhoubí – podle něj to neovlivní zdraví mycelia, které je ohroženo spíše přemírou houbařů, kteří mohou pošlapat lesní půdu. Řada sbírajících ale dbá na to, aby houby vyjímali způsobem, který považují za správný, tedy takovým stylem, který nepoškodí síť podhoubí. Karel tak kritizuje houbaře, kteří vysbírávají „miminka“ hub, protože tím mohou odhalit podhoubí, ke kterému se následně „dostane (...) snadno slunce a vítr a ten to vyfouká“. Nesprávné vyjmutí houby může podle některých sbírajících vystavit mikroskopická vlákna jevům, které jsou pro tyto sítě nebezpečné – mohou způsobit vysušení, nebo naopak hnití.

Nejednou jsem dostal školení ohledně toho, jak houbu sebrat bez poškození podhoubí. Celý třen je potřeba vyjmout z půdy, jeho konec odříznout nožem, jamku vzniklou po vyjmutí je nutné zasypat zeminou. Pokud by se houba odřízla, zatímco je stále v půdě, zbytek třeně by mohl zahnívat. Při nedodržení takového postupu by se „poškodilo podhoubí“, zdůraznila mi jedna z Juliových dcer. Pokud by sběrači a sběračky nedodrželi takový postup práce, napříště by mohlo na nalezišti růst méně hub, což by omezilo možnosti sběru jim i ostatním. Péče o podhoubí znamená zajištění dostatečného množství plodin při další výpravě – starost o ekosystém se nemusí vylučovat se starostí o produktivitu (van de Pavert a Ressiore, 2023). Pečlivé zacházení s materialitou hub souvisí také s ohledem vůči těm, kterým jsou sesbírané houby následně distribuovány. Julius pocítuje závazek k lidem, kteří od nich houby dostávají nebo kupují. Jeho dodavatelská etika souvisí s tím, jak se pracuje s fyzickou formou plodnic, s jejich texturou a konzistencí. Zakládá si na tom, že všechny jejich houby jsou předvybrané, tedy že se nejedná o rozmočené kusy nebo houby požrané slimáky. Jsou to houby čerstvé a důkladně očištěné. Julius je pyšný, že takový způsob zpracování naučil i své potomky. Jejich

známým pak dodává houby připravené k použití: „Oni vědí, že jim nepřinesu žádný šurlajs, který pak musí ještě vyčistit.“

Sběračská péče není altruistická ani nezištná, ale ani extraktivistická či environmentálně destruktivní. Je to každodenní ustavování mezidruhových setkání takovým způsobem, aby se ve světě „všem (spíše než nám) žilo co nejlépe“ (Puig de la Bellacasa, 2017, s. 161). Sběračství se podílí na „každodenním umožňování pokračování života“ (Puig de la Bellacasa, 2017, s. 135), a to života sběračů i života obyvatel lesa. Sběračství není utopický aktivismus ani cynické vykořisťování, ale spíše vytváření a udržování zdrojů a statků „co nejlépe v rámci daných možností“ (Puig de la Bellacasa, 2017, s. 3). Taková péče není management ekosystémů aplikovaný shora, který má vést primárně k tomu, aby tyto lokality mohly nadále poskytovat „ekosystémové služby“. Tato péče totiž není vykonávána pouze ze strany lidí – lesy nejsou pouhým objektem, o který se pečuje anebo se z něj vytěžují zdroje. Součástí těchto vztahů je totiž i otevřenost sběračů vůči péči nabízené lesy. Ta se do života sběračů dostává v důvěrné a afektivní formě, nikoli v instrumentální podobě „služeb“. Lesy neposkytují pouze služby, ale také útočiště, jak ukázu níže. S tím úzce souvisí přenos sběračských znalostí a zvyklostí, které otevřenost vůči lesním útočištím umožňují.

Z výzkumů, které se věnují předávání sběračských znalostí, vyplývá, že přenos znalostí se uskutečňuje už v dětství, a to prostřednictvím starších rodinných příslušníků (Schniter et al., 2023). Jedna z účastnic výzkumu, Viola, se věnuje sběru hub a jejich využití v gastronomii. V současné době žije v zahraničí a na svém blogu prezentuje houbové recepty. Některé z nich jsou „zdeděné“ po babičce. „Vášeň“ pro houbaření jí předala právě její babička, s níž často chodila sbírat houby – sběr hub byl pro její babičku běžnou aktivitou už proto, že v jejím mládí houby tvořily důležitou složku jídelníčku, pokud byl nedostatek výživově bohaté stravy, jako je maso. Z nasbíraných hub připravovala Viola, její babička a matka společně jídlo k večeři, část hub sušily, v létě a o Vánocích se na jejich chalupu sjížděla rodina z jiných částí republiky, aby se ke sběru připojili. Postupně se z hub stala „rodinná záležitost“. Uvnitř rodiny předává znalosti a schopnosti týkající se sběru také Julius. Toho k houbaření přivedl dědeček a Julius je mu za to natolik vděčný, že mi zdůrazňoval, abych dědečka určitě zmínil jako Juliova učitele houbaření. Julius učí své děti rozpoznávat jednotlivé druhy hub i jejich vazby na další lesní organismy. Jeho dcery například ví, že u borovic je větší šance nálezu kotrče kadeřavého.

Rovněž finanční gramotnost a pracovní návyky jsou dovednosti, které Julius své děti učí právě prostřednictvím sběru hub: „Teďka (ví), že pro peníze se nechodí do bankomatu, (...) že nejdeš s kartou do bankomatu. Že takhle peníze nevznikají (...) a ví, že si nějakou kačku musí vydělat.“

Jedna z jeho dcer si během jednoho roku vydělala na tablet, další dcery „na hadříky“. Součástí výchovy praktikované Juliem je ale také zdůraznění toho, že pro vydělání peněz je zapotřebí podstoupit fyzickou námahu, která se dostavuje po několikahodinovém sběru v lesním terénu: „Někdy kňučí v lese, že jsou koše těžké, že je bolí nohy, když se daří, ale musí pro to (aby si přivydělali) něco udělat (...) Nejsme Rothschildovi.“ Podobně jako u Violy, která své sběračské znalosti načerpala na konkrétní lokaci spojené s rodinnými aktivitami, znalosti a pracovní návyky jsou Juliem předávány během přítomnosti na konkrétním místě a v součinnosti s lesními organismy, které les obývají: „Když (děti) třeba bolí nohy, postaví si domečky z mechů a klacků u stromu. A učí se o přírodě, mraveniště tam jsou. I když tam jsou nějaký ptáci.“ Momenty oddechu nejsou jenom absencí pracovní činnosti, ale důležitými chvílemi, během nichž se odhaluje potenciál lesního prostoru, jehož rozpoznání je během sběru generačně předáváno. Jedná se o schopnost lesa nabízet sbírajícím útočiště.

Jeden z účastníků mého výzkumu, který se sběru hub věnuje pravidelně, začal zprvu les frekventovaně navštěvovat právě kvůli možnosti psychické úlevy. Již řadu let pečuje o těžce nemocného příbuzného. Jeho přítomnost je zapotřebí během celé noci, kterou mnohdy probdívá. Když má jeho příbuzný „špatnou noc“ a usne až nad ránem, tento sběrač pak vyráží do lesa: „Nahlásím manželce, že jedu do lesa. A svítá a přijíždím do lesa. To je úžasný zážitek. Každý by to měl zažít.“ Les se pro něj stal místem, kde se léčí – v tu chvíli je pro něj lesní prostor „jiným světem“:

Viš, že mám problémy s tím (nemocným členem rodiny) a já hodně do lesa začal jezdit léčit si bebínka a svojí dušičku (...) Člověk jde do lesa, sedne si na pařez, chvilku si pobulí a jede se dál. Tam je klid, to je balzám na duši, jsi tam sám, dostaneš se do jinýho světa.

Ani pro další Juliovu dceru není les zcela utilitárním prostorem generujícím „zdroje“, které lze zpeněžit. Návštěvu lesa nepovažuje za ztrátu času ani tehdy, když rodina nenajde žádné houby, protože v lese je „klid“ a většinou si zde „vyčistí hlavu“. Les v těchto afektivních vztazích není jen zásobárnou zdrojů. Stává se prostorem, který nabízí emocionální úlevu v důvěrně známém prostředí. Takový přístup přesahuje racionalizaci a ekonomizaci lesů. Vazba účastníků a účastnic mého výzkumu k lesu se generačně přenáší a vyvstává jako vztah k místu, které „reaguje na zranitelnost“ a které nabízí potenciál pro vytvoření útočiště (Ng a Walsh, 2019, s. 4). Afektivní vazby houbařů nelze redukovat na výsek mykologických znalostí a instrumentálních návodů – znalosti o sběru nejsou předávány jako univerzální znalosti o obecných ekosystémech, ale jako osobní přináležitosti ke konkrétním místům a jejich obyvatelům. Předávání takových znalostí a zvyklostí se uskutečňuje jako učení založené na

specifickém místě (Pontius, 2020). Pro účastníky mého výzkumu jsou pak právě lesy teritoriem, o které oni sami pečují, ale které zároveň reaguje na jejich vlastní zranitelnost – sběrači i lesy potřebují uznání vlastní křehkosti a vyžadují péči.

Velicu a García-López (2018) označují „vzájemnou zranitelnost“ za konstitutivní rys obecně sdílených statků, když popisují lidské komunity starající se o sdílené zdroje. V případě sběračů ovšem tato „vzájemná zranitelnost“ překračuje hranice lidských kolektivů a schopnost nabídnutí péče je rozpoznána i ze strany nelidských organismů. Houbaři tedy sdílí schopnosti sbírat houby tak, aby nebylo poničeno podhoubí, předávají si znalosti, jak pečovat o les a jak přijímat péči poskytovanou lesem. Sběračská etika je jednou z každodenních praxí, jak udržovat společně sdílené zdroje. Tato etika zakládá péči, která není nezištná ani vykořisťovatelská. Projevuje se sběračskou schopností (z)odpovídat za lesní kolektivy, s nimiž jsou propojeny osobní i profesní dráhy sběračů. Na základě výše uvedeného uvádím tři rysy sběračské péče.

Zaprvé: Přináležitost. Pro účastníky a účastnice mého výzkumu neznamena přináležitost k lesu formalizovanou komunitní správou lesů, ale spíše konstantní sdílení prostoru a času s obyvateli lesa a přizpůsobení se jejich životu. Znalosti a afektivní vazby sbírajících jsou napojené na konkrétní organismy žijící na specifickém místě. Svou vztahovost k lesním prostorům a kolektivům předávají dalším generacím sbírajících.

Zadruhé: Reciprocita. Účastnice a účastníci výzkumu využívají nasbírané plodiny, doplňují jimi své zásoby, vyměňují je a někdy prodávají. Mají prospěch z lesního růstu, ale dodržují také sběračskou etiku a starají se o les. Takové činnosti nejsou formou jednosměrného managementu ekosystémů, protože lesy nabízí potenciální péči sbírajícím. Poskytují lidem úrodu a afektivní útočiště. Asubjektivní „etika hmoty“, o které píše Puig de la Bellacasa (2017, s. 142) v návaznosti na Barad (2007), umožňuje rozpoznat lesy jako kolektivy, které se mohou starat o sbírající, protože subjektivní intencionalita není nutným předpokladem k výkonu péče. Tím, že na lesní procesy neklademe nárok intencionality, je možné chápat plodiny a útočiště nabízené lesy jako typ péče. Podstatná není intencionalita, ale reálný důsledek v životě sbírajících.

Zatřetí: Neintencionální angažovanost. Sběračská činnost je politicky relevantní nikoli prostřednictvím deklamovaných politických akcí (Zapata Campos et al., 2020), ale prostřednictvím samotného sběru. Tím, že sbírají plodiny – a opakovaně sdílí časoprostor s obyvateli lesa, jak bylo ukázáno v předešlých pasážích –, sběrači a sběračky umožňují, aby lesní zdroje zůstaly přístupné. Státní a mykologické organizace bývají znepokojeny rozsáhlým množstvím sběračů v lesích, protože přítomnost tolika lidí v lese by mohla poškodit ekosystémy. Nicméně právě díky velkému počtu sbírajících a jejich opakovaným návštěvám

zůstávají lesy otevřené – politici by si nedovolili sběračství nebo přístup do lesů omezit, protože by si zneprátelili značnou část české veřejnosti. Sbírající nejsou vždy politicky angažovaní, ale jejich činnost má nepřímé politické důsledky.

Houbaření tedy nelze redukovat na ekonomické kalkulace nebo ekologický aktivismus. Sběrači a sběračky nejsou ani zcela individualističtí, ani výhradně altruističtí. Pokud by byla problematika lesních plodin rámována dualismem, který proti sobě staví produkční a aktivistický management, nebylo by možné rozpoznávat každodenní schopnosti (z)odpovídat vykonávané mezi sbírajícími a lesními kolektivy. Vazby lidí a lesů jsou reciproční a vzájemně spolupracují na udržování ekonomického, afektivního a biologického života.

4.3 Vzájemná prosperita

Díky sběračské etice a reciproční péči mezi sběrači a lesy může vznikat vzájemná prosperita. Ve zmíněném text „Sympoietic growth“ se spoluautorkami popisujeme takovou vzájemnou prosperitu jako „sou-růst“, tedy společný růst lidských i nelidských účastníků, v němž se ekologický a ekonomický růst navzájem neomezují, ale podporují. Ekonomický růst je umožněn takovou prací s ekosystémy, která je zcela nedisciplinuje a neničí, protože ekonomický prospěch je podřízen dynamice ekologického růstu. Tento koncept navrhuje jako alternativu ke strategiím standardního ekonomického růstu i vůči konceptu „nerůstu“ (Kallis, 2011). Přestože se proponenti nerůstu pokouší omezit destruktivní dopady na ekosystémy způsobované logikou ekonomického růstu, jejich předpoklady mnohdy nepřekračují dualismus mezi člověkem a přírodou. Aby prosperovaly ekosystémy, je podle logiky nerůstu nutné limitovat lidskou produkci a zisk – biologický růst a ekonomický růst jsou v této logice dva protiběžné cíle. Hojnost přírody vyžaduje lidskou skromnost. Samotná prosperita ekosystémů je pak proto výsledkem lidského managementu, který se zaměřuje na udržitelné strategie a stojí na spotřebitelském minimalismu. V tomto narativu se stále pracuje s konceptualizací biosféry v kategoriích „materiálů“ a „zdrojů“, což například Richter (2019) označuje za dědictví karteziánského dualismu dělícího svět na přírodu a kulturu.

Nechci zpochybňovat význam otázek, které klade nerůstové hnutí, ať už se jedná o téma ubývání zdrojů, podpory veřejných služeb, rozlišování kvantity a kvality růstu nebo téma globálních vzorců produkce a spotřeby. Nicméně koncept sou-růstu otevírá možnosti, jak o takových problematikách uvažovat a jak si všímat relevantních praxí, které tyto oblasti adresují, a to bez zažitých dichotomií zavedených projekty osvícenství a modernity. Sou-růst proto konceptualizuje takové praxe, v nichž se různé mody růstu lidských i nelidských účastníků

nevylučují, a naopak se navzájem mohou posilovat, aniž by byly kontrolovány centralizovaným managementem. Ve zmíněném textu vycházíme z teorií Donny Haraway (2016), které popisují „sympoietické systémy“ jako kolektivně vytvářené („sympoiesis“ znamená „společné utváření“). Kontrola a šíření informací jsou v takových systémech distribuovány horizontálně a Haraway je staví do protikladu k autopoietickým systémům, které jsou hierarchické, centrálně kontrolované a s jasně vymezenými hranicemi. Haraway zdůrazňuje, že autopoietický model není empiricky přesný a neodpovídá tomu, jak se dějí interakce a transformace v rámci mezidruhových vazeb (Haraway. 2016, s. 33).

V návaznosti na tyto koncepty pojmáme sou-růst v rámci houbařských ekonomik následovně. Sou-růst je společná, více-než-lidská ekonomika, která je založena na společném růstu (růstu houbařských výdělků i růstu hub a podhoubí). Zahrnuje totiž aktivity soukromého podnikání i utváření společných statků. Podstatné je, že musí existovat společné i soukromé: jedná se o praxi, v níž společné a soukromé nestojí proti sobě, ale vzájemně se utváří. Soukromé podnikání sbírajících je motivuje k péči o sdílené zdroje. Například péče o podhoubí, které není soukromým majetkem sběračky či sběrače, zaručuje úspěšný budoucí sběr na dané lokalitě (a tedy soukromý prospěch), ale zároveň tím umožňuje dostatek nálezů i dalším návštěvníkům a návštěvnicím těchto otevřených míst. Houbař, který zná tržní cenu hub, nemá motivaci sbírat malé houby. Sběračka, která se houbařením živí, má motivaci nevysbírat mladé houby také proto, že by tím poškodila podhoubí a ohrozila by schopnost reprodukce daného naleziště. V důsledku se tak jedná o činnost, u níž ekologická prosperita může zvyšovat prosperitu ekonomickou. Environmentálně relevantní přitom nejsou motivace, ale důsledky této činnosti – sbírající může chránit podhoubí na základě ryze ekonomických motivací, což ale nesnižuje ekologický význam takové činnosti.

Takový typ společného růstu se částečně odlišuje od modernistického přístupu k produkci, přestože i zde se jedná o snahu zachovat zdroje pro další využití. Jak bylo zmíněno, pokud houbař či houbařka udržuje zdraví podhoubí a okolního ekosystému, zvyšují tím pravděpodobnost úspěchu při budoucím sběru nejenom pro sebe, ale také pro další sbírající, kteří společný prostor navštíví – u houbaření se v drtivé většině případů nemůže jednat o privatizaci společně sdílených zdrojů. Jak jsem ukázal v předešlé kapitole, dokonce i soukromí vlastníci musí ve stávajícím legislativním nastavení nechat lesy otevřené pro účely sběru lesních plodin. Toto uchování společné dimenze zdrojů částečně vymezuje sběračství proti modernistickému přístupu ke zdrojům, jehož výraznou charakteristikou je privatizace a ohraničování původně sdílených zdrojů.

Oproti většině typů vytěžování je navíc houbaření zaměřeno nejenom na získávání zdrojů, ale inherentně musí být přítomná právě i péče o okolní ekosystém a o jeho dlouhodobou prosperitu. Například intenzivní průmyslové zemědělství sice dbá na zachování zdrojů pro budoucí sklizeň, ale většinou pracuje s půdou, která je do značné míry izolovaná od okolní krajiny – růst plodin není v takovém případě podmíněn zdravím půdy a rostlin, které se nachází v blízkosti pole. Intenzivní průmyslové zemědělství pracuje s monokulturami (oproti houbaření, které naopak musí spoléhat na komplexní vazby mezi mnoha lesními organismy) a dlouhodobé působení intenzivního průmyslového zemědělství snižuje úrodnost, množství mikroorganismů a kvalitu půdy. Oproti tomu houbaření potřebuje pro svou „úrodu“ naopak funkční a bohaté ekologické vazby na daném místě.

Možnosti sou-růstu (především jeho ekologicky prospěšná rovina) jsou do značné míry umožněny samotnou biologií lesních hub, které většinou nelze reprodukovat postupy intenzivního zemědělství. V současné době se odhaduje existence přibližně 2,2 až 3,8 milionů druhů hub (Lücking et al., 2021), přičemž přibližně 2000 z nich jsou pro lidské konzumenty v určité míře jedlé, ale pouze 35 z nich se podařilo kultivovat pro komerční produkci a jen 20 z těchto druhů je možno pěstovat v průmyslovém měřítku (Muhammad a Suleiman, 2015). Většinu lesních hub nelze pěstovat kvůli jejich mykorrhizním vazbám s kořeny rostlin, které lze jen velmi těžko simulovat. Mykorrhizní houby přitom zahrnují mnoho různých druhů, včetně těch, které produkují oblíbené plodnice, jako jsou hříby nebo čirůvky. Dnes jsou rozeznávány různé typy mykorrhizy, z nichž arbuskulární typ je nejběžnější (Garg, Geetanjali a Kaur, 2006). V tomto případě houby pronikají do kořenů rostlin, kde si s rostlinou vyměňují potřebné živiny a nezbytnou součástí této spolupráce je rovněž rozšíření pole působnosti – díky mykorrhizní síti dokážou organismy propátrat mnohem větší množství půdního objemu (Zhu et al., 2022). V současné době je zjištěno, že přibližně 200 tisíc rostlinných druhů využívá pro svůj růst takovéto mykorrhizní vztahy (van der Heijden et al., 2015).

I když se objevují snahy pěstovat rostliny s pomocí mykorrhizních vazeb, znovu se projevují nesnáze při simulaci takových ekologií. Arbuskulárně mykorrhizní houby jsou v posledních letech zkoumány kvůli potenciálu zvyšovat výnosy zemědělských plodin, například manioku. Na výzkum Iana Sanderse (Graber, 2014), který se takovým možnostem věnuje, reagoval například i Bill Gates, když fotku kořene obaleného sporami okomentoval s tím, že „tato houba by mohla nakrmit hladové“ (Janoušková, 2017). Jenže právě těžko proveditelná standardizace spolupráce mezi houbovými a rostlinnými kořeny je důvodem, který komplikuje využití arbuskulární mykorrhizy v konvenční produkci potravin. Ne všechny rostliny využívají živiny

dodávané houbami ve stejné míře a navíc řada plodin byla vyšlechtěna tak, aby nebyly závislé na arbuskulární mykorhize, a byly tak využitelné na monokulturních polích intenzivního zemědělství – ostatně, „hlavním cílem konvenčního, tedy intenzivního zemědělství (...) není funkční mykorhíza, nýbrž vysoké výnosy“ (Janoušková, 2017). Oproti tomu houbaření potřebuje funkční mykorhízu, která umožní výnosy ze sběru.

Z těchto důvodů není možné produkci většiny druhů jedlých lesních hub zajistit konvenčními zemědělskými postupy a způsobem jejich zpřístupnění konzumentům je právě sběr. Vzhledem k biologickým a ekologickým charakteristikám mykorhizních hub je jejich sběr takovým typem produkce potravin, který nezahrnuje praktiky intenzivního zemědělství související s environmentálně destruktivními efekty, jakými jsou například přetěžování půdy, eroze nebo využívání pesticidů. Dodávání lesních hub na trh je do určité míry „neškálovatelné“ (Tsing 2015), protože závisí především na fungování lesních ekosystémů, nikoli na zemědělských postupech, které by mohly akcelarovat a standardizovat jejich produkci.

Profesionální houbaři, tedy ti, kteří houby prodávají, umožňují ekonomický a ekologický růst také tím, že limitují naddimenzovaný počet sběračů v lese, aniž by tím omezili přísun lesních hub spotřebitelům. Děje se to prostřednictvím způsobů, jimiž profesionální houbaři zprostředkovávají plodiny určené k tržní transakci. Tito houbaři totiž disponují informacemi, díky kterým jedou přímo na lokace, u nichž je vyšší pravděpodobnost nálezu, a omezují tak svůj pohyb v lesích oproti neinformovanému hledání amatérských houbařů. Navíc tato naleziště střeží mnohdy jako soukromá, čímž regulují přístup ostatních houbařů a tedy i sešlap lesní půdy ohrožující sítě podhoubí. Jedná se přitom pouze o částečnou regulaci, která je vykonávána nepřímou a neoficiálně a nesměřuje ke kompletnímu ohrazení těchto lokalit. Navýšení soukromého zisku a zároveň limitace ekologické stopy amatérských sběračů ilustruje následující etnografická viněta, kterou mi vyprávěla houbařka, Karlova kolegyně:

Ze začátku sezóny lišek jsme měli lišky. Prodávali jsme je třeba za 800 korun za kilo. A přišel chlap, a říká: „Vy jste se úplně zbláznili, to si je dojedou nasbírat sám.“ A přišel příští tejdén a povídá: „Tak jsem jel na Šumavu, protože tam vím, že lišky rostou. Celá rodina ale prohlásila, že chce jet se mnou, manželka, děti. Vstávali jsme brzy ráno, našli jsme jednu houbu, všichni otrávený, nasraný, ještě jsem je musel vzít na oběd, takže já jsem zjistil, že těch vašich osm set zase tolik není.“ Pochopil to a uznal to.

Sběr vykonávaný Karlem (a jeho kolegyní) je ekologicky udržitelnější, protože jezdívá „najisto“, v počtu jednoho nebo dvou lidí, v samotném terénu se pohybuje minimalisticky – což prospívá nejenom lesní půdě, ale také jeho vlastnímu podnikání, když za krátký čas a za

minimum energie získá dostatečné množství hub k prodeji. Karlovy praktiky překračují dualismus soukromého a společného: v jeho podnikatelské činnosti se osobní zisk i péče o společně sdílené zdroje navzájem podporují. Nicméně houbaření jako soukromé podnikání vyžaduje nejenom časté vyjednávání toho, co je soukromé a co společné, ale také obhajobu toho, že houbař transformuje společné v soukromé (tedy že houby ze státních nebo soukromých lesů prodává jako vlastní zboží). Karel zažívá tento typ situace: na farmářských trzích mu lidé vytýkají, že prodává surovinu, která roste v lese, je „zadarmo“ a on ji „pouze“ sesbíral. Karel k tomu poznamenal: „Nejhorší je, že člověk seběhá půlku něčeho takhle strašného (ukazuje na neprostupný terén lesa), nachytá deset klíšťat, a lidi ti pak řeknou: vám to roste zadarmo v tom lese, vy si to jenom posbíráte.“

Karlovy zkušenosti prokazují, že představa houby jakožto snadno dostupné suroviny, k jejímuž získání není potřeba žádný vklad, je zkreslená a reduktivní. K vytvoření houby jako komodity je zapotřebí řada investic, a to nejenom ze strany sběračů. Houba, která leží na pultu na farmářském trhu, je produktem lesa, české legislativy, která její sběr umožňuje, veřejně dostupných kartografických dat vytvořených satelity evropského kosmického programu, existenci konkrétní houby na pultu Karlova stánku umožňují i datová úložiště soukromých firem, které poskytují geologické a hydrologické mapy, ale také Karlovo vzdělání získané na univerzitě, jeho čas věnovaný sběru, peníze za benzín, čas a náklady spojené se sušením a konzervováním hub. Plodnice se stávají komoditou teprve prostřednictvím činnosti houbařů a houbařek. Houbaři vytváří z plodnice hub cenný statek tím, že je odnesou z lesa, mnohdy se značným úsilím.

Samotní houbaři a houbařky zároveň mohou navýšit výnosy ze sběru dalšími investicemi, a přece jen tak zajistit částečnou škálovatelnost svého podnikání, přestože taková škálovatelnost není srovnatelná s podobnými činnostmi v rámci intenzivního průmyslového zemědělství. Jedná se o investice do vzdělávání, pohonných hmot, výdělek je možné navýšit množstvím času věnovaného rešerším, sběru a zpracování nalezených hub. Houbaři a houbařky investují do procesů, které souvisí se sháněním hub k prodeji a které posilují jejich výnosy, ovšem – ve srovnání s intenzivním průmyslovým zemědělstvím – bez výrazně negativních dopadů těchto ekonomických aktivit na stav a otevřenost využívaných ekosystémů. Pokud totiž sbírající dodržují etiku sběru a vykonávají péči vůči lesnímu prostoru a podhoubí, jak jsem ukázal v předchozí sekci, vytváří z lesních plodin sice soukromý statek, když si je přivlastňují jako zdrojovou jednotku ze společně sdílených zdrojů (Ostrom, 2008), aniž by se tím ale přestali

podílet na udržování společného prostoru a aniž by přístupné statky zcela ohrazovali ostatním sbírajícím.

S vytvářením soukromého statku z nasbíraných hub souvisí disponování specifickými informacemi, které nejsou veřejně dostupné. To, že sběr hub mnohdy závisí na specializovaném know-how a soukromé síti kontaktů, umožňuje vytvářet z hub cenný statek. K tomu je zapotřebí vyváženost mezi dostupností hub v dané sezóně a limitací toho, aby houby byly (příliš) snadno dostupné široké veřejnosti. Houbař potřebuje dostatek hub, aby je mohl dodat na trh. Pokud je ale hub přespříliš, tedy pokud si je zákazníci mohou snadno nasbírat sami, ztrácí se z této komodity prvek „vzácného statku“, jak tomu říká Karel. Zároveň se během dobré sezóny zvyšuje pravděpodobnost zvýšené přítomnosti lidí v lesích, a tedy situací, před nimiž varují ministerstvo zemědělství i mykologická organizace. K balancování mezi dostupností a limitací uvádí Karel následující:

S těma houbama záleží na tom, jestli houby rostou: ale musí to růst ani málo ani moc. Loni byla úžasná situace. V podstatě 200 km od Prahy pořádně houby nerostly, ale bylo jedno místečko v (anonymizováno), na který mě upozornil kamarád. Občas tam spadlo pár lokálních bouřek a tam to jelo jako blázen. A to jsme i na „velko“ to stříleli za 300 korun za kilo. (...) To bylo jak v Jiříkově vidění, to jsme třeba za den vydělali dvacet, třicet tisíc, jenom na houbách, super. Takže jsme si samozřejmě i diktovali cenu na trhu.

Já: A když jich roste moc, tak si to lidi nasbírají sami?

Za a) si to nasbírají sami, a za b) to přestane mít ten punc vzácného statku.

Do houbařských ekonomik tak vstupuje dynamika zpomalení a omezení produkce, která má vliv na utváření zisku. V analýzách tržních praxí se pojmem „sabotáž“ (Veblen, 1921) označují cílené a legálně provedené restriktce, respektive zpomalení nebo zkomplikování produkce, přičemž cílem těchto kroků je zachování ekonomických benefitů právě prostřednictvím omezení množství statků vypouštěných do oběhu. V tomto případě ovšem sabotáž vykonávají samotné ekologie hub. Ve spojení se vztahovou provázaností houbařské komunity pak toto sezónní sabotování umožňuje z hub vytvářet „vzácné statky“: síť soukromých informátorů a specializovaných znalostí mapuje českou krajinu způsobem, který Karlovi umožňuje čerpat vzácné plodiny z volně přístupné krajiny, transformovat je v cennou komoditu a směňovat je za vyšší cenu se zákazníky. Navyšování ekonomického růstu se ve výsledku propojuje s minimalizací negativních dopadů sběru, když profesionální houbaři minimalizují přítomnost amatérských houbařů, jimž poskytují plodiny sesbírané s ohledem na zdraví ekosystémů.

Etnografické terény a analytické potenciály konceptu sou-růstu zahrnuté do textu „Sympoietic growth“ v následujících odstavcích rošiřuji. Oproti již publikovanému textu se věnuji tomu, zda a jak se může logika sou-růstu projevovat také v podnikání založeném na prodeji pěstovaných jedlých hub. Rozvíjím tak možnosti konceptu v rámci tržních aktivit, které dosud nebyly součástí zmíněných analýz. Navazuji tedy příkladem podnikání, které není založeno na sběru, ale na pěstování jedlých hub. Jedná se o firmu, kterou anonymizuji jako Shiitake Pioneers (SP). Věnuji se možností, jak i pěstitelská produkce jedlých hub může do své výroby zapojovat principy sou-růstu.

Jeden ze zakladatelů firmy, kterého anonymizuji jako Josefa, po několika letech přerušil doktorské studium přírodovědného oboru. Vadilo mu, že se organismy studují převážně izolovaně. Více ho zajímaly ekologické vztahy a energetický metabolismus. Díky svému akademickému vzdělání a zkušenostem ze zahraničí získal know-how pro pěstování hub shiitake (houževnatec jedlý). Jde o dřevokazné houby, které nemají mykorhizní vazby a živiny čerpají rozkladem dřeva (případně ze substrátů, které jsou vhodné k jejich pěstování vzhledem k obsahu živin v těchto substrátech). Houby nikdy nebyly Josefovou vášní, ale v pěstování shiitake viděl příležitost, jak „udržitelně svými schopnostmi sloužit společnosti“. Společně s manželkou a kamarádem postupně přeměnili starý sklad na kraji malého městečka v pěstírnu shiitake. Dohodli se s vlastníky lesa a SP z lesa odváží duby, které mají pro lesní průmysl malou hodnotu. Navíc se jedná o dřevo, které musí být z lesů odstraněno v zájmu vytvoření prostoru pro další stromy. Používají přitom malé vozidlo, které neničí lesní půdu. Dřevo kácení v zimních měsících, protože v tomto období mají kmeny nejvíce živin. Josef a jeho kolega pak klády rozřezou na špalky, do těchto klád vyvrtají otvory. Do otvorů vkládají podhoubí shiitake.

Kmeny se pak skladují až dvanáct měsíců, aby podhoubí mohlo prorůstat dřevem. Poté se kmeny umístí do kádě s vodou, která simuluje povodeň. Podhoubí tak získá dojem, že nastalo období záplav – to je signál, aby začalo plodit. Klády se naskládají do různých útvarů a na různá místa s ohledem na vlhkost a přístup vzduchu. Podhoubí během tohoto procesu vytahuje ze dřeva vlhkost. Josef a jeho kolega přikryjí klády igelitovou fólií, která zachycuje vodu odpařující se z klád. Dřevo je tak střídavě vystaveno vlhkosti a suchu. „My jsme obrácená pila. Tam se suší, my dřevo rozkládáme,“ poznamenal Josef. Houby využívají dřevo, a tím ho rozkládají. Po několika letech je energie ze dřeva absorbována podhoubím.

V postupech SP lze rozpoznat různé aspekty výroby vycházející z plantážního režimu – akceleraci, simplifikaci i disciplinaci. Jejich postupy však také mění tradiční plantážní postupy a otevírají farmu dynamikám, které simulují myceliální biologii a ekologii. Analýza tohoto typu

produkce navazuje na článek „Recasting the Plantationocene in Czech forests: In defence of the public value of plantations“ (Stöckelová, Senft a Kolářová 2023), jehož jsem spoluautorem a který obsahuje reflexi postupů podniku SP. V této sekci ovšem analýzu produkčních postupů tohoto podniku konceptualizuji jako typ společného růstu v rámci pěstební produkce jedlých hub.

a) Akcelerace

Josef zdůraznil, že v jistém smyslu neprodukuje houby, ale starají se o to, aby se dřevo dobře rozkládalo. Činnosti SP nejsou zaměřeny na urychlení produkce jako v tradičních plantážích, ale na urychlení rozpadu. Růst hub je v tomto smyslu pouze sekundárním efektem rozkladného procesu, při kterém lidé a houby shiitake spolupracují. Josef považuje rozklad za klíčovou etapu: vnímá jako svou povinnost dovést rozklad do konce, protože podle něj dřevokazné houby udělají mnoho práce pro biologický rozpad dřeva. Josef říká, že lidé nedokáží vytěžit energii, která se ve stromě nahromadila za desítky let. Lidé tuto energii totiž získávají především spalováním – toto urychlení uvolňování energie je nejjednodušší způsob, který však využívá jen malou část energie. Pro spalování je navíc potřeba nejenom energie a čas na vysušení, ale následně hraje roli také velká únikovost energie, respektive tepla, během samotného spalování. „Představ si, že by to (energii) byla (ta houba) schopná vrátit stromům!“ navrhoval Josef během našeho setkání. SP plánují využívat dřevo rozložené spoluprací člověka a shiitake jako kompostovaný substrát. Bylo by tak možné energii využívat delší dobu oproti spalování dřeva. Cílem procesu rozkladu je zpomalit uvolňování energie (oproti spalování) a zdroj této energie (rozložené dřevo) posléze navrátit zpět do metabolismu ekosystémů. Místo akcelerace růstu se zde objevuje důraz na tempo rozpadu – místo rychlého vytěžení energie je zde patrná snaha o pomalejší, ale neplýtvavé zapojení energetických zásob dřeva, které lze posléze zapojit do dalšího růstu organismů.

b) Simplifikace ekologií

V SP se používá částečně zjednodušená simulace lesních ekosystémů, v nichž shiitake běžně rostou (staré skladiště se používá k uskladnění dubových kmenů rovnoměrně rozřezaných na špalky, podhoubí se očkuje do otvorů vytvořených vrtačkou). SP však odmítají zjednodušovat pěstování shiitake tím, že by neustále technologizovali své postupy ve snaze o maximální efektivitu. Místo zjednodušování spíše komplikují svůj výrobní design a pracovní prostor tím, že se pokouší přizpůsobit své výrobní procesy ekologickým specifikacím hub shiitake. Nejenže nesterilizují naočkované kmeny a nepoužívají pesticidy a fungicidy, ale navíc zapojují okolní stromy jako klimatizační systém a provádějí experimenty s různými způsoby skládání kmenů,

aby zajistili ideální podmínky pro podhoubí. Josef zdůrazňuje, že nepodvádějí, ale vytvářejí atmosféru. Důležitým principem je „simulace“: SP vystavují dřevo jevům, které nastávají také v lese. SP napodobují rozkladný metabolismus ekosystému, ale s minimálním využitím mechanických postupů. Josef dokonce ví, že když udeří bouře, produkce se znásobí až o 30 procent. Je to proto, že podhoubí reaguje na elektrické záblesky – podhoubí anticipuje, že po bouři bude dostatek opadané biomasy vhodné k rozmnožování. Josef však nechce produkci přebytně zatěžovat další technologií, proto odmítá napodobovat blesky technologickým zařízením. Počká si na skutečnou bouřku.

c) Disciplinace

Přístup SP zahrnuje snahu o částečnou disciplinaci plodin. Vyšlechtěné podhoubí je naočkováno v kmenech, do nichž jsou vyvrtány otvory s přesně naměřenými rozestupy. Zároveň SP s těmito kmeny pracují tak, aby toto dřevo a v nich rostoucí houby zažily co nejpřesněji jevy vlastní lesním ekosystémům. Také proto SP simulují například záplavy, aby se shiitake domnívaly, že nastalo záplavové období. Zmíněné zaplavení přitom není postup, který by uměle kontroloval a manipuloval růst, ale spíše napodobuje temporalitu lesních ekosystémů. SP zároveň své postupy nechávají otevřené vlivům, které nelze kontrolovat (např. vědomé nezavádění technicky generovaných záblesků), nezvyšují kontrolu a disciplinaci plodin ani nadměrnou mechanizací ani výrazným navyšováním zaměstnanců. SP totiž cíleně využívají takové přístupy, které v sobě obsahují limity toho, do jaké míry je houby možné kontrolovat a disciplinovat.

Hned u počátku pěstebního procesu se SP odlišují od průmyslových pěstíren tím, že k růstu hub využívají části dubových kmenů, nikoli předem designovaný substrát. Do něj by bylo možné dodat živiny, které by determinovaly látky obsažené v houbách podle zájmů pěstitelů. Do hub SP ale vstupují živiny obsažené v dřevě, nikoli látky, které pěstitelé předurčí složením substrátu. SP navíc dřevo nesterilizují a místo toho spoléhají na sterilitu, kterou poskytuje samotné dřevo, do něhož je vkládáno podhoubí. Do určité míry se tak jedná o postup, který limituje potenciální přítomnost dalších organismů, nejde ovšem o chemizaci plodin, využívání pesticidů či fungicidů.

Celkově postupy SP kombinují preciznost, která je aplikována ze strany lidí, s ohledem na přesnost, kterou vyžadují samotné houby. Sám Josef zdůrazňuje, že houby považuje za „přesné“ organismy. A jejich přesnost odhaluje nepřesnost lidského know-how a nepřesnost samotné stavby, v níž shiitake pěstují. Houby například rostou rychleji v horních vrstvách dřevěných hromad, protože je tam vyšší teplota než ve spodních vrstvách – budova není schopna zajistit

stabilní podmínky. „Lidský stavby jsou hrozně nedokonalý, (...) houba je přesná“ poznamenal Josef. Proto SP experimentují s tím, jakým způsobem bude dřevo skládáno do pyramid nebo například s odkrýváním a zakrýváním foliemi, jimiž se hledá ideální vlhkost prostředí, v nichž shiitake rostou.

Adaptace výrobních procesů v návaznosti na specifika produkujících těl není samozřejmě ničím výjimečným – bylo by možné namítnout, že kuřata disciplinují kuřecí farmy a že skot ovlivňuje design a management kravínů. Mario Tronti (2019) již v šedesátých letech ukázal, že vzdorování pracující síly skutečně vede k transformování procesů výroby takovým způsobem, aby bylo možné pracující efektivněji kontrolovat. V případě SP ovšem není primární motivací výrobní procesy podřizovat naprosté kontrole. Pokouší se spíše kontrolovat to, jak se jejich výrobní procesy přizpůsobují dějům, které jsou běžné v ekologiích hub shiitake.

Zmíněné využívání dubových kmenů souvisí s dalším podstatným aspektem, který ukazuje na limity disciplinace plodin v aktivitách SP. Části kmenů totiž nemají totožný tvar a nakládání s nimi nelze standardizovat. To znamená, že výrobní procesy, které využívají SP, z větší části není možné mechanizovat. Pokud by se rozhodli o méně přesnou simulaci ekosystémových jevů (tedy kupříkladu by používali sypký substrát místo dubového dřeva), mechanizace a automatizace produkce byla byla snažší. SP si ale zakládají na tom, že pěstování na dubovém dřevu je nejenom tradičním postupem, ale navíc dřevo poskytuje i kvalitní živiny, a tedy i lepší kvalitu výsledných plodnic. SP proto značnou část výrobního procesu vykonávají ručně.

Tradiční přístup a minimální zapojení technologií nejsou v tomto případě fetišem nebo romantizací, ale pojistkou proti transformaci výroby v obří industriální projekt. SP tím minimalizují rovněž to, jak vysokou míru kontroly a disciplinace hub si sami dovolí. Nejvíce technologizovanou etapou jsou momenty, kdy si vypomáhají vrtačkou, motorovou pilou nebo vysokozdvížným vozíkem. Ve výsledku tak každá houba, která putuje na trh, projde rukama jednoho ze dvou Shiitake Pioneers, kteří o růst pečují. Pracovní disciplínu potřebnou pro pěstování hub tak nepřenáší SP na zástupy podřízených či na automatizované činnosti strojů – přesnost postupů, která je vyžadovaná precizností biologie a ekologie hub shiitake, zajišťují samotní SP. Cílené navyšování počtu zaměstnanců ani není jejich ambicí.

Ve výsledku tak SP svou výrobou nezabírají další půdu, protože pracují se dřevem, které je v rámci lesnické produkce méně hodnotné; design své produkce komplikují, aby jejich simulace přesněji kopírovala ekologii hub shiitake; neakcelerují primárně růst hub, ale rozpad dřeva a uvolňování energie; místo důrazu na disciplinaci a kontrolu kladou důraz na takové výrobní postupy, které nemohou být snadno mechanizovány, a sami si tak volí výrobní procesy, které

limitují disciplinaci a možnosti kontroly nad úrodou. Oproti sou-růstu ve sběračských praktikách není produkční design SP zcela závislý na biologii a ekologii hub a externí ekologické regulace do své činnosti implikují SP na základě vlastního rozhodnutí.

Jedná se o praxi, která se principům sou-růstu přibližuje prostřednictvím tří linií své pěstební produkce: 1) Ekonomický růst podniku není na úkor ekologického růstu ekosystémů – SP nesází plantáže, protože využívají dřevo, které je v lesnickém průmyslu považováno za méně hodnotné. Plantáže tedy nerozšiřují, ale zužitkovávají vedlejší produkci lesnického průmyslu. Tento materiál SP nepotřebují dále rozmnožovat, naopak pracují na rozkladu tohoto dřeva. Extrakci energie ze dřeva vykonává podhoubí tak, že toto využití je protažené v čase oproti rychlému a intenzivnímu využití skrze spalování. 2) Dřevo rozložené činností hub má být v podobě substrátu vraceno zpět do cyklu růstu rostlin – čím více energie ze dřeva houby spotřebují, tím více vyprodukují plodnic, čímž se zvýší výdělek SP a zároveň bude vyprodukováno více substrátu pro další rostlinný růst; 3) Oproti plantážní produkci vstupuje do produkce SP podstatný prvek simulace houbových ekologií: místo simplifikace SP svou výrobu komplikují, tedy přeměňují svou pěstírnu podle potřeb hub shiitake, pracují s nepřesností stavby, aby přesněji odpovídala požadavkům hub, a vyhýbají se nadměrné technologizaci. K základním principům cirkulární ekonomiky tak v tomto případě přistupuje do celého procesu i tato mimetika houbových ekosystémů, kdy materialita i temporalita produkce (a tedy i potenciálního výdělku) roste podle rytmu hub shiitake. Právě v práci s temporalitou vidím zásadní aspekt strategií SP, který je výrazně odlišuje od běžných pěstíren.

Sophie Chao (2022) popisuje ve své etnografii ze Západní Papui, jak se změnil čas místních obyvatel po masivním zakládání plantáží palmy olejné v této provincii. Cykličnost času nahradila linearita plantáží a čas se v důsledku „zastavil“ – podle místních obyvatel byl čas právě v těch lesích, které nyní nahradily plantáže a s nimi i „abstraktní futurismus“ kapitalistické modernity (Chao, 2022, s. 181). Plantáže rostou v „monotemporalitě“, zatímco původní lesy existovaly v „polytemporálním“ světě – vícero podob a rychlostí času se prolínalo v rámci jednoho prostoru. SP do svých pěstebních procesů vpouští typy temporality, jejichž podobu neurčují pouze lidská rozhodnutí: neovlivní načasování počasí, růst hub neurychlují upraveným substrátem, napodobování ekosystémových jevů simuluje cykličnost lesního času. Do procesu vstupuje rovněž temporalita lidské – a nikoli mechanizované – práce, protože ručně vykonávané úkony nemohou akcelarovat růst plodin v takové míře, jako se o to pokouší industrializovaná výroba.

Přístupy SP tak částečně naplňují nároky konceptu sou-růstu – jedná se o aktivity, kdy ekonomický prospěch neroste na úkor biologického růstu nelidských organismů a jejich ekologických vazeb, přičemž SP dosahují takové součinnosti ekonomického a biologického růstu zaváděním polytemporálních procesů. Ty se částečně vymykají modernistické akceleraci času a výroby a otevírají pěstírnu shiitake procesům, v nichž temporalita růstu a reprodukce organismů není determinována pouze lidmi (Chao, 2022, s. 175).

4.4 Přetoky houbaření

Na základě předchozích sekcí této kapitoly se v následujících odstavcích věnuji tomu, jak houbařské ekonomiky a praxe sou-růstu vstupují do dalších oblastí sociality, a to nikoli jako pozitivní, nebo negativní externality, ale jako „přetoky“ (overflows). Tento koncept umožňuje konceptualizovat vlivy výše popsaných aktivit na ekonomické děje, aniž by ovšem musely být redukovány na jevy popsitelné ryze ekonomickým slovníkem. V rámci ekonomie jsou totiž externality považovány za tržní selhání: negativní externality dopadají na aktéry nezúčastněné v podnikatelských rozhodnutích a pozitivní externality odrazují investory kvůli „zespolečenštění“ některých benefitů produkovaných společností. Michel Callon (1998) ovšem ukazuje, že „trh není jednoduše pouze expandující, ale spíše konstantně vznikající a znovu-vznikající“ a pro jeho udržení jsou zapotřebí heterogenní vstupy, a to průběžně. Podstatnou dynamikou pro tento proces jsou právě externality, ať už negativní (např. únik toxických prvků z továrny do půdy nedaleké farmy) nebo pozitivní (např. nekomerční a veřejně prospěšné efekty podnikatelských aktivit). Podle Callona jsou externality konstitutivním prvkem ekonomických aktivit.

Pro vyjasnění tohoto tvrzení Callon vyzdvihuje koncepty „zarámování“ (framing) a „přetoky“ (overflow). Zarámování ustavuje hranice, v nichž se odehrává interakce (např. obchodní smlouva). Okolní svět přitom zakládá a produkuje možnosti, s nimiž daná interakce počítá, ale rámec dává okolní svět „do závorky“: okolní svět je přítomen nepřímo jako garance samotné možnosti vyjednávání rámce. Přístup, který pojímá uzavřené zarámování jako „normu“, implikuje možnost uzavřené interakce a vyjednání relevantních potenciálů a variant uvnitř stabilního rámce. Důsledky, které se později označí jako externality, jsou v tomto přístupu považovány za výsledek nedokonalého rámování. Druhý přístup podle Callona zdůrazňuje druhou dimenzi rámování, a sice různá propojení, která rámování konstituují a vstupují do něj, vyživují danou interakci, ale zároveň ji mohou proměňovat nečekanými způsoby a narušovat předem vytyčené hranice – způsobují „přetoky“ původně plánovaných aktivit. Tento přístup

považuje zarámování za křehké, nikdy dokončené, a zdůrazňuje spíše oboustranný směr přetoků: mohou rámec interakce narušit, ale také díky nim vůbec může existovat a být produktivní. Přetoky jsou pravidlem, podstatou dění; (pevné) zarámování pak nákladně dosaženým a vzácným úkazem.

Callon upozorňuje, že sociologický výzkum může při stopování těchto jevů výrazně přispět tím, že bude mapovat přetoky v následujících krocích: 1) je nutné identifikovat samotnou existenci přetoku: „Aby se mohlo stát něco, co ovlivní subjekty mimo rámec, je nezbytné, aby něco překročilo nebo prolomilo hranici vytyčenou kolem obchodních interakcí uvnitř rámce. Nazvěme tyto subjekty, které skrytě překračují hranice rámce, prostředkovateli“ (Callon, 1998, s. 256); 2) je potřeba určit zdroje přetoků a jejich dopady, tedy odkud a na koho doléhají efekty prostředkovatelů překračujících hranice rámce; 3) přetoky musí být kalkulovatelné, aby získaly ekonomickou relevanci a staly se objektem vyjednávání. V následujících odstavcích shrnuji přetoky vznikající výše popsanými houbařinami, a to s ohledem na potřebnou identifikaci prostředkovatelů, zdrojů a důsledků těchto přetoků.

1) Houbaření je typem potravinové produkce, která je šetrná k ekosystémům, pokud je dodržována sběračská péče

Jak jsem ukázal v předchozích sekcích, houbaři předávají nejenom instrumentální znalosti potřebné k rozpoznání jednotlivých druhů jedlých plodin, ale také konkrétní etické závazky vůči lesnímu prostoru a jeho obyvatelům. Studie, které se věnují potenciálně negativním dopadům sběračství (např. Schunko, Wild a Brandner, 2021), se zaměřují především na sběr rostlin a jeho potenciální negativní dopady. Tyto dopady ovšem nejde automaticky připsat i sběru hub (např. lámání větví při sběru bobulí, vykopávání kořenů, poničení stromů při sklepávání ořechů). Další typy negativních dopadů mohou být preventivně řešeny právě sběračskou péčí, která dbá například na opatrné vyjímání třeně a na utajování informací o nalezištích.

Řada zahraničních studií, které se věnují především urbánnímu sběračství, považuje rozšíření sběračských aktivit za potenciálně ekologicky prospěšnou transformaci, která by mohla přispívat k ochraně ekosystémů. Například Sardeshpande a Shackleton (2023) navrhuji, aby – pod podmínkou dodržování udržitelných praktik sběru – byly sdíleny informace o místech a druzích potravin, a to mezi sběrači, majiteli, správci pozemků a potenciálními odběrateli sesbíraných plodin (např. restaurace či obchody), aby se tak podporoval vznik nových dodavatelských řetězců soustředěných na sběr plodin.

V předchozích sekcích této práce jsem nicméně ukázal, že neformální přivlastnění nalezišť a částečné spoléhání na individualizované dodavatelství profesionálních sběračů může mít pozitivní vliv na zdraví lesů, a to díky omezení přítomnosti nepoučených sběračů v lesích a také vzhledem k potřebě dlouhodobého osvojování nezbytných informací, sensorických schopností a dovedností navazovat afektivní vazby, které se projevují reciproční péčí mezi sbírajícími a lesy. Jako korekci k výše zmíněným návrhům tedy dodávám reflexi sběračství hub, která pojmenovává limity případné intenzifikace sběračských aktivit a jejich rozšiřování mezi širokou veřejností.

2) Přetoky mimo kapacitu kategorie HDP

V případě neprofesionálního sběračství, které nekončí oficiálním prodejem hub, je vytvářena hodnota pro sběrače a jejich blízký okruh, přestože tato hodnota není zachytitelná měřítkem HDP. Jeden z účastníků výzkumu, ekonom, k tomuto aspektu řekl:

Je to ukázka toho, že i náš volný čas je časem, kdy jsou vytvářeny určité hodnoty, které sice nejsou vždy zachyceny v ukazateli HDP, ale jsou hodnotami. Jestliže si někdo nasbírá borůvky nebo houby a užije je ke své domácí konzumaci nebo je prodá sousedovi, aniž by ten prodej byl oficiální, zdaněný, tak HDP nezachycuje takovéto transakce, ale přitom je to určité vytváření hodnot.

Z dotazníku pro členy ČMS vyplynulo, že nalezené houby rozdává většina respondentů. Taková cirkulace potravin je v propočtech HDP neviditelná. Přitom se jedná o ekologickou praxi produkce a distribuce potravin, která českým domácnostem ročně dodá tisíce tun potravy. Jak tvrdí studie Evropské komise zpochybňující používání HDP jako univerzálního ukazatele ekonomické úspěšnosti, jedním z hlavních nedostatků tohoto ukazatele je, že nezohledňuje environmentální udržitelnost (Terzi, 2021). Na rozdíl od řady jiných činností, které jsou často zmiňovány v debatách o limitech HDP jako ukazatele společenského blahobytu (např. práce v domácnosti), má sběr potravy neodmyslitelnou složku environmentální udržitelnosti. Zmíněný ekonom ve výzkumném rozhovoru navíc zmínil další možný způsob, jakým houbaření „přetéká“ do dalších oblastí, konkrétně do zdravotního stavu populace:

Já myslím, že ten fenomén je tak rozšířený, že je dobře, že tady je: když se o Čechách říká, že se nehýbají, nesportují, tak tohle (houbaření) může mít pozitivní dopad na veřejné zdravotnictví (...) Skrze tento pohyb, kalorický výdaj, se (člověk) dožívá vyššího věku, až ve vyšším věku je zasažen civilizačními chorobami, což určitě ulevuje systému veřejné zdravotní péče (...) Když to (...) zregulujeme, tak nejenom že ti lidé budou naštvaní, ale odpadne jim výrazná motivace se hýbat.

Léčivý potenciál samotných jedlých hub je pak dalším přetokem houbaření, který se může projevat u té části populace, která se věnuje sběru, případně u těch obyvatel, jenž houby získávají jako dary nebo komodity. Využití jedlých hub s vysokým obsahem látek, které mohou mít léčivý potenciál, se budu věnovat v sekci následující kapitoly, která se zabývá účastníkem výzkumu, kterého anonymizuji jménem Vilém.

3) Houbaření zprostředkovává potraviny bez potřeby nové zemědělské půdy

Mezi lety 1962 až 2010 bylo globálně proměněno v zemědělskou půdu 500 milionů hektarů lesů a lesních savan (Searchinger et al., 2018, s. 8). Zároveň je podle odhadů každý rok erozí zničeno 24 miliard tun úrodné půdy, přičemž přibližně 500 let trvá v zemědělských podmínkách vytvoření 2,5 cm vrstvy úrodné ornice (globalagriculture.org, n.d.). V Česku za posledních 100 let ubylo 900 tisíc hektarů půdy a v současné době eviduje ministerstvo životního prostředí vynětí přibližně 700 hektarů ročně ze zemědělského půdního fondu (eagri.cz, 2023). Zemědělské půdy je nedostatek vzhledem k rostoucí potřebě produkce potravin, zároveň vytváření nových zemědělských pozemků není možné v rozsáhlém měřítku, jak jsem již zmínil v úvodu této práce. V takové situaci je houbaření potenciálně přínosným typem doplňkové potravinové produkce vzhledem k tomu, že většinu lesních hub není možné pěstovat zemědělsky a s využitím technik intenzivního hospodaření. Nejedná se přitom pouze o plochu potřebnou pro rostlinnou, ale také pro živočišnou výrobu. Také s ohledem na výrobu živočišnou je totiž houbaření potenciálně paralelní praxí dodávání potravin, které by mohly částečně zastoupit spotřebitelskou poptávku po mase.

V Česku se v roce 2022 vyprodukovalo necelých 71 tisíc tun hovězího masa, vývoz byl na úrovni 14,3 tisíc tun, dovoz hovězího masa činil v daném roce přibližně 40,5 tisíc tun (Kameník, 2023). Ve stejném roce bylo nasbíráno téměř 25 tisíc tun hub, tedy množství, které přesahuje polovinu dovozu hovězího masa a třetinu celkové české produkce. Procházka et al. (2023) dokládají, že houby jsou zdrojem esenciálních aminokyselin, tedy stavebních bloků proteinů, a dodávají, že volně rostoucí houby nevyžadují tolik vody a půdy (v porovnání s jinými zdroji bílkovin), přičemž ale poskytují „vyšší obsah bílkovin v usušené formě“. Je potřeba poznamenat, že nutriční přínos hub je tématem, na němž nepanuje shoda a polemická debata o výživových hodnotách hub se stále vrací. Například Kalač (2013) ukazuje sice nezanedbatelnou nutriční hodnotu hub, nicméně zároveň upozorňuje na přeceňované množství proteinů obsažených v houbách. V případě hub se ale nejedná pouze o potenciální zdroj bílkovin, jak ostatně ukazuje i Kalačova studie. Například Timothy Spector, vedoucí týmu ZOE Predict

studies, který představuje jeden z nejrozsáhlejších lékařsko-mikrobiomových výzkumů v rámci personalizované výživy a léčby, zdůrazňuje význam hub mimo jiné jako součást jídelníčku, který může vést k lepšímu stavu střevního mikrobiomu (McDonald et al., 2018; Jones, 2024; Zoe, 2024). Spector navrhuje, že pro zdravý mikrobiom je zapotřebí týdně zkonzumovat přibližně třicet různých rostlin, přičemž do této škály započítává právě i houby. Nedávné studie upozornily také na význam antioxidantů (jedná se např. ergothioneine; Apparoo et al., 2024), které jsou společně například s beta-glukany přítomné v některých jedlých houbách, přičemž některé mají potenciál v léčbě rakoviny (Figueiredo a Régis, 2017).

Singh et al. (2023) navíc zdůrazňují další kvality hub, které z nich činí možné zástupce schopné částečně nahradit masnou produkci. Upozorňují totiž na aroma hub, chuť některých druhů a na texturu – díky „žvýkavé“ textuře a masité chuti považují houby za možnou bezmasou alternativu vhodnou k vývoji obdob („analogů“) produkce masa. Zapojení hub do hledání paralelních zdrojů potravin a živin navíc označují jako strategii shodnou s cíli udržitelného rozvoje OSN a připomínají současný vývoj houbové bílkoviny – mykoproteinu. Tento analog je „bohatý na polynenasycené mastné kyseliny, má nízký obsah tuku a kalorií, je bohatý na vlákninu a esenciální aminokyseliny, a poskytuje tak kvalitní bílkoviny se zvýšenou stravitelností (Stoffel, 2019, 2021)“. Houby se tak ve veřejné i odborné debatě stávají výraznými adepty na možné (i když jen částečné) zástupce masné produkce.

4.5 Závěr

Správa obecně sdílených statků je zdůrazňována jako zásadní téma pro nové přístupy ke kolektivní organizaci také s ohledem na postupující klimatickou krizi a úbytek biodiverzity – atmosféra, lesy a čerstvá voda jsou rámovány jako nezbytné společně sdílené zdroje (Troster, 2009, s. 4). Klimatická krize je přitom propojena s ekonomickými a sociálními nerovnostmi: za posledních čtyřicet let se stalo jedno procento globální populace zodpovědné za rozhodování o 82 procentech světového bohatství, včetně rozhodování o využití zdrojů (Perkins, 2019). Správa, a tedy i přerozdělení, zdrojů souvisí s nároky hnutí prosazujících nerůstová řešení – jejich apel směřuje pozornost veřejnosti na způsoby redistribuce zdrojů, nikoli na jejich vytěžování v zájmu navyšování ukazatelů ekonomického růstu. Prosazování obecně sdílených statků a nerůstové hnutí se tak zdají být „přirozenými spojenci“ (Perkins, 2019).

Ekologické krize a společenské nerovnosti pak dopadají rovněž na oblast potravinové bezpečnosti a dotýkají se problematiky správy zdrojů potravin. V této kapitole jsem se věnoval způsobům, jimiž sběrači a sběračky reagují na sociální a ekonomické krize, které bývají

impulsem k individualizaci zodpovědnosti za dostatek potravin. Ukazují, že tyto situace nemusí vést k individualizovanému vytěžování zdrojů, ale že environmentální dopady sběračského potravinového samozásobitelství mohou být korigovány inherentní sběračskou etikou a péčí. Ta propojuje sběr potravin s péčí o ekosystémy, které tyto potraviny produkují.

Sběračská etika umožňuje nejenom nedestruktivní způsoby sběru, ale její součástí je i přenos těchto postupů k další generaci sběraček a sběračů, a to včetně schopnosti rozpoznávat péči, kterou poskytují ekosystémy. Namísto individualizovaného přetěžování zdrojů se ve sběračské praxi objevuje potenciál pro vzájemnou péči mezi sbírajícími a lesními prostory. Zatímco Firinci Orman (2022) píše o „každodenním environmentálním občanství“, když popisuje prostorové a afektivní praktiky vztahování se k životnímu prostředí, houbaři a houbařky vykonávají „každodenní environmentální sběračství“ – jedná se o vztah k ekologickým procesům, který zohledňuje potřebu udržitelnosti ekosystémů a zároveň zahrnuje afektivní mezidruhové vazby.

Tato vzájemná péče zakládá možnosti pro ekonomický prospěch sbírajících, který ale není na úkor zdraví ekosystémů. Limity ekonomizace nálezů nemusí být na houbařskou činnost aplikovány jako vnější regule, protože prosperita ekologických systémů (včetně zdraví podhoubí) podmiňuje ekonomický úspěch sběračů. V případě sběru lesních hub je za předpokladu dodržování sběračské etiky možný společný růst – proces, který lidskou ekonomiku a fungování ekosystémů nestaví proti sobě, protože se jedná o navzájem se podporující růst. Využívání společně sdílených zdrojů v režimu sběračské etiky a sou-růstu představuje model potravinového samozásobitelství, který nehrozí naddimenzovaným vytěžováním ekosystémů. Na rozdíl od konvenčních industriálních typů produkce nabízí výše analyzované sběračské aktivity a pěstitelství jedlých hub, které se blíží principu sou-růstu, prospěšné „přetoky“ – ty mohou prospívat těm oblastem, které jsou v rámci ekologické transformace označovány jako ohrožené.

V této kapitole jsem ukázal sou-růst jako praxi, která může být inspirativním zdrojem vědění a znalostí pro oblasti potravinové bezpečnosti, environmentálního managementu a utváření mezidruhových vazeb. Zároveň tato kapitola odpovídá na tendenci k přehlížení zkušeností ze střední a východní Evropy v kontextu mezinárodních výzkumů, a to především těch výzkumů, které jsou zaměřeny na vytváření sociální teorie (Jehlička et al., 2020). Výše zmíněné teze reflektují tuzemské varianty houbařiny jako praktiky formující relevantní doplnění k environmentálním a ekonomickým liniím západních politik a sociálněvědních debat.

5. Houbová společenství: Hranice kosmopolitiky

Osobní předmluva kapitoly:

Píšu dizertaci o houbách. Takže když se mě někdo zeptá na téma výzkumu, musím většinou vysvětlovat, proč má smysl zkoumat houbaře a lidi, kterým záleží na houbách. Mnohdy se zapletu do vysvětlování, že mě zajímají vztahy mezi lidmi a dalšími organismy, se kterými sdílíme krajinu. Zní to buď komplikovaně, nebo banálně. Nejčastěji obojí. Povětšinou prostě skončím u ultimátního argumentu – ekonomie. Jedlých hub se sesbírají tisíce tun, ročně to znamená potravinové bohatství za několik miliard. Význam společensko-vědní dizertace o houbách obhájen! Zároveň mě štve, že sám redukuju svůj výzkumný zájem na několik čísel, na HDP, na „význam pro ekonomiku“. Chci najít způsob, jak vysvětlit, že houby jsou pro společnost relevantní i v případě, že nejsou přepočítány na koruny.

V průběhu výzkumu mě nepřestávali fascinovat tři účastníci, které spojuje podobná snaha, i když vykonávaná rozdílnými metodami. Všichni sdílejí ambici změnit to, jak jsou určité druhy hub začleňovány do aktivit lidí anebo jak jsou tyto organismy společností lidí reprezentovány. V určitých rysech navazují na postupy vědy, obchodu či institucí, ve kterých působí. V řadě ohledů ale překračují zavedené způsoby práce s houbami či informování o nich. Mohl bych v této práci věnovat kapitolu velkopěstírnám hub, poukázat na problematické aspekty žampionových plantáží a na modernisticky pojatou produkci organismů. Více mě ale zajímá snaha Viléma, anonymizovaného účastníka výzkumu a bývalého proponenta podnikatelských plánů pro pěstírny hub, spočívající v šíření poznatků o jedlých houbách (a know-how k jejich pěstování) spíše na principu „DIY“ a bez tlaku na tržní využití těchto znalostí.

Také bych zde mohl rozvíjet rozsáhlou debatu započatou Lynnem Whitem týkající se toho, že destruktivní přístup lidstva k planetě umožnilo křesťanství, a sledovat linie jeho odpůrců i následovníků. Výrazněji mě ale láká možnost zkoumat farnost, kde se v rámci tradiční instituce katolické komunity odehrávají pokusy navázat na heterodoxní ekologické teologie. Rovněž bych mohl reflektovat to, jak se látky z hub expertně izolují a syntetizují, a oddělují se tak od původních organismů. Místo toho ale budu sledovat aktivity účastníka výzkumu, jehož anonymizuji jménem Paul, který se snaží upravit způsob reprezentace hub rodu lysohlávek – místo izolovaných látek klade důraz na ekologické vazby těchto hub, na způsob jejich života, na postupy, jimiž si shánějí potravu, jak zajišťují pokračování své existence, do jakých mezidruhových vztahů vstupují.

Ani jedna z postav, kterým se budu v této kapitole věnovat, není revolucionářem ani disidentem – jejich aktivity částečně vycházejí ze stávajícího nastavení systémů vědy, trhu či církevních organizací. Zároveň se věnují praktikám, které překračují modernistické zacházení s „přírodními objekty“. Tyto účastníky vybírám proto, abych nemusel končit u konstatování, v čem jejich činnosti vykazují modernistické či konzervativně-tradiční rysy: zajímá mě totiž to, že jejich činnosti mají potenciál taková nastavení také překračovat. Právě takové ambivalence, tedy hybridní propojení kosmopolitiky a modernistických či osvícenských praxí, mohou být podnětné pro promýšlení otázek, které nastolují práce Donny Haraway, Anny L. Tsing či Maríi Puig dela Bellacasa.

Níže analyzované praxe jsou totiž hledáním možností mezidruhovému etiky a soužití. Situace, jichž se postavy této kapitoly účastní a které utváří, přitom nemají „stabilitu a konkrétní institucionalizaci politického režimu“ (Collier a Lakoff, 2005, s. 31) – neplynou z nich postupy aplikovatelné vždy a všude. Přesto se jedná o vynalézání alternativních přístupů, které se postavy této kapitoly pokouší – každá v různé míře – zapojit do fungování společného světa. Důležité proto je, že analýza způsobů, jimiž jsou do činnosti lidí začleňovány různé druhy hub anebo jimiž jsou veřejně reprezentovány, může téma obecně sdílených statků zařadit do širšího pole teoretizací veřejného a sdíleného prostoru. Pro důsledné promýšlení obecně sdílených statků je totiž potřeba udělat krok zpět a ptát se, jak a s kým je vlastně sdílený svět konstruován.

Do současné sociálněvědní debaty o utváření a ohraničování společného světa výrazně vstoupila Isabelle Stengers, která se původně věnovala chemii, později filosofii vědy a ve svých publikacích nabídla reflexi modernity soustředěnou kolem otázky, co lidi činí tak snadno připravenými obhajovat destrukci činěnou ve jménu pokroku (Bordeleau, 2011). Stengers ukazuje moderní vědu jako oblast, která se pokouší poskytovat univerzální odpovědi, přičemž se zdá být neutrálním a pro všechny platným klíčem (Stengers, 2005). Tato snaha o univerzalitu ale může zakrývat specifčnost situovaných událostí a lze s její pomocí snadno devalvovat zkušenosti a přístupy, které nesplňují nároky západní vědy.

Jak upozorňuje Iwona Janicka, filosofka specializující se na souvislosti politiky a ekologie, Stengers neproblematizuje vědecké postupy jako takové, ale varuje před jejich zneužitím v zájmu popření takových tvrzení a přístupů, které nejsou „vědecké“, a to včetně například duchovních praxí (Janicka, 2024). Věda a univerzalita se mohou stát nástrojem vyloučení a popření. Stengers tedy ve svých textech propojuje pojmy „kosmos“ a „politika“, protože podle ní moderní věda mohla být až příliš snadnou odpovědí na politickou otázku „par excellence“ – kdo může být mluvčím obyvatel světa, kdo za ně může vyjednávat, kdo je může reprezentovat?

(Stengers, 2005). Podle Stengers je riziko v opomenutí faktu, že západní kategorie politiky je součástí jedné partikulární tradice (Stengers, 2011, s. 355). Pojem kosmopolitika má být prevencí proti příliš rychlému a snadnému určení toho, jakými metodami a podle jakých normativů má být určováno to, kdo a kým může být ve společnosti reprezentován a kdo patří do společného světa. Dva termíny propojené v pojmu kosmopolitiky se totiž navzájem regulují. Díky tomu umožňují navzájem udržovat otevřenost obou konceptů, jak připomíná Latour (2004a, s. 454): „kosmos“ zpochybňuje tendenci politiky uzavírat možnosti vyjednávání do antropocentrismu; „politika“ pak narušuje sklony konceptu kosmos vyznačovat definitivní a uzavřený seznam entit, které je možné považovat za relevantní.

Koncept kosmopolitiky se proto liší od tradice kosmopolitismu, vůči němuž se naopak explicitně vymezuje. Podle Latoura je totiž problém kosmopolitismu v tom, že předpokládá již vytvořený a jednotný kosmos. V rámci tradice, která zahrnuje stoickou filosofii, Kanta i sociologii Ulricha Becka, je kosmopolitismus formou „evropského filosofického internacionalismu“ (Latour, 2004a, s. 453), který se pokouší překročit limity národních států a dojít ke shodě mezi kulturami – vyjednávání ovšem zahrnuje pouze lidstvo, přičemž u lidí se předpokládá, že mají stejnou psychologii, používají navzájem přeložitelné jazyky a svět reprezentují jen mírně odlišnými způsoby. Konflikty jsou pak v tomto pojetí způsobeny tím, že různé kultury vyjadřují odlišné perspektivy na stejný svět. Samozřejmě sdílená příroda, kterou není třeba zpochybňovat, protože ohledně ní panuje shoda, pak podle Latoura funguje jako arbitr, který rozhoduje o lidských konfliktech mezi různorodými perspektivami – kosmopolitní rámec tak znamená kulturní pluralitu perspektiv (multikulturalismus) jednoho světa, jedné přírody (mononaturalismus).

Kosmopolitika oproti tomu zpochybňuje jistotu o jednom sjednoceném, předem ustaveném světě. Kosmos odkazuje na „mnohočetné, odlišné světy, a na artikulace, jichž by mohly být nakonec schopny“ (Stengers, 2005, s. 995). Artikulace, které reprezentují tyto rozličné světy, mohou jejich existenci zapojovat do politických praxí. Tím zpochybňují univerzalitu ustaveného kosmu, protože předkládají otázku, jak tyto sféry reprezentovat nebo začleňovat do společného světa (Blaser, 2016). Na možnosti skládání společného světa skrze vědecko-politické praxe se ve své aplikaci konceptu kosmopolitiky zaměřuje právě Latour (2004b), který se věnuje procesům vyjednávání toho, koho zohlednit v rámci společného světa, přičemž potenciální zohlednění nemá být určeno dualismem rozdělujícím přírodu a společnost. Ambicí Latourova projektu není zohlednit v kolektivu všechny existující aktéry, ale především ty, u

nichž to je možné. Vyloučení pak mají možnost se odvolat a požadovat zohlednění své existence.

Je důležité poznamenat, že kosmopolitika Latoura a Stengers není totožná – nabízí totiž dva rozdílné politické modely. Iwona Janicka (2024) popisuje kosmpolitiku jako zahrnutí nelidských entit do hledání odpovědi na otázku, jak tvořit společné světy (politická rovina konceptu) a s kým (kosmická rovina konceptu). Upozorňuje ovšem na to, že Stengers a Latour se rozcházejí v pojetí univerzality, respektive dosažitelné jednoty. Latour chápe univerzalitu jako snahu zohlednit veškeré druhé, přičemž ale modernistické postupy implicitně vylučují některé účastníky z tohoto projektu, a to především nelidské entity. Snaha o univerzalizaci je podle Latoura legitimní a potřebná, nicméně oproti modernistickému pojetí předkládá Latour takové utváření společného světa, kde neexistuje žádný vnější arbitr, ale v němž je možné hledat a vyjednávat dočasné shody různorodých pozic a rozličných modů existence. Latourova kosmopolitika tak podle Iwony Janicky (2024) pracuje s modelem politických praxí demokratického parlamentu, který ovšem není antropocentrický a který nemá předem stanové účastníky.

Oproti tomu kosmopolitika Stengers se v rovině politické praxe blíží spíše občanskému aktivismu a hnutím zdola (Janicka, 2024). Stengers považuje utváření společného světa za otázku, k níž je třeba přistupovat jako k singularitě, tedy specifické události. Společný svět je podle ní zapotřebí konstruovat v konkrétním časoprostoru a s využitím přítomných praktik a účastníků – takový proces pak mnohdy uniká generalizaci a reprodukci. Jedná se o praktickou problematiku, nikoli univerzální problém (Stengers, 2010), který by se týkal naprosto všech a jehož řešení by bylo aplikovatelné na jakémkoli jiném místě. Takový přístup vyžaduje situovanost a ocenění „pravdy relativního“ spíše než prosazování „relativity pravd“ (Janicka, 2024, s. 134). Zatímco se tedy Stengers cíleně vzdává usilování o univerzalitu, Latour se ji snaží přeznačit a změnit způsoby jejího dosažení.

Univerzalitu Latourovy kosmopolitiky ovšem kriticky reflektuje například sociolog Matthew C. Watson, který se zaměřuje na výzkum historie sociálních věd. Watson tvrdí, že Latour nedostatečně tematizuje limity kosmopolitiky jakožto politickou otázku (Watson, 2011). Ti, kteří nejsou reprezentováni žádnou vědecko-politickou institucí, by podle Watsona neměli být považováni za davy tlukoucí na brány „citadely“ společného světě se snahou domoci se dostatečné reprezentace. Watson upozorňuje, že je zapotřebí vzít v potaz možnost, že někteří nemohou nebo nechtějí být reprezentováni v projektu společného světa. Navazuje proto na dekolonizační analýzy Dipesh Chakrabartyho, aby zdůraznil limity začleňování do společného

světa a aby vyzdvihl variantu, kdy je nereprezentovaným přiznán status přesahující pouhou roli „odvolatelů“ snažících se získat své místo uvnitř kolektivu zastupovaných a reprezentovaných. Na tento typ korekce navazuje antropolog Mario Blaser (2016), který zdůrazňuje nutnost ponechat otevřenou otázku, kdo a co se může podílet na komponování společného světa, na reprezentování uvnitř něj. Konkrétně pak s ohledem na linii vícedruhové etnografie varuje před tendencí tohoto přístupu spoléhat na přírodní vědy jakožto mluvčí nelidských entit, a tedy na nepřímé udržování kosmu jako prostoru s danými – přírodními vědami reprezentovanými – skupinami nelidských účastníků, kteří jsou zviditelňováni a jimž je přiznána relevance.

Právě otázka, jak zviditelňovat přehlížené účastníky společenských procesů, je podstatným aspektem také v teoriích a praxích obecně sdílených statků. Silvia Federici (2012), která propojuje feministickou analýzu s tématem obecně sdílených statků, vyzdvihuje mimo jiné dva důležité potenciály obecně sdílených statků: jejich fungování mimo tržní systém a zviditelňování produkčních procesů. Tyto aspekty považuje za podstatné přínosy pro zpochybňování globálního tržního systému a pro nové promyšlení distribuce produkčních a reprodukčních úkonů. Konkrétně Federici upozorňuje na to, že důležitou kvalitou například komunitních zahrad ve městě je to, že neprodukují pro komerční účely, ale primárně pro sousedskou spotřebu. Toto zaměření odlišuje tyto obecně sdílené statky od jiných komunit, které pro trh přímo produkují (jako například rybářské komunity), případně lze takové statky na trhu přímo koupit, což je případ třeba pozemkových fondů chránících volná prostranství. Federici zároveň připomíná práci Marie Mies, která podle ní poukázala na to, že spotřebitelé ignorují podmínky, za nichž byly produkty vyrobeny, což je způsobeno odtržením výroby od reprodukce a spotřeby (Mies a Bennholdt-Thomsen, 1999). Přičemž podstatné je, že:

(...) globalizace tuto krizi ještě prohloubila, neboť zvětšila vzdálenost mezi tím, co se vyrábí, a tím, co se spotřebovává, a tím navzdory zdání větší globální propojenosti prohloubila naši slepotu vůči krvi (tedy důsledkům násilí, pozn. L. S.) v potravinách, které jíme, v ropě, kterou používáme, v oblečení, které nosíme, a v počítačích, jimiž komunikujeme (Federici, 2012, s. 4).

Globální systém zakrývá ty vazby, které jsou potřebné k tomu, aby do lidských činností byly začleněny plodiny, nelidské organismy a informace o nich, přičemž Federici upozorňuje, že „překonání tohoto stavu zapomnění je momentem, v němž nás feministická perspektiva učí začít s rekonstrukcí obecně sdílených statků“ (2012, s. 4). Právě kosmopolitické praxe účastníků mého výzkumu, jimž se věnuji v této kapitole, spočívají v zahrnutí různých druhů hub anebo jejich reprezentací do společného světa, ovšem mimo tržní mechanismy, a zároveň umožňují zviditelnění vztahů, které tyto organismy vytváří a jimiž jsou utvářeny. V návaznosti

na zmíněné koncepty a přístupy kosmopolitiky a obecně sdílených statků analyzuji v následujících pasážích lidské interakce se specifickými druhy hub. V první sekci se jedná o houby z rodu lysohlávek, v druhé pasáži o jedlé houby s léčivým potenciálem a v třetí části této kapitoly se věnuji vlivu mykorhizních hub na dynamiku lokálního společenství. Zaměřuji se na to, jak jsou tyto organismy v rámci kolektivů reprezentovány či jak jsou do nich integrovány.

V závěrečné části této kapitoly navrhuji přínosy, které tyto aktivity mohou představovat v rámci teorií a praxí obecně sdílených statků. Zaměřuji se především na to, jak činnosti představené v této kapitole mohou 1) zapojovat debaty o přírodních zdrojích a nelidských entitách do širších teorií o sdíleném světě; 2) nabízet varianty ke komerčnímu a tržnímu zacházení s nelidskými entitami; 3) zviditelňovat procesy, díky nimž mohou lidé benefitovat z fungování ekosystémů nebo o těchto ekosystémech generovat znalosti a které globální tržní systém spíše zakrývá. Tato kapitola má proto za cíl ukázat, jak je možné podílet se na začleňování hub anebo na jejich reprezentacích v rámci společného světa, a vytvářet tak podmínky pro vyjednávání pozice nelidských entit v rámci teorií a praxí obecně sdílených statků.

5.1 Mezidruhový vděk

Tématem současných psychiatrických výzkumů se stále častěji stává vliv psilocybinu na lidskou psychiku a jeho potenciální využití při léčbě úzkostí a deprese (např. Znamenski, 2007; Pollan, 2018; Goldberg et al., 2020). Tento zájem o chemické látky přítomné v houbách ukazuje, že užití takových látek, pokud probíhá za expertně kontrolovaných podmínek, může houby zapojit do spirituálního života jedinců a do psychoterapeutického procesu. Samotný psilocybin je jazykem západní medicíny označován jako alkaloid patřící mezi serotonergní psychedelika, tedy látky ovlivňující serotoninové receptory (což jsou „klasické halucinogeny“; Gotvaldová, 2020). Vyskytuje se v několika druzích hub, přičemž nejpočetnější jsou Psilocybe, tedy lysohlávky. Mimo jiné se jedná o lysohlávku kopinatou, modrající a všechny variety Psilocybe serbica (lysohlávka tajemná, lysohlávka česká a taky lysohlávka moravská). Všechny tyto druhy lze nalézt na území Česka. Jeden z účastníků mého výzkumu, kterého anonymizuji jménem Paul, mi zdůraznil, že kombinace ekosystémů v české krajině vytváří terén, který tyto „houby milují“. V rámci Česka je psilocybin třetí nejužívanější psychoaktivní substance, která je ale na seznamu ilegálních látek (po konopných látkách a extázi, včetně MDMA; Kočárová et al., 2022). Držení většího než malého množství lysohlávek (včetně živné půdy s myceliem) či jejich účinných látek je trestným činem podle § 284 trestního zákoníku, zakázáno je i

pěstování, předávání a sdílení. Kromě přestoupení zákona hrozí i zdravotní rizika spojená s užitím těchto hub anebo jejich účinných látek.

Právě v Česku se ovšem v současné době uskutečňuje jeden z výzkumů vlivu psilocybinu na lidskou psychiku. Jeden z účastníků mého výzkumu, který se těmto látkám věnuje z pozice psychiatrické praxe, mi sdělil, že psilocybin byl oproti LSD analyzován západní vědou později, a řada aspektů tak ještě nebyla prozkoumána. LSD bylo testováno již od roku 1943, kdy se Albert Hofman (stejný výzkumník, který později izoloval psilocybin z lysohlávek), ve své laboratoři omylem potřásl LSD a následkem toho začal zkoumat možné účinky této syntetické látky na lidské vědomí. Vzorke rozesílal akademikům z různých zemích a v 50. a 60. letech se uskutečňoval legální výzkum psychedelik, během něhož bylo na 40 tisících pacientech testováno především LSD, ale také psilocybin (Vejmola, 2020). Původně se tyto látky označovaly jako „psychomimetika“, protože se využívaly k napodobování stavů psychózy a k jejich prozkoumání – jednou z hlavních oblastí tohoto výzkumu bylo i Československo, v němž byla největší „LSD klinika v Evropě“ (Vejmola, 2020).

Už v roce 1960 uveřejnili Roubíček a Drvota studii s názvem „Psilocybin, nové fantastikum“. Výzkum psychedelik se uskutečňoval v československém Výzkumném ústavu psychiatrickém, který se po roce 1990 proměnil na Psychiatrické centrum Praha. K výzkumu byla nejprve využívána zvířata, experimenty probíhaly například na potkanech (jednalo se o „animální model schizofrenie“, Vejmoła, 2020), souběžně se zde pracovalo rovněž na zkoumání účinků ketaminu a od roku 2015 byl schválen výzkum psilocybinu na lidských dobrovolnících (Páleníček, 2020). O rok později začal provoz Národního ústavu duševního zdraví v Klecanech (nudz.cz, n.d.), jehož pracovníci zdejší výzkumy občasně popularizují v mainstreamových médiích. Podle výše zmíněného účastníka mého výzkumu, který se pohybuje v oblasti psychiatrie, psilocybin zažívá nyní „renesanci“: současná klinická hodnocení se jej pokouší zařadit do lékopisu, aby z něj bylo možné vytvářet léčivo využitelné při psychoterapiích.

Působení psilocybinu na lidskou psychiku úzce souvisí s tím, že je ovlivněna funkce vědomí konceptualizovaná jako „ego“. V současném výzkumu psychedelik se mluví o „rozpuštění ega“ (Lebedev et al., 2015; Preller a Vollenweider, 2018; Mason et al., 2020). V takových stavech „dochází k oslabení vůle a vůbec k ustoupení kontrolujícího jáského prvku“ (Pokorný, 2016). Typickou zkušeností je rovněž „pocit jednoty se vším“ (McCulloch et al., 2022). Pocit sounáležitosti daného jedince byl zkoumán i ve vztahu k biosféře. Například Falcon (2022) uvádí, že „psychedelika, jako je psilocybin, se stále častěji zapojují do nových praktik (přetváření) sebe sama, které mohou ovlivnit vztahy člověka k životnímu prostředí“. Falcon

zároveň upozorňuje, že v rámci výzkumu někteří experti varují před využíváním „mystických“ kategorií, protože by mohly překračovat vědecký rámeček výzkumů (Sanders a Zijlmans, 2021). V této souvislosti píše Steinhardt a Noorani (2020) o „sémantickém riftu“, když se některé látky dříve nazývané „psychedelika“ označují jako „entheogeny“ (lze přeložit jako „probouzející božské uvnitř“).

Expertní analýza vlivů psychedelických látek na jedince tak musí počítat nejenom s legislativními regulacemi, ale musí se vypořádávat také s otázkou konceptualizací jevů, respektive s tím, jaké metodologie, konceptuální modely a metafory používat – na jednu stranu se objevují zmíněná varování před zanesením vědeckého výzkumu mystickými „subjektivními“ pojmy, na straně druhé jsou snahy neredukovat dané zážitky na slovník neurovědy. Například antropoložka Emilia Sanabria, která zkoumá domorodé způsoby léčby v Latinské Americe z pozice medicínské antropologie a STS, zdůrazňuje tělesné prožitky při požití halucinogenu v rámci spirituálního rituálu jako zásadní součást zážitku a konceptualizuje tyto zkušenosti s přesahem za neurovědecký diskurz (Sanabria, 2020). Čeští badatelé se věnují „fenomenologickému“ rozboru vjemů, které zažívali dobrovolníci po požití syntetizovaného psilocybinu a které výzkumníci ve svých reportech neredukují na chemicko-fyzikální mechanismy mozkových obvodů (Tylš et al., 2020).

Toto spektrum současných přístupů reflektuje, ale v mnoha ohledech se z nich i vymyká, aktivita už zmíněného Paula. Jeho fascinací jsou právě houby rodu lysohlávek. Těmto houbám se cítí zavázán a snaží se jim odvděčit tím, že usiluje o jejich de-stigmatizaci, a to reprezentací těchto hub na veřejnosti – pokouší se je zbavit tabuizace a přinášet co nejpřesnější informace o jejich životě. V tomto smyslu navazuje jeho osobní mise na snahy moderní vědy analyzovat taxonomicky vymezený organismus v určených kategoriích (způsob obživy nebo například množství druhů a poddruhů). Zároveň jeho přístup navazuje i na heterodoxní vědecké linie, které vycházely z romantismu a jeho vědeckých metod a které byly v průběhu 19. století a na přelomu století následujícího povětšinou marginalizovány, protože jako vědecké byly ustaveny metody vycházející z racionalismu a pozitivismu (Hjørland, 2004). Paulovy aktivity začleňují jako důležité doplnění výzkumných linií, které se zaměřují na analýzu izolovaných látek z lysohlávek a jejich syntetizaci. Místo extrakce a izolace se Paul věnuje tomu, jak jsou houby rodu lysohlávek naopak zapuštěny do ekologických vazeb. Konkrétně se v jeho činnostech objevuje snaha poznat „umwelt“, tedy žitý svět těchto hub, přičemž tyto organismy nejsou vnímány jako objekty mechanicky reagující na své okolí, ale spíše jako svébytné subjekty, které sensoricky svět zažívají a autonomně v něm navazují vztahy.

Teorie „umweltu“ biologa Jakoba von Uexküllla měla na počátku 20. století ambici stát se alternativou k darwinismu a k mechanickému a materiálnímu výkladu biosféry (Stella, 2007). Uexküll zdůrazňoval, že vnější impulsy a vnitřní aspekty organismu dohromady tvoří jeho umwelt, žitý a sensoricky vnímaný svět vztahů a vazeb, přičemž se umwely různých organismů mohou propojovat, a neexistují tedy izolovaně. Zdůrazňoval proto potřebu zkoumat aktivní roli organismů v tom, jaké významy má pro ně okolní svět (Stella, 2007). Činnosti Paula lze nejlépe popsat jako návaznost na tento typ zkoumání. Jedná se především o schopnost Paula všimnout si toho, jakým způsobem houby rodu lysohlávek interagují se svým prostředím a jak skrze mezidruhovou komunikaci navazují vztahy s dalšími organismy. Komunikace a interagování hub s okolím je Paulem pojato nikoliv mechanisticky jako pouhé reflexy reagující na signály z okolí – nejde jen o to, jak tyto organismy používají percepci a jak „myslí“, ale jak aktivně interpretují a spolutvoří své okolí a jak žijí svou materialitu a fyzické kontakty (Hathaway, 2022, s. 96). V následujících odstavcích se proto věnuji jeho snaze poznat, jak tyto houby subjektivně zažívají a aktivně utváří okolní svět, a snaze toto poznání jejich umweltu zprostředkovat veřejnosti. Jeho praxe analyzuji jako součást mezidruhových setkání, která se uskutečňují v rámci krajiny existující v režimu otevřeného přístupu a která nabízí varianty k interakcím uskutečňujícím se během sběračství. Lysohlávky totiž rostou na místech, kde se vyskytují i oblíbené jedlé houby, ale Paul se nevěnuje sběračství – jeho ambicí je přinést zprávu o životě hub.

Paul přišel do Česka ze zahraničí. Když před mnoha lety v mládí vyzkoušel lysohlávky, cítil se provinile, protože mu takové uvažování „diktovala“ společnost: vzal si drogu a ubližoval si, ničil si mysl i tělo. Teprve díky psychedelické komunitě v Česku mohl plně rozvinout svůj přístup k lysohlávkám jako nositelům léčivých stavů mysli. Vnímá sice, že v Česku jsou lysohlávky stále „stigmatizovány“, nicméně oproti zemi jeho původu se podle něj jedná o výrazně liberálnější prostředí. Zásadně jej ovlivnil také výzkum Jana Borovičky, který se lysohlávkám věnuje dlouhodobě a Paul si jeho práce váží a v rámci svých možností na ni navazuje. Paul dospěl k závěru, že mu lysohlávky pomohly zbavit se depresivních stavů a neuróz. To jej vedlo k tomu, že jeho cílem není konzumace těchto hub – už není „houbičkářem“. Uzdravení, které připisuje lysohlávkám, nicméně způsobilo, že se k těmto organismům připoutal. Jeho hlavním posláním je nyní to, aby zbavil lysohlávky jejich negativní pověsti, protože se jim cítí zavázán.

Když ty lysohlávky pomůžou někomu z depresí nebo nějakých situací, tak se ten člověk často stává jejich poslem. A to se stalo mně. Ony mi pomohly, tak já teď mám potřebu pomáhat

lysohlávkám: odbourávat mýty a šířit pravé informace o nich založené na pravdě, a ne na pověrách.

Paul zmiňuje, že houbaři provádějí výměnný obchod. Ve vztahu k lysohlávkám však nejde o barterovou směnu, ale o dar. Paul říká, že vysvobození z deprese mu bylo darováno. A lysohlávky musí být podle něj osvobozeny od protidrogové propagandy podobně, jako on byl osvobozen z deprese.

Já: Je to nějakým způsobem třeba i vděk vůči těm lysohlávkám?

Je to totální vděk.

Já: Je to reciprocita? Snažíš se jim takhle revanšovat?

Tak to cítím. Je to mezidruhovú spolupráce.

Paul na internetu často sleduje, jak se k lysohlávkám dostávají lidé bez patřičných informací a jak se někteří zkušenější diskutéři snaží těmto „nováčkům“ zabránit, aby lysohlávky znehodnocovaly. Některé z nich nazývá Paul „strážci lysohlávkové spravedlnosti“. Každý z nich podle něj zdůrazňuje jiná normativní pravidla pro zacházení s lysohlávkami. Paul soustředí svou pozornost do dvou propojených aktivit, jimiž formuluje svou vlastní vizi přístupu lidí k lysohlávkám a jejichž primárním účelem je zmíněná de-stigmatizace těchto hub. Jednou z aktivit je jeho vlastní terénní výzkum a druhou je publikování poznatků ve veřejně dostupné formě. Paul vyhledává nová místa, kde lysohlávky rostou, aby zkoumal, jak žijí, co potřebují a jak koexistují s jinými druhy – tyto znalosti se pak snaží předávat veřejnosti. Ve vztahu k lysohlávkám tak Paula zajímá, jaké další organismy se podílí na umweltu těchto hub, jaké organismy jim škodí a jaké naopak pomáhají například s rozšiřováním spór, tedy s rozmnožováním.

Ted' se třeba řešilo, že když slimáci sežerou klobouk, který obsahuje spóry, ty spóry v jejich žaludcích přetrvávají delší dobu, mají na to dobré podmínky. A ti slimáci prostě půjdou několik metrů...

Já: Takže oni jsou vlastně autobus pro spory?

Jo. Tam to vyserou a tam to má šanci...

Já: Rozšířit se dál.

Přesně tak.

V tomto ohledu Paul uvažuje také o hypotéze, podle níž divoká prasata milují vůni lysohlávkového podhoubí. V divočáky rozrytém sněhu totiž našel podhoubí lysohlávek a věděl

tedy, že příští rok má toto místo ověřit a dále sledovat tyto mezidruhové interakce. Mezidruhové vazby jsou podstatné i pro psychoaktivní látky přítomné v houbách – Paul upozorňuje na hypotézy týkající se toho, že tyto látky si lysohlávky vytvořily pro mezidruhovou komunikaci (jako obranný mechanismus proti hmyzu, případně jako způsob zpomalení zvířete po pozření houby). Nicméně Paul zároveň zdůrazňuje, že není dosud prokázáno, proč se v lysohlávkách tyto látky objevily. Ale právě tato nejistota zvyšuje podle Paula jejich mysterióznost a přitažlivost. Mezidruhová setkání, které se Paul ve své osvětové misi pokouší lépe poznat a pochopit, zahrnují i člověka a jeho činnost v lesích. Paul se domnívá, že Česko je „velmocí“, co se týče růstu lysohlávek v krajině, nejenom kvůli vhodné kombinaci ekosystémů, ale také díky lesnické činnosti, a to včetně té, která může mít i některé negativní dopady na fungování ekosystémů:

Všechny ty druhy kromě lysohlávky kopinaté, tak ty rostou na tlejícím dřevu. Dřevní lysohlávky žijí v mutualistické symbióze s člověkem, protože člověk (...) o tom moc neví, ale vlastně tím, jak těží dřevo, tak pomáhá lysohlávkám se šířit. Lysohlávky jsou v podstatě velmi neefektivní v šíření se skrze spory. Ze svého pozorování vidím, že jejich spory jsou k ničemu. Nedokážou se dostat ani na vzdálenost několika metrů, i když tam na ně čeká dobré jídlo, natož přeletět desítky kilometrů. Ale když nějaký lesník naloží na traktor nezáměrně dřevo prorostlé myceliem a jede skrz les nebo pak po asfaltce, tak postupně mu z toho větvičky padají na zem... v lese to zůstane u cesty, kde můžou najít další vhodná dřívka. A z asfaltky se postupně přemístí do příkopu, a tam to najde dokonalé podmínky, protože příkop je taková strž, ve které se shromažďuje listí, další větvičky a voda. Ideál. A tam to roste. Každopádně lysohlávky se velmi často nacházejí u cest, občas ani není důvod jít hlouběji do lesa. Prostě mycelium putuje cestami, nezáměrně přenášené člověkem nebo jeho stroji. Tolik generací lesníků už se nevědomky přičinilo k rozšiřování se těchto hub. Člověk s traktorem je občas největším spojencem lysohlávek.

Podobně Tsing (2015) ve své analýze sběračských praxí týkajících se hub matsutake upozorňuje, že tyto houby nerostou v lesích navzdory tomu, že se jedná o krajiny výrazně proměněné lidskou činností, ale právě díky těmto antropogenním disturbancím. Tsing poznamenává, že ne každá disturbance je destruktivní (například odhrabávání části hrabanky pomáhá růstu borovic, bez kterých by matsutake nemohly růst). Účastník mého výzkumu tak není takovým poslem hub, který by udržoval dichotomie mezi mystickými organismy a destruktivním lidstvem. Zdůrazňuje naopak prospěšnost na první pohled negativních vlivů lidského průmyslu, které mohou v umweltu lysohlávek spustit prospěšný efekt podporující jejich rozšíření. Paul ve své terénní praxi stopuje ve více-než-lidské krajině, která je utvářená „neúmyslným designem“ (Tsing 2015): je výsledkem neplánovaných a centrálně

nekontrolovaných střetnutí, propojení a spoluprací. Nejenom nezamýšlený design krajiny, ale i nezamýšlené „koordinace“ napříč druhovými trajektoriemi (Gan a Tsing, 2018) jsou podstatnými prvky při poznávání života lysohlávek, jehož fascinující aspekty chce Paul zpřístupňovat veřejnosti.

S tím souvisí, že důležitou rovinou jeho výzkumu je vědomí „vzájemné zranitelnosti“ (Velicu a García-López, 2018). Paul je přesvědčen, že bez dřívější zkušenosti s lysohlávkami by jeho psychické zdraví nebylo odolné, a zároveň ví, že bez lidských – výše zmíněných – činností by lysohlávky neměly takový dosah a úspěšnost ve výskytu. Podmínky, které lysohlávky potřebují k rozmnožení, jsou určeny jejich biologickými vlastnostmi, které Paul nejenom zná jako expertní údaj, ale uvědomuje si náročnost tohoto procesu a pocítuje vůči lysohlávkám empatii. Jedná se o vášně pro poznání a zároveň – z těchto poznatků vyvstávající – soucit:

Existuje několik stovek „poddruhů“ pohlaví těch spor. Jsou ve dvou kategoriích: Můžeme si říct plus – minus, nebo mužská – ženská. A teďka třeba v jedné z nich je pár set poddruhů pohlaví, v té druhé pár desítek. Aby se ta houba rozšířila pomocí spor, tak dvě spory – jedna z jedné skupiny libovolného pohlaví, (...) třeba plus, a jedna libovolná ze skupiny minus – se musí nějakým způsobem z jedné nebo dvou hub někde dostat na nějaký klacek, kde se každá zvlášť uchyť. Každá ta spora vypustí svoje mycelium, které začne prorůstat ten klacek. Když se ty dvě mycelia potkají, propojí se a vytvoří tzv. kmen a teprve ten kmen je schopen plodit plodnice (...) Lysohlávky jsou v píči s tím rozmnožováním se samy o sobě. Protože si to představ: Dvě mikrospory se musí někde daleko dostat... Samozřejmě jich je miliarda, ale když tam někde dolehnou, tak vůbec není jednoduché trefit na terén, na klacek, který třeba není už prorostlý něčím jiným nebo má v sobě zaručenou tu správnou vlhkost... A pak ty mycelia se tam musí ještě potkat a musí být z těch dvou opačných skupin... Je to hustý a hodně nepravděpodobný na větší, třeba kilometrové vzdálenosti.

Poznatky ze svého amatérského výzkumu o umweltu hub Paul následně překlápí do online publikace, kterou soustavně aktualizuje. V knize shrnuje poznatky o lysohlávkách, tato kniha je veřejně dostupná na webových stránkách a v PDF volně ke stažení. Tato publikace má otevřený přístup (open-access), a přístup k informacím je tak dostupný bez nároku na finanční odměnu – již zmíněná Ostrom a její spoluautorka Hess (2007) zdůrazňují význam režimu otevřeného přístupu k šíření informací, tedy intelektuálních obecně sdílených statků. V knize, která je Paulovým příspěvkem k obecnění intelektuálních statků týkajících se hub, prohlašuje Paul, že jejím účelem není nabádat k využívání lysohlávek, protože slouží naopak ke snížení rizik a k uvedení rozšířených nepravdivých informací o lysohlávkách na pravou míru. Toho chce dosáhnout prostřednictvím odborného přístupu. Kniha zahrnuje nejen sumarizaci

informací z mykologické literatury, ale je částečně výsledkem právě i občansko-vědecké činnosti Paula, jeho výjezdů do terénu a snah vytvářet data o lysohlávkách i mimo oficiální výzkumné instituce. Na toto konto Paul v našem rozhovoru dodal:

Mě teď ty lysohlávky zajímají víc z vědeckého hlediska. Zajímají mě v tom smyslu, že je neuvěřitelné, kolik toho roste, kde to roste, jak to roste, jak se to šíří, jak to lidé vnímají. (...) Takže mě houby začaly zajímat jako organismus, to spojení s tím lesem, nikoliv jako fet (...) Já když jezdím na lysohlávky, tak už ne je sbírat, a ne je jíst, ale pozorovat je v jejich prostředí: „Jo, v takovém prostředí to mají rády. Aha. Tady to vlhké prostředí od toho potůčku... A tady je svah...“

Tato publikace se stává výrazem vděku vůči houbám, ale i vůči Česku jako zemi, která Paulovi umožnila žít ve státě, kde není tak výrazná stigmatizace organismů, z nichž pochází psychedelické látky. Jeho činnost je dar Česku i lysohlávkám. Aktivita Paula (iniciovaná psychedelickou zkušeností po požití psilocybinu) se vymyká redukci na pouhý důsledek neurologických transformací způsobených serotonergními substancemi, a zároveň redukci na pouhé subjektivně vnímané percepce. Paul jedná v terénu a komunikuje směrem k veřejnosti. Vystupuje z hranic vlastní psychiky a znalostí a předává vědění o životě lysohlávek. Jeho vztah k těmto houbám nekončí vlivem na jeho vlastní život a neomezuje se na efekty, které připisuje lysohlávkám a z nichž pramení jeho vděčnost. Jeho vazba s těmito druhy hub totiž pokračuje v důsledku závazku a má podobu zdravotní osvěty veřejnosti.

Ve své snaze o vylepšení pověsti lysohlávek se tak Paul stává prostředníkem mezi lidským umweltem a umweltem lysohlávek. Je prostředníkem, který chce lysohlávky prezentovat veřejnosti jako fascinující členy společného světa, ale zároveň nepopírá mezidruhové rozdíly a nesnaží se o jednoduchou harmonii, která by zastírala například potenciální nebezpečí plynoucí z nezvládnutého užití. Svou publikaci proto Paul rámuje zmíněným varováním, že jejím účelem není nabádání k požití lysohlávek, ale snaha předcházet potenciálním újmám na lidském zdraví. Mohlo by se zdát, že se jedná o „povinnou“ zmínku na začátku publikace, ale při čtení mi došlo, že se skutečně jedná o osvětovou publikaci v osvícenském slova smyslu, nikoli manuál. Paulovy činnosti spadají do oblasti „harm reduction“: patří k aktivitám, které směřují k minimalizaci škod hrozících v souvislosti s psychoaktivními látkami. Oproti účastníkovi mého výzkumu, kterému se věnuji v následující sekci a který pracuje na popularizaci jedlých léčivých hub a na jejich zařazení do běžných jídelníčků, Paulův text v žádném případě nepropaguje konzumaci lysohlávek – značná část informací se týká ekologie jednotlivých druhů a jejich

taxonomie, vliv na lidskou psychiku je pojednán s využitím zdrojů z oblasti zdravotnictví a jsou zde shrnuta rizika po požití.

Osobní rovina patrná během Paulova sledování hub v jejich umweltu je zde přeložena do objektivizujícího slovníku a s využitím vyjádření expertů. Poznatky o houbách Paul podepírá nikoli vlastními poznatky o jejich ekologických vazbách, ale jsou ozdrojovány odbornými studiemi. Heterodoxní přístupy k umweltu organismů slouží v rámci publikace spíše k vytyčení podtémat (například hypotéza, že se u těchto hub vyvinuly specifické látky jako obranný mechanismus v rámci mezidruhových setkání), ovšem uvedené informace v texty odkazují na oficiální expertní autority z oblasti mykologie či zdravotnictví. Paulovy aktivity dodržují pravidla společného světa: upozorňuje na legislativní zákazy související s lysohlávkami, zdůrazňuje možná nebezpečí plynoucí z jejich užití, upřednostňuje informovanou ochranu lidského zdraví. Svými výstupy se nepokouší začlenit lysohlávky do rutiny konzumentů nebo lékařů, protože pro takové začlenění neexistuje legislativní rámec.

Činnost Paula je tedy svou osvětovou ambicí navázána nejen na legislativní rámce, ale také na současný mykologický výzkum. Z něho čerpá informace a zároveň do něj přispívá svými vlastními aktivitami, které tento výzkum sumarizují, doplňují a popularizují. Zároveň jsou jeho poznatky generovány zmíněným přístupem, který lze označit za pokračování heterodoxní vědecké linie zaměřující se na žité, subjektivní a sensoricky prožívané vztahy zkoumaných organismů. Michael J. Hathaway (2022) rozvíjí koncept umweltu v rámci antropologického výzkumu vztahu lidí a hub matsutake. Umwelt přitom nepovažuje za „fixní sensorický aparát“, ale zdůrazňuje schopnost hub „aktivně utvářet svůj umwelt skrze kontinuální zapojení do světa, který je jimi zakoušen a žit“ (Hathaway, 2022, s. 87). Hathawayova snaha rehabilitovat Uexküllův koncept v rámci ne-mechanického a ne-objektivizujícího výzkumu ekologie hub nachází svého proponenta právě v aktivitách Paula.

Ve své terénní a popularizační činnosti se totiž Paul věnuje *interakcím* mezi lysohlávkami a jejich prostředím, když se zaměřuje na to, jakou krajinu tyto houby mají „rády“, když si všímá jejich zranitelnosti v rámci žitého světa, a když vyzdvihuje nezáměrné vlivy lidského průmyslu na tyto organismy. Soustředí se na *komunikaci* lysohlávek s dalšími tvory, když uvažuje nad způsoby, jimiž tyto houby interagují s hmyzem a lesní zvěří, ať už skrze spóry nebo skrze sensorické způsoby komunikace. Paul sleduje postupy, jimiž lysohlávky *navazují vztahy* s dalšími organismy a reflektuje tuto vztahovost i ve svém životě, když důsledky těchto vícedruhových setkání interpretuje jako svou vlastní vděčnost vůči těmto houbám. Tu následně projevuje svou snahou o popularizaci znalostí o životě lysohlávek a o de-stigmatizaci tohoto

rodu. Paulova mise nabízí zprostředkování komplexity světa organismů, o nichž veřejnost pojednává převážně skrze látky z těchto organismů extrahované a izolované. Tyto látky ve svém projektu *zahrnuje* jako součást ekologických procesů v krajině (když například zmiňuje jejich obrannou funkci, skrze níž se houby chrání), zatímco jejich užití lidmi Paul *vyklučuje* zdravotními upozorněními a uváděním postihů, které určuje trestní zákoník.

Paulovy praktiky jsou typem latourovské kosmopolitiky, protože nabízí nový typ reprezentace lysohlávek v rámci společného světa, a sice reprezentace, která zdůrazňuje umwelt těchto organismů, nikoli jejich redukci na psychoaktivní látky. Tyto houby jsou reprezentovány tak, aby byly vyjasněny neodborné informace, které o nich cirkulují, a jejich reprezentace tak lépe vypovídala o jejich biologii a o ekologickým vazbách, které utváří v rámci svého umweltu. Paulovy reprezentace lysohlávek nejsou podvratným aktem zpochybňujícím zákony společnosti, ale jsou kombinací uexküllovského a „osvícenského“ projektu, který skrze rozšíření dat a vědecky podložených informací chce vyvrátit dosavadní omyly o životě těch, které zastupuje. Paul tak zprostředkováním těchto reprezentací vytváří potenciál ekologické spravedlnosti (Ihar, 2022) pro organismy, jimž se cítí zavázán. Paul je skrze vděčnost veden od individuálního uzdravení, které připisuje těmto organismům, k veřejné zdravotní osvětě, která má předcházet jejich zneužívání. Chce nabídnout dalším obyvatelům Česka možnost zvážit novou reprezentaci těchto kulturně vyloučených (a na psychoaktivní látky redukováných) organismů, a to prostřednictvím informací s otevřeným přístupem o umweltu těchto hub. Ty nemají sloužit ke konzumentskému užití hub, ale naopak k ocenění jejich života v rámci ekologických vazeb, které utvářejí v krajinném terénu, tedy mimo oblast lidského užívání. Šíření znalostí o určitých druzích hub se věnuje i následující účastník výzkumu. Nicméně intelektuální obecně sdílené statky, které distribuuje, spočívají oproti Paulově činnosti spíše v redukci důrazu na umwelt hub a v podpoře aktivit příjemců těchto informací.

5.2 Houbový učitel národa

Aktivita mykologa, kterého anonymizují jako Vilém, úzce souvisí s výzkumem pěstebních hub na českém území. Ten se rozvíjel už v 70. letech, kdy byl propojen se socialistickým hospodářstvím. Místní výzkum pěstovaných hub a zavádění jeho výsledků do podnikatelské praxe se změnil po roce 1989, přičemž ještě zásadnější transformace tohoto tržního odvětví nastala po vstupu Česka do EU a Schengenského prostoru. Tato změna umožnila dovoz pěstovaných hub především z Polska, a vznikla tak silná konkurence pro české podnikatele. Podstatnou změnou byla ovšem také pravidla EU týkající se prodeje „léčivých hub“. Houba

nesmí být prodávána jako léčivá, pokud nemá schválené „zdravotní tvrzení“ podle nařízení Komise (EU) č. 432/2012. Tato omezení pak dávají impuls k taktikám, které zákonem dané limity obcházejí, aby bylo možné výrobky z hub distribuovat jako léčivé (např. přidávání vitamínu C – tedy oficiálně látky mající zdravotní tvrzení – do houbových přípravků). Praktiky týkající se hub s léčivým potenciálem tedy souvisí nejenom s využitím výzkumu v podnikatelských praxích, ale také s „alternativními“ postupy, jak takové houby dostat ke konzumentům.

V této kapitole se zaměřuji na to, jak se fascinace jedlými houbami a jejich léčivým potenciálem může transformovat v jejich aktivní obhajobu a ve snahu distribuovat znalosti o nich a know-how k jejich pěstování prostřednictvím šíření intelektuálních obecně sdílených statků. Vilém se již několik dekád věnuje vyvíjení substrátů pro pěstování hub. Začínal s designem substrátu pro žampionárny a několik žampionáren také založil. Pěstování jedlých hub studoval i v zahraničí. Souběžně s vědeckým výzkumem pěstování jedlých hub se pokoušel využít své znalosti tržního prodeje hub, komunikoval s obchodníky, pokoušel se jim předat know-how k vypěstování jedlých hub a jejich distribuci. Během své kariéry byl stále „v kontaktu s lidmi, co konzumují houby“. Jeho cílem ovšem nebyl primárně soukromý zisk z prodeje, ale rozšíření českých pěstovaných hub do českých domácností. K tomu mi Vilém řekl:

V Evropě průměrná spotřeba pěstovaných hub je dvě a půl kila. U nás je zhruba dvě a půl kila nasbíraných hub v přírodě. Na jednu stranu je potřeba říci, že spotřeba žampionů se u nás zvyšuje. Jeden dovozce vozí denně z Polska do Česka 24 tun žampionů. To by mohlo být s ohledem na nevyrovnanou spotřebu v průběh roku cca šest až sedm tisíc tun. Stále jsme ale za Evropskou unií. A co je nejsmutnější, že ve světě se ty houby začínají konzumovat mnohem víc a stále se zvětšuje spektrum pěstovaných hub.

Svou snahu zintenzivnil již po roce 1989, kdy vybudoval dvě výrobní substrátu. Zde připravený substrát následně nabízel pěstitelům, kteří v nově vzniklém tržním systému začínali podnikat s prodejem hub: „To byli lidi, který měli v restituci získaný nebo nakoupený zemědělský stavby, kravíny, prasečáky, sklady, sklepy, pivovary. A tam všude zkoušeli pěstovat.“ Pověštinou se jednalo o pěstírny malého rozsahu. Zásadní zlom nastal při vstupu Česka do Evropské unie. Podle Viléma velká část těchto podnikatelů skončila a jeho vlastní výrobní substrátu také. Vilém sice otevřel druhou výrobní, která byla „bezzápašná“, a tedy nehrozil problém s místními obyvateli (u předchozí výrobní si místní stěžovali na zápach), a zde vyrobený substrát si jezdili kupovat i polští výrobci – přesto tato výrobní skončila v době „otevření

hranic“: „v okamžiku, jakmile se sem valily levný houby z Polska, tak byl konec, ti moji pěstitele skončili a já s nimi, protože jsem neměl, komu dávat substrát.“

Vstup Česka do Evropské unie a propojení české ekonomiky s jednotným evropským trhem pro Viléma znamenalo především překážku pro pěstování a distribuci českých pěstovaných hub do českých domácností. Propustnost státních hranic podle něj způsobila, že pěstované houby nabízené na českém trhu jsou do značné míry houby pěstované právě v Polsku. V roce 2017 bylo v Česku vyprodukováno 300 tun hlívy a 3000 tun žampionů, přičemž se pěstitele svěřovali médiím s obavou, že polská konkurence ohrožuje jejich podnikání (ČT24, 2017). Podle Viléma se snížila možnost dodávat v Česku vypěstované houby založené na zdejším „know-how“. V Česku sice existuje několik větších pěstíren, přesto se podle Viléma mnohdy nejedná o pěstírny, ale „montovny“:

Já, když jsem dělal za socialismu, my jsme museli dělat všechno. Já jsem si musel vyrobit sadbu, musel jsem si vyrobit substrát, musel jsem si na to postavit technologii, stroje na přehazování toho materiálu. To znamená všechno know-how a všechno „udělej si doma“. Musel jsem si vyrobit krycí zeminu, což je speciální materiál ze speciální rašeliny. Dneska ty moderní podniky, ty za větší peníze, samozřejmě, si koupí hotový substráty, který už jsou prorostlý, který už jenom čekaj, že se na ně hodí ta zemina, kterou si doveze lodí, a za tři neděle sklízí houby. To znamená: to je montovna. (...) Nějaká firma v Holandsku nebo v Německu vyrobí substrát, nechá ho prorůst, dá ho prorostlý do těchle nízkých beden, pokryje ho tou zeminou, nechá vyrůst malý žampionky, pak pětadvacet beden naloží na auták, a to doveze k tomu pěstiteli (...). To znamená: k tomu už není potřeba vůbec žádný know-how.

V této perspektivě se jedná o plantážní modely výroby, kterým schází znalecký a řemeslný aspekt, kdy pěstitel nejenom rozumí celému procesu pěstování, ale je schopen požadované komponenty procesu dodávat z vlastních či tuzemských prostředků. Princip „udělej si sám“ považuje Vilém za důležitou součást pěstebního řemesla. Místo toho jsou ovšem podle Viléma výrobní moduly do mnoha „montoven“ dodávány externě – know-how, technologie i substrát jsou outsourcovány z jiných evropských zemí, dokonce i pracovní síla nezbytná pro sklizeň bývá podle Viléma často tvořena pracovníky z východní Evropy. Je potřeba poznamenat, že některé tyto firmy nesplňují klasické charakteristiky „montovny“: distribuují totiž finální produkty (a nejsou tedy subdodavatelskou společností), a finanční zisk uskutečňují jako finální dodavatel. Metaforou montovny Vilém poukazuje spíše na komplementační charakter některých pěstíren a absenci vlastních výzkumných kapacit pro nové postupy, a tedy i nemožnost zvyšování přidané hodnoty produktů. Nejedná se o podniky „pod zahraniční kontrolou“ – oficiálně se může jednat o „endogenní“ firmy, tedy podniky, jejichž strategie a

obchod jsou řízeny z Česka (Úřad vlády ČR, 2016). Ve Vilémově perspektivě je ovšem zpochybněn „endogenní“ charakter některých podniků vzhledem k jejich závislosti na materiálech, know-how a technologiích ze zahraničí. Vstup do EU a propustnost ekonomických hranic má podle Viléma negativní vliv na tuzemskou míru potravinové soběstačnosti v oblasti pěstovaných hub.

V tomto ohledu je Vilém kritický i k nízké pestrosti nabídky pěstovaných hub. Zatímco sběrači v Česku jsou zvyklí sbírat pravidelně značné množství a variaci druhů hub, spotřeba a spektrum pěstovaných hub je podle něj v Česku na nízké úrovni, a to navzdory jeho celoživotní snaze o popularizaci těchto organismů:

Zemí, která je hlavní v pěstování, a hlavně v konzumu, je Čína. Zatímco v Evropě je spotřeba hub zhruba devět set tisíc tun, tak samotná Čína dělá asi dvacet milionů. A to, když si spočítáte na osobu, tak je to úžasný množství: to je mezi třinácti a patnácti kilogramy na osobu za rok, včetně důchodců a včetně dětí. A tam je to spektrum. Protože Číňani začali žampiony pěstovat v posledních deseti letech a intenzivně je pěstují posledních čtyři, pět let. A do té doby to gró byla hlavně hlíva, Jidášovo ucho, shiitake. Ale to spektrum těch hub je stále širší a širší. V Číně se k houbám, k těm novým houbám, přistupuje jako k módnímu prvku. (...) Každý ji chce zkusit, každý ji chce ochutnat. Vemte si třeba takovou penízovku sametonohou, houba, kterou bych nikdy nepovažoval za nějaký vůdčí druh houby. A oni ji uměli vypěstovat tak, že vyrůstá nuceně v trsech. Ty trsy se používají a ty trsy jsou na každém stánku, v každé restauraci jako součást jídla, k tomu dostanete horkou vodu, tam si to namočíte, pak to dáte do sladké nebo pálivé omáčky a máte to jako přílohu jídla. (...) To jsou restaurace, které mají dvacet, třicet jídel z hub. To u nás není.

Odkaz na stav pěstovaných hub v Číně souvisí s posunem Vilémova zájmu směrem k houbám s léčivými potenciálem, které jsou rovněž výraznou doménou čínské produkce. Po nějaké době se totiž Vilém začal věnovat výzkumu a propagaci hub, které lze používat při léčbě. V současné době se proto Vilém snaží v rámci Česka především rozšířit pěstování a užívání hub s léčivým potenciálem. Vilém si přitom uvědomuje, že čeští houbaři jsou zvyklí sbírat hlavně lesní houby bez ohledu na jejich medicínský potenciál. „Český národ je paradoxní v tom, že jde do lesa a sbírá kde co, a když mu nabídnete chutnou, pěstovanou léčivou houbu, tak prostě o ni ani nezavadí,“ podotýkal Vilém během našeho rozhovoru. Vilémova obhajoba takových hub je pokračováním jeho propagace jedlých kultivovaných hub, které se věnuje po celý svůj profesní život:

Já už tu historii mám nějakou a vím, jak jsem před šedesáti lety učil lidi konzumovat žampiony, jak to bylo složité. Pak před čtyřiceti lety hlívu, taky... s tou hlívou že bych byl spokojený, že by

ta konzumace byla vyšší, než je u normálních hub, to není... je nižší než u žampionů, a přitom má léčivé vlastnosti a cenově se od sebe neliší ty houby. Je to paradox, který jsem nebyl schopný pochopit, (nevím), v čem to vězí.

Vilém v posledních letech vykonává osvětu zaměřenou na zdraví příslušníků českého spotřebitelského okruhu. „Český národ“ je ve Vilémově praxi tou skupinou, která se věnuje sběračství, ale nákup nebo pěstování hub pro ni zůstává marginální činností. Právě sběračství jako národní zvyklost chce Vilém doplnit vášní pro pěstované houby s léčivým potenciálem. Vilémovy aktivity rozdělují do následujících tří linií – všechny tři přitom spočívají v distribuci intelektuálních obecně sdílených statků, čili v poskytování znalostí a dovedností zaměřených na produkci jedlých hub využitelných při léčbě.

1) Veřejná vystoupení. Vilém vystupuje v médiích a poskytuje veřejné přednášky, aby byl mluvčím (Latour, 1987) jedlých hub, jejich kulinářských a léčivých potenciálů, které komunikuje širší veřejnosti. Jeho role mluvčího, který ve veřejném prostoru zastupuje medicínsky prospěšné jedlé houby, je regulována pravidly, která stanovují, jak lze referovat o léčivých možnostech těchto organismů. Tato pravidla vycházejí ze zmíněných nařízení EU. „Moderátorka se ptala, kdy se to má použít. A já vždycky musím říkat: ‚Používá se to při...‘ Ale ne, jaký to má léčivý účinky. A jednou mi dovolili říct, že v Číně to má léčivý účinky. Takováhle blbost: že v Číně to má léčivý účinky, ale u nás v Evropě to léčivý účinky nemá,“ popisoval mi Vilém s tím, že během jednoho z televizních vystoupení byl varován, že při zmínce o „léčivých účincích“ bude zastaveno vysílání. Zároveň Vilém stále méně věří, že ovlivňování české společnosti skrze veřejná vystoupení ovlivní situaci medicínských jedlých hub: „Ty moje přednášky, který mám párkrát do roka a teď skoro žádný, ty veřejnost neovlivněj. V té televizi o tom mluvím, když je příležitost, taky je to málo. Já si už připadám, jak volající na poušti.“ Oproti snaze o vliv „shora“, tedy skrze legislativně potvrzená osvědčení a vystupování na veřejnosti, se Vilém v posledních letech zaměřuje na ovlivňování veřejnosti skrze osobní kontakty, prostřednictvím výuky studentů a studentek, skrze předávání know-how konkrétním jednotlivcům. S tím souvisí další dvě oblasti jeho činnosti.

2) Výzkum. V nedávné době se Vilém věnoval výzkumu korálovce ježatého, včetně jeho vlivu na lidský střevní mikrobiom. Výzkum se uskutečnil v rámci jedné z akademických institucí, na které Vilém dlouhodobě působí. Kvůli tomuto projektu sehnal odrůdy korálovce z Česka, Evropy, USA i Asie. Kromě molekulární analýzy je korálovec v místních laboratořích také selenizován (houba roste na substrátu s dostatečným množstvím selenu, který houba při takovém množství začne využívat do aminokyselin místo síry). Díky výzkumu pěstebních

procesů se v roce 2021 začal prodávat korálovec vypěstovaný českým producentem (korálovec roste na území Česka, ale jeho sběr není povolen). Podstatné přitom je, že korálovec ježatý nemá schválené „zdravotní tvrzení“. Nesmí být tedy prodáván jako potravinu, u které by prodejce mohl informovat o tom, že má léčivé účinky. Jeden z prodejců tobolek vyrobených z korálovce ježatého proto na svých stránkách k tomuto produktu například uvádí: „Na základě nařízení EU č. 432/2012 se u produktů nesmí uvádět žádná nepovolená zdravotní tvrzení, která by odkazovala na jejich léčivé účinky. Texty jsme přizpůsobili platnému nařízení. Informace o účincích hub hledejte ve veřejně dostupných zdrojích.“ Vilém mi zmínil, že některým jeho známým korálovec pomohl při zvládnutí Crohnovy choroby (pozitivní účinky, které má korálovec na chronické střevní záněty, potvrzuje také např. Diling et al., 2017, když dokládají, že korálovec reguluje imunitu pacienta a jeho střevní mikrobiotu). Vilém nicméně už příliš nedoufá, že by se takovým houbám v EU začaly v extenzivním rozsahu udělovat zdravotní tvrzení. I kdyby byly provedeny klinické studie, není to záruka, že zdravotní tvrzení bude uděleno, protože podle něj je EU „ovlivněna farmaceutickou lobby“.

3) Předávání znalostí. Vilém své know-how nabízí nyní jednotlivcům, studujícím i soukromým pěstitelům. „To je největší radost, když člověk může ty svoje znalosti přenést na někoho dalšího, protože jako že by tu byl zástup lidí, kteří by tohle, co dělám já, chtěli dělat, to není,“ sdělil mi ve výzkumném rozhovoru. Jeho dřívější snaha směřovaná na rozšíření ekonomicky profitujících pěstíren spočívala mimo jiné v poskytování analýz možností českého trhu s pěstovanými houbami. Oproti tomu nyní znalosti o pěstování hub s léčivým potenciálem distribuuje o poznání více decentralizovaně: komunikací s jednotlivci a s menšími okruhy studujících. V rámci vysokoškolského studia školí studenty a studentky v technologiích a postupech potřebných pro pěstování hub, a to i v domácích podmínkách:

Mám první přednášku, která je nejdůležitější, protože jim tam rozdám substráty, bude jich jednadvacet, tak dostanou jednadvacet různých substrátů. K tomu dostanou sadbu hub, každý dostane návod a na ukončení semestru součástí zápočtu bude ukázat fotku, jak jim to vyrostlo. A ono je to vtáhne úplně: vidím za čtrnáct dní, že už si ukazují na telefonech, že už jim to roste, že už to běhá... Ten první, když má ty houby, tak příběhne a ukazuje mi, jak to vyrostlo. Je to fajn, když člověk vidí, že ty děcka to bere... Protože u jiných předmětů to takový rychlý efekt není, že by někdo na začátku semestru dostal semeno rajčat a na zkoušku nebo na zápočet přinesl plody.

Vyvíjení způsobu pěstování jedlých hub v domácích podmínkách připravoval rovněž jako téma pro středoškolské studenty. Zároveň Vilém poskytuje poradenství i začínajícím pěstitelům.

Psalí nějací nadšení kluci, že pěstují korálovec, a že si s ním nevědí rady. Že je od nich nikdo nechce kupovat a ať jim poradím, co a jak. Tak jsem jim dal několik rad, co s tím. V přístupu k informacím v oboru pěstování hub se přitom v poslední době mnoho změnilo. Na internetu vznikají četné skupiny, kde si amatérští pěstitelé vyměňují zkušenosti a uveřejňují mnoho fotografií. Je možné shlédnout řadu zajímavých krátkých instrukčních filmů.

Sdílení informací a přístup DIY (do-it-yourself) patří mezi důležité principy obecně sdílených statků (Bollier, 2014). Decentralizace a horizontální distribuce intelektuálních (know-how) i výrobních procesů (sady a materiály pro pěstování) umožňují, aby pěstování nezůstávalo jen činností velkých firem a dovozu. Vilém přitom nezajišťuje pouze dostupnost vědění, ale příležitostně usnadňuje i přístup k již vypěstovaným houbám. Jedná se například o zpřístupnění korálovce ježatého, k čemuž Vilém poznamenal následující:

Zatím to dělám tak, že když těch hub mám dost, tak vyzvu člověka, který má Crohnovu chorobu, a ten si pro to přijede a usuší si to a prášek bere a má to doslova zázračné účinky. Jedna kolegyně to pěstuje. Její syn má Crohnovu chorobu a toho to tak nakoplo, že ošetřující lékař z toho byl úplně na rozpacích, jak to, že se ten kluk takhle zvednul.

Ve všech svých osvětových praxích přitom Vilém zdůrazňuje léčivé možnosti i gurmánské kvality těchto hub. „Když si člověk koupí čerstvou hlívu, tak má dvojitý požitek: jeden požitek, že to jí, a druhý požitek, že má pocit, že se z té houby uvolňují látky, které prospívají jeho zdraví.“ Je potřeba zmínit, že – oproti Vilémovým aktivitám směřovaným na propagaci jedlých hub – praktiky týkající se jedlých hub s léčivým potenciálem necílí na výdělek z jejich prodeje, neboť Vilémův primární zájem je dostat tyto houby do zažívacích traktů spotřebitelů. Tento přístup se projevuje například v jeho kritice zbytečného nákupu drahých doplňků stravy, které léčivé jedlé houby obsahují, protože koupě samotných hub by vyšla konzumenty levněji a navíc by měli i zmíněný gurmánský „požitek“: „A tomu ti lidi nerozumí, oni tu hlívu si radši koupí v lékárně za pět set korun, než aby si kilo koupili za stovku.“ Jeho snahou je učinit z konzumace jedlých medicínských hub pravidelnou součást stravovacích návyků: „Ty houby by se měly konzumovat pravidelně, každé tejdne by se měly jednou, dvakrát ty houby sníst, koupit si hlívu. Žampion ne, ten nemá tyhle glukany, ale tu hlívu, shiitake, tyhle houby mají ty glukany a tu imunitu zvyšují.“

Podstatné přitom je, že v tomto projektu zohledňuje Vilém především samotné plodnice hub, aniž by podle něj byl relevantní materiál, ze kterého houby čerpají živiny. Někteří producenti jedlých hub přitom argumentují, že kvalita substrátu může zajistit kvalitnější plodnice hub. Vilém ve výzkumném rozhovoru připomněl setkání s jedním producentem pěstovaných hub,

kteřý zdůrazňoval, že jeho houby rostou na kvalitním dřevě. Na to Vilém výrobci opáčil otázkou, jaký je rozdíl mezi kompaktním dřevem a pilinovým substrátem – odmítal připustit, že by to na kvalitu plodnic mělo efekt. Živiny jsou podle něj stejné, ať se jedná o celistvé dřevo, nebo pilinový substrát. Podle Viléma bylo v případě zmíněného producenta nutné houby pěstovat intenzivně, tedy na syčkém substrátu, který umožní houbám jeho rychlé prorůstání, přičemž takový substrát musí být plný živin (např. otrub). Typ substrátu může podle Viléma navýšit efektivitu růstu, ale na samotné kvality plodnic nemá vliv, pokud obsahuje dostatek potřebných živin.

To znamená, že Vilém se do prostoru české potravinové každodennosti pokouší extenzivněji zapojit plodnice jedlých hub s léčivým potenciálem a obhajovat jejich roli v rámci potravinové a medicínské politiky, nicméně do tohoto projektu nezapojuje ekologické vazby, které se podílí na produkování plodnic. Vilém je prostředkovatel plodnic jedlých hub, nikoli procesů, které zajišťují jejich růst. Informace o typu substrátu má pro něj spíše povahu technologického know-how, které pro spotřebitele nemusí být relevantní informací – toto know-how šíří k potenciálním domácím výrobcům, nikoli konzumentům. Tento důraz je podstatný pro to, jaký typ intelektuálních obecně sdílených statků Vilém distribuuje: nezdůrazňuje snahu simulovat růst hub v krajině, protože typ substrátu má být podle něj určen obsaženými živinami, nikoli napodobováním ekosystémů. Tento přístup umenšuje komplexitu ekologických vazeb pěstovaných hub, ale zároveň usnadňuje cirkulaci know-how, které Vilém předává, a jeho využití. Pěstování hub na otrubách nenapodobuje jejich ekosystémové vztahy, nicméně je jednodušší takové pěstování provádět.

Systematickým vzděláváním, distribucí intelektuálních obecně sdílených statků a propagací konkrétních druhů jedlých hub usiluje Vilém o zlepšení zdraví konzumentů – a to „zdola“, tedy bez spoléhání se na evropskou potravinovou politiku a na pravidla společného trhu. Namísto mediálního a obchodního vyjednávání, kterému se věnoval především v době své propagace vypěstovaných jedlých hub, se nyní intenzivněji soustředí na dodávání know-how o pěstování jedlých hub s léčivým potenciálem konkrétním nadšencům a svůj čas věnuje poskytování takových hub jedincům se zdravotními obtížemi. Pro Viléma se propagace jedlých léčivých hub stala „problémem, který je vždy praktický“, a nikoli univerzální (Stengers, 2010, s. 28). Vilémova distribuce hub a znalostí o nich probíhá singularně v tom smyslu, jak o singularitě v rámci kosmopolitiky píše Stengers. Je to konkrétní událost, které se účastní Vilém a konkrétní lidé zajímající se o specifický druh jedlé houby – Vilém jim předává znalosti a materiály potřebné k vyřešení jejich problému, zdravotnímu či pěstebnímu. Vilémovi nejde o vytvoření

generalizovaného postupu prostřednictvím institucí – nepokouší se již intervenovat do obecných evropských potravinových pravidel nebo tržních mechanismů.

Vilém se tak snaží o to, aby jedlé houby s léčivým potenciálem byly dostupné pro širší vrstvy konzumentů z jeho okolí, případně aby byly dosažitelné pro lidi se specifickými zdravotními potřebami (například pro jedince s Crohnovou chorobou), které Vilém může přímo oslovit. V zájmu Vilémovy distribuce není pěstování hub na dřevě, které využívají někteří producenti jedlých hub. Jejich argumentem pro využívání dřeva bývá vyšší kvalita živin, které vstupují do plodnic a které – jak tito producenti zdůrazňují – hrají roli v léčivém potenciálu hub i v jejich zapojení do gurmetského stravování. Vilém ovšem vylučuje možnost, že by typ substrátu výrazně měnil kvalitu plodnic, a nezahrnuje tak širší ekologické vazby hub, přičemž laboratorní příprava substrátu navíc umožňuje efektivnější produkci plodnic, které jsou pak rychleji a snáze dostupné. Takový přístup už není obchodním pojetím hub, ale stále zde existuje snaha o navýšení produktivity růstu hub. Je to netržní produktivismus zaměřený na širší dostupnost znalostí, postupů a plodnic, které je možné sdílet. Toto sdílení pak probíhá většinou mimo zavedené distribuční sítě (Conaty a Bollier, 2014). Oddělení aktivit spojených s houbami od tržních pravidel se projevuje rovněž ve výzkumném terénu následující kapitoly – zapojení hub do lidských činností je zde umožněno integrací ekonomie daru a principu sdílení do fungování sociálního kolektivu farnosti a projevuje se v distribuci specifického typu obecně sdílených statků, a sice statků duchovních.

5.3 Mykorhizní kosmopolitika

Římsko-katolická církev a její teologie byly mnohokrát podrobeny kritické reflexi, která zdůrazňovala podíl této organizace na ekologické krizi. V tomto ohledu je pravděpodobně nejvlivnějším textem esej Lynna Whitea „The Historical Roots of Our Ecologic Crisis“ (1967). Ten přímo uvádí západní křesťanské teologie jako určující společenské vlivy vedoucí k ohrožení ekosystémů. White (1967) shrnul následující charakteristiky křesťanství, které podle něj utvářely dominantní postavení člověka nad přírodou: víra v pokrok má svůj základ v abrahámovských náboženstvích; západní křesťanství je antropocentrické: nabádá k nadvládě nad přírodou; desakralizovalo biosféru; od přirozené teologie se odvíjí charakter moderní vědy, která do biosféry intervenuje skrze analytický (a potenciálně destruktivní) přístup. Jako heretický vztah k biosféře (představující výjimku v této tradici) White uvádí Františka z Assisi, který podle něj stál proti křesťanskému antropocentrismu a prosazoval rovnoprávnost mezi

člověkem a dalšími organismy. Tuto figuru White provokativně navrhl jako potenciálního patrona ekologů.

V dalších letech se stal Whiteův argument často opakovanou i kritizovanou pozicí. Polemické texty upozorňují na příliš zjednodušující spojitost, kterou White nachází mezi západní křesťanskou teologií a konceptem pokroku, ale i mezi tímto náboženstvím a logikou západní vědy (Meganck, 2012; Moncrief, 1970). Podobně kriticky se řada textů vymezuje vůči Whiteově interpretaci starozákonních textů, které podle Whitea delegují lidstvo do pozice, z níž má vládnout přírodě. Kniha Genesis by podle těchto reflexí Whiteova textu měla být interpretována spíše jako apel k zodpovědnému správcovství (oproti nadvládě a dominanci) a navíc je zde jako potrava lidstva určena rostlinná strava, a tedy je možné tyto pasáže číst jako normativní příkaz k veganství (Zámečník a Binka, 2018).

Zajímavější je však to, že se v posledních dekadách dostala do vlivnější pozice právě environmentální a „františkánská“ linie, tedy návazání na teologii vycházející z působení Františka z Assisi, kterou White označuje jako ekologickou a heretickou. Už Jan Pavel II. prohlásil Františka z Assisi za ekologického patrona, nicméně mezníkem byl nástup papeže Františka (který přijal jméno právě po patronovi ekologů) a jeho encyklika *Laudato Si* (Bergoglio, 2018). V ní papež upozorňuje na ekologické a sociální strukturální problémy, kriticky se vymezuje vůči globálnímu trhu a konceptu pokroku. Později se papež omluvil i za roli církve během kolonizace a za křivdy učiněné vůči původním obyvatelům – koloniální vpády byly podle tohoto papeže podepřeny na počátku novověku papežskými bulami a „objevitelskou doktrínou“ (Povoledo, 2023). Vstup ekologické krize do církevní perspektivy komentoval i Bruno Latour (2021). Upozorňuje na celistvou linii narativu křesťanství (příběh světa od jeho stvoření až po poslední dny), který by ovšem měl reflektovat současnou „diskontinuitu“, tedy ohrožení materiálního světa, bez něhož nemůže existovat „Velkolepý narativ“ kosmologických dějin spásy. Latour zdůrazňuje, že by křesťanská teologie měla „zpomalit“ a být schopna začlenit tato „narušení“ do své kosmologie.

Účastníka výzkumu, kterého anonymizuji jménem Jiří, jsem zvolil jako hlavní postavu této sekce právě proto, že se ve své činnosti pokouší o takové zpomalení, respektive o reflexi ekosystémových krizí v rámci katolické teologie. Jiří navazuje ve svých aktivitách na heterodoxní křesťanskou tradici ekologické etiky, která v rámci Česka existuje spíše na okraji oficiální agendy církve. Tento přístup byl menšinový i na globální úrovni, a to až do zvolení papeže Františka, jenž tuto marginalizovanou linii zvolil za jeden z ústředních cílů svého pontifikátu. Ve své farní i akademické činnosti se Jiří zaměřuje na kritiku ekonomického růstu

a globálního kapitalismu, na popularizaci vegetariánství a křesťanské ekologické etiky. V následující části této sekce se věnuji jeho aktivitám, skrze něž do farní komunity začleňuje houby a mykorrhizní ekosystémy, a nabízím analýzu toho, jak se zapojení nelidských organismů projevuje v distribuci duchovních obecně sdílených statků. Jiřího interakce s biosférou neprezentují jako revoluční nebo podvrtné vůči katolické církevní struktuře. Tyto aktivity čtu perspektivou sociálně-vědní literatury hledající varianty mezidruhových interakcí, které mohou částečně proměňovat distribuci aktérských kapacit uvnitř těchto mezidruhových setkání.

Během podzimního dne v roce 2021 jsem na plotě jedné katolické farnosti uviděl plakát. Zval kolemjdoucí na výstavu hub. Takové výstavy jsou v rámci Česka běžné a jsou organizovány i na malých městech. Zaujalo mě však, že tuto akci pořádá místní farnost, nikoliv mykologická společnost. O měsíc později jsem se na faru vydal. Na zahradě byl přibližně tucet lidí, kteří obcházelí stoly s vystavenými houbami. Na stolech byly štítky s názvy hub a některé byly napsané na druhé straně starých pozvánek na církevní akce. Informace o houbách sice zajišťovali pozvaní odborníci z mykologické společnosti, ale mnoho hub nasbíral sám místní kněz. S Jiřím jsem se dal do řeči a zjistil jsem, že je nejen farářem, ale také přírodovědcem. Houby jsou jeho vášní. Už ve své předchozí farnosti pořádal výstavy hub a hudebně-vzdělávací večery věnované mykologii.

Později mě pozval do farního bytu, kde mi ukázal polici se zavařenými houbami. Řekl mi, že tyto sklenice využívá on sám, ale někdy je daruje svým blízkým a občasně pořádá degustační večírky pro přátele: pijí víno, ochutnávají houby a hodnotí, které z nich chutnají nejlépe. Během návštěvy jsem také já dostal dary: knihu o ekologické etice a sklenici konzervovaných hub. Houby však nejsou jen koníčkem místního kněze. Ve farním společenství houby reprezentují knězovu teologii biosféry a podílí se na formování farního kolektivu. Na můj dotaz Jiří souhlasil s tím, že i prostřednictvím hub lze udržovat soudržnost farnosti. Říká, že díky houbám je možné vždy najít spolupracovníky. Houby jsou podle něj v české kultuře oblíbeným tématem a na výstavy chodí nejen farníci, ale i široká veřejnost, která by možná farnost ani nenavštívila, pokud by se výstava nekonala. Akce neorganizuje sám, má spolupracovníky mezi farníky a také pomocníky „zvenku“, kteří do farnosti nepatří, ale jsou ochotni pomoci. Tento postup praktikoval Jiří už v minulé farnosti:

My jsme v (minulé farnosti) založili v uvozovkách mykologický klub, ale byla to spíše visačka, legrace. Jeden ze zakladatelů byl pán, myslivec, sbíral hodně houby, přitom nebyl farník, ale tímhle způsobem se dostal na tu faru.

Výstavy nejsou jediným způsobem, jak udržovat farní kolektiv skrze interakci s houbami. Důležitá je také praxe darování. Farář někdy daruje houby ze svých osobních zásob jako výraz vděku za pomoc ve farnosti. Někteří farníci mu nosí vlašské ořechy nebo vejce z domácí produkce. Potraviny zde slouží jako výraz vděčnosti a uznání. Yamin-Pasternak (2008) ukazuje ve své etnografické studii z Čukotky, že sklenice hub, „banochka gribov“, slouží jako dar vyjadřující vděčnost a tento aspekt lze sledovat i uvnitř Jiřího farnosti. Důležitou podmínkou přitom je, aby Jiří daroval houby tehdy, pokud si je jistý, že dotyčný bude mít z hub opravdu radost, tedy že dar „ocení“. Kněz obdarovává ty, které zná a s nimiž má bližší pouto. V opačném případě by mohl houby darovat jedinci, který je nejlí, nebo se dokonce bojí otravy. Obdarovaný tedy kněze zná a musí důvěřovat jeho znalostem o houbách. Houby nejsou unifikačním, anonymním darem. Houby jsou darem „pro přátele“, jak zdůrazňuje sám Jiří. Svým přátelům, kteří nemusí být nutně součástí farnosti, chystá kněz také zmíněné ochutnávky hub. Toto zapojení hub do komunitní dynamiky souvisí s tím, že farní aktivity a biosféra nejsou pro Jiřího oddělené sféry. Jiří zdůrazňuje, že Bible a právě interakce s přírodou jsou dva zdroje poznání o Bohu:

Zvěst o Bohu má dva hlavní zdroje: prvním je Bible, svaté písmo, a druhým je příroda. To jsou dvě knihy o Bohu, které svým způsobem jsou, dá se říct, téměř rovnocenné. A jestliže my zkoumáme přírodu přírodními vědami, tak neděláme nic jiného, než že čteme z boží knihy. Nebo – učíme se v ní číst. Takže z mého hlediska příroda vypovídá o Bohu (...).

V Jiřího perspektivě biosféra, včetně hub, reflektuje teologické teze a kosmologii, tedy to, jak svět je a jak by měl být uspořádán. Inspirací a modelem pro utváření ekologické kosmologie může být podle Jiřího i mykorhiza, tedy vazby mezi podhoubím a kořeny stromů a rostlin. V tomto ohledu může být podle Jiřího růst mykorhizy vzorem pro lidské jednání. Houby a stromy si mezi sebou vyměňují látky, ale – jak sám zdůrazňuje – na tyto sítě je napojeno mnoho dalších organismů. Některé z nich přispívají, jiné se pouze „přiživují“. Tyto sítě jsou tak komplikované, že nevíme, „kdo co všechno z toho má“. Někdy přispívají nelidské bytosti „marnivě a zadarmo“. To může podle Jiřího sloužit jako model lidského jednání: nekalkulovat pokaždé to, jaký prospěch ze vztahů plyne. Lidská činnost by měla být někdy vykonávána také „marnivě a zdarma“: člověk by měl vnímat sebe, svou činnost, jako dar druhým, jako dar celku. Podstatné přitom je, že „celek“ v Jiřího pojetí není jen lidská komunita, ale právě vícedruhový kolektiv:

Do mimolidských bytostí řadím vše živé, co není člověk. Ale musíme to odstupňovat: jinak budu přistupovat k bakterii, jinak k houbě, komárovi, pejskovi a tak. (...) Takže tam řadím všechno a na prvním místě zvířata nám nejbližší, u kterých zkrátka víme, že pocítují hodně toho, co my. A

to jsou mimolidské bytosti nám nejbližší, která bychom měli zohledňovat na prvním místě. Ale z ekologického hlediska do biosféry patří vše, co vygenerovala evoluce a vše tam má své místo, takže náš obzor musí obsáhnout všechno a nic z toho nevyjímaje, abychom byli koherentní a nelikvidovali pod sebou to, co tvoří rámec našeho života.

Tuto perspektivu pak Jiří uplatňuje i v globálním měřítku, když kritizuje tržní kapitalismus, narativ růstu a pokroku a zdůrazňuje potřebu zdanění a regulací, aby tržní logika nevedla k destrukci planety. Mezi „utiskované“ pak následně počítá právě i nelidské organismy ovlivněné tržními a průmyslovými procesy. Toto normativní přiřazení nelidských bytostí do sociality je pro Jiřího aktualizováno současnou globální situací ekosystémů:

Ježíš (...) straní těm, kteří jsou utiskováni, na okraji, nemocní, ubozí a mezi které my dnes musíme počítat i přírodu a přírodní objekty. Rozhodně v tomhle je evangelium pro mě absolutně všepřesahné a neustále aktuální a pro nás z něj vyplývá postoj skromnosti, nenásilí, pokory.

Jednota lidských a nelidských kolektivů tak není v Jiřího pojetí redukována pouze na duchovní dimenzi. Podle kněze by lidé měli žít v souladu s biologickými procesy také v tom smyslu, že by měli využívat slunce k výrobě energie, stejně jako to dělá téměř celá biosféra. Pro Jiřího je pojetí kosmu propojeno s ekologickou politikou a její reakcí na ekosystémové a klimatické krize. Jeho teologie a praxe jsou formou kosmopolitiky v tom pojetí, jak teze Strengers interpretuje Latour (2014). Knězova kosmopolitická teologie otevírá politiku praktikám, které spolupracují s biosférou (např. jeho důraz na environmentálně šetrný přístup lidí k biosféře, ale i důraz na význam solární energetiky, který implementuje do energetického řešení farních budov), a zároveň otevírá pojem kosmos tak, aby zahrnoval i nelidské entity, včetně křesťanského Boha.

Taková koncepce kosmopolitiky se vtěluje do činnosti farního kolektivu v jedné konkrétní aktivitě, která nabízí promyšlení kosmopolitiky v její každodenní formě. Jedná se o obřad žehnání zvířatům. Jiří organizuje každoroční žehnání zvířatům, během něhož jsou zvířata shromážděna na farní zahradě. Pověšinou jde o domácí zvířata, včetně občasně přítomných tarantulí, ale Jiří příležitostně žehná i zvířata hospodářská. S ohledem na problematické aspekty spojené s komerčním chovem hospodářských zvířat nicméně Jiří zvolil pro žehnání odlišné datum v roce oproti zahraniční zvyklosti – místo patrona hospodářských zvířat vybral svátek svatého Františka, který v rámci západní křesťanské tradice reprezentuje linii ekologické etiky zaměřené na ne-instrumentální přístup k biosféře. Tato volba souvisí s Jiřího kritickým postojem vůči industriálnímu užití zvířat a s jeho propagací vegetariánství.

Samotný akt požehnání je vykonáván lidmi a může působit jako součást antropocentrické logiky, kdy lidé určují význam a roli nelidských obyvatel světa. Žehnání zvířatům uskutečňované v Jiřího farnosti nicméně nabízí překračování ryze dualistické kosmologie, v níž jsou nelidské entity pouhými objekty. Ke zviditelnění tohoto potenciálu je zapotřebí upřesnit význam aktu žehnání. To je podle Katechismu katolické církve úkonem, kterým se „dává život“, jehož pramenem je Bůh (odstavec 1077). Odstavec 1671 pak požehnání charakterizuje následovně:

Mezi svátostinami se uvádějí především žehnání (osob, stolu, předmětů, míst). Každé požehnání je chválou Boha a prosbou o jeho dary. Křesťané jsou v Kristu požehnáni Bohem Otcem „rozmanitými duchovními dary“ (Ef 1,3). Proto Církev uděluje požehnání tak, že vyzývá Ježíšovo jméno a obvykle dělá svaté znamení Kristova kříže.

Během žehnáním zvířatům je tedy se zvířaty sdílen zdroj „života“: jsou přizvány do farního společenství, aby mohly mít účast na tomto zdroji. Ten není Bohem distribuován v maussovském slova smyslu (tedy jako dar, který vyžaduje reciprocitu), ale jedná se spíše o ne-reciproční sdílení, které je přirovnatelné ke sdílení potravin v rámci jedné domácnosti (Belk, 2010). Jedná se o model ne-recipročního sdílení a ustavování vazeb ve společenství, který podle Jiřího ilustrují rovněž mykorrhizní vazby. Tento model sdílení zahrnuje i nelidské entity, s nimiž jsou sdíleny komunitní duchovní zdroje (McWilliam, 2009). Sdílení duchovních zdrojů pak představuje specifickou formu správy obecně sdílených statků.

Samakov a Berkes (2017) zkoumali duchovní obecně sdílené statky v podobě 130 posvátných míst v Kyrgystánu. Samotné prostory je podle nich možné označit za kolektivně spravované statky, neboť místní obyvatelé vyvinuli způsoby jejich údržby a ochrany. Zároveň se ale tato místa vymykají tradičnímu vymezení obecně sdílených statků – čím více lidí tato místa navštíví, tím více se zintenzivní síla těchto lokalit. Rivalita proto u těchto obecně sdílených statků není relevantní kategorií. Podobně i duchovní zdroje distribuované ve farním společenství nelze kvůli jejich spirituální povaze považovat za společně sdílené zdroje, protože u nich nesehrává roli rivalita (zdroj duchovní energie je nevyčerpatelný). Přístup k tomuto zdroji je nicméně regulován tím, že jej může distribuovat kněz, u některých typů žehnání i věřící mimo kněžské povolání. Duchovní zdroje tak v určitých ohledech naplňují charakteristiky veřejných statků (jejich užívání jedním účastníkem nesnižuje možnost užívání pro ostatní), ale zároveň se jedná o komunitně spravovaný zdroj, jehož užívání má jasně daná pravidla (shrnutá mimo jiné ve zmíněném Katechismu katolické církve).

Účelem těchto regulací ovšem není primárně zamezit tomu, aby k duchovnímu zdroji měl přístup jen předem vymezený počet členů komunity (jako například v případě rybářských osad vymezujících teritoria lovu; Ostrom, 2008). Žehnání je určeno stvořenému světu rovněž jako poděkování Bohu a jako akt, jímž si žehnající připomíná tyto dary. Sdílení duchovního zdroje prostřednictvím žehnání je tedy regulováno pravidly, nicméně účelem tohoto aktu je co nejširší distribuce (oproti klasické správě obecně sdílených statků, jejíž pravidla mají zamezit využívání zdrojů mimo okruh komunity). V rámci uvažování o kosmopolitice je právě tento aspekt zajímavou praxí, protože skrze ni farní komunita asimiluje do společenství i jiné než lidské účastníky. Požehnané bytosti a předměty totiž mají připomínat věřícím jejich vlastní poslání ve světě, a to včetně ekologicky etického jednání. Do života společenství jsou tak tímto činem přizvány i nelidské entity, a to nikoli jako pouhé objekty k využívání, ale jako aktivní účastníci a spolutvůrci každodenní duchovní praxe.

Politika žehnání a otevírání farního společenství i nelidským entitám neznamená, že nastává utopická mezidruhová rovnoprávnost – Jiří samotný zdůrazňuje hierarchii ve vnímání toho, které organismy jsou člověku nejbližší. Samotné nastavení a organizace obřadu navíc předurčuje, že do okruhu farnosti jsou fyzicky přiváděna především ta zvířata, která jsou lidmi chována jako domácí nebo hospodářská. Rituál žehnání otevírá i limituje okruh nelidských organismů, které je možné k distribuci duchovních obecně sdílených statků přizvat. Lidé v tomto procesu fungují jako správci, kteří rozhodují o tom, jaké zvíře bude do farnosti přivedeno. Ani samotné požehnání pak neklade nelidskou entitu na roveň člověka, který je v katolické teologii považován za správce světa. Správcovství nicméně znamená v perspektivě Jiřího především zodpovědnost, nikoli dominanci, a otevírá tak tradiční katolickou kosmologii současným „diskontinuitám“ (Latour, 2021), které tuto kosmologii korigují – zmíněné farní aktivity pramení z Jiřího reflexe ekologické krize a z jeho kritického postoje vůči narativu nekonečného růstu a vůči globálnímu tržnímu systému. Zapojení mykorhizních vazeb a nelidských entit do farní činnosti jsou reakcí na ekologické krize a snahou o zviditelnění a zapojení alespoň některých zástupců biosféry, tedy nelidských organismů, kteří jsou destruktivními procesy „utiskování“.

Při reflexi farních environmentálních aktivit uskutečňovaných zdola mohou být podnětnou referencí texty amerického filosofa Maxe Oelschlaegera, a to ze dvou důvodů. Zprvce, ačkoliv Oelschlaeger (1994) původně zastával Whiteovu tezi o tom, že ekologická krize je způsobena především vlivem křesťanské teologie, postupně začal promýšlet ekologické potenciály církevních komunit – vedle států, univerzit a obchodních společností považuje právě církve za

důležité aktéry, které mají možnost pozitivně ovlivnit ekologické směřování společností. Expertní či filosofický jazyk nemá podle něj natolik vlivný potenciál jako jazyk náboženský, který globálně zasahuje mnohem širší veřejnost, a to na každodenní úrovni. S tím souvisí druhá autorova teze: Oelschlaeger vidí tento potenciál především v lokálních církvích, které hrají zprostředkující roli mezi jednotlivci a celosvětovými institucemi.

V této linii uvažování hraje důležitou roli to, že ačkoli řada akademiků v průběhu 20. století předpokládala nárůst sekularizace (např. Berger, 2011), nedávné statistiky a prognózy ukazují naopak na nárůst členů církví a náboženských organizací: křesťanská celosvětová populace by do roku 2050 měla přesáhnout tři miliardy a společně s muslimy by křesťané měly v daném roce tvořit až 63 procent populace planety (pro srovnání: okolo roku 1800 tvořil součet vyznavačů těchto náboženství pouze 33 procent celosvětové populace; Zurlo, Johnson a Crossing, 2021). Vzhledem k těmto údajům a prognózám považuji farní aktivity představené v této kapitole za podstatné pokusy zakomponovat kultivaci mezidruhových vztahů do fungování křesťanských lokálních farností, které mohou hrát v dalších dekádách podstatnou roli při formování ekologické etiky a mezidruhových vztahů. Popsané farní aktivity nejsou podvratné vůči církevní tradici, ale spíše zapojují heterodoxní křesťanské linie, aby církevními prostředky zvýrazňovaly mezidruhové vztahy, nabízely sdílení duchovních obecně sdílených statků a otevíraly křesťanskou kosmologii vícedruhové kosmopolitice. V ní je člověk stále považován za správce světa, ale tato role nepřináší primárně mocenské postavení, ale spíše zodpovědnost za společný svět a za ohrožení způsobené právě lidskou aktivitou.

5.4 Závěr

Ryze ekonomicky rámovaná debata o obecně sdílených statcích se odehrává povětšinou na poli vymezeném kosmopolitismem. Pracuje s předem daným kosmem, který obsahuje různé zdroje, a s nástroji politiky, která reprezentuje lidi jakožto uživatele těchto zdrojů. Prostředky takové politiky je pak vyjednáván management zdrojů. Postavy této kapitoly ovšem považují houby za organismy, které zaslouží důslednější reprezentaci anebo nové formy začlenění do společného světa, a to mimo tržně definované oblasti. Rozehrávají různé varianty toho, jak kosmopolitismus kolektivní správy zdrojů otevřít kosmopolitice a snaží se, každý jiným způsobem, o propojení kosmopolitiky s obecně sdílenými statky.

V případě Paula se jedná o snahu de-stigmatizovat houby rodu lysohlávek – jeho ambicí přitom není začlenit tyto houby do aktivit sběračů, ale nabídnout alternativní způsob reprezentace lysohlávek v celospolečenské debatě. Paulovo „umění všítat si“ (Tsing, 2015), které zahrnuje

pozornost věnovanou umweltu lysohlávek a jejich mezidruhovým interakcím, vyrůstá z jeho fascinace těmito organismy. Tsing v tomto ohledu píše o „umění začleňovat“, které předpokládá „vášnivě ponoření do života nelidských bytostí, které jsou studovány“ (2010, s. 201). Jedná se přitom o takovou produkci vědění, která se neodehrává jen v rámci hierarchické struktury vědeckých pracovišť, ale zve do tohoto procesu také různé výzkumníky (bez formalizovaného vzdělání a certifikace v podobě např. vysokoškolského titulu), jejich poznatky a afektivní vazby k organismům. Tyto organismy je potom možné zkoumat ve větší komplexitě a se zahrnutím osobních vztahů jako relevantních prostředků ke studiu ekologií. Podobně i Paulovy aktivity jsou motivovány jeho osobní fascinací organismy, které zkoumá: vyjadřuje osobní vděčnost lysohlávkám jejich reprezentací, která přesněji odpovídá způsobu jejich života vypořádanému Paulem.

To mu umožňuje pokoušet se o jejich de-stigmatizaci prostřednictvím distribuce informací, které se týkají biologie a ekologických vztahů těchto hub a které mají formu intelektuálních obecně sdílených statků s otevřeným přístupem. Tím se pokouší předcházet zdravotním rizikům a konzumnímu využívání lysohlávek a zároveň představit fascinující život těchto organismů bez jejich redukce na zdroj psychoaktivních látek. Ačkoli vychází z vlastního výzkumu v konkrétních terénech, jeho ambicí je univerzalizace znalostí o tomto druhu hub, tedy zapojení tohoto vědění do veřejného prostoru na úrovni přírodovědných faktů. Ekologické vztahy těchto organismů, způsoby mezidruhové komunikace a soužití s dalšími obyvateli krajiny chce předkládat jako vědecká fakta, s nimiž by se mělo počítat v rámci informování o těchto houbách. Paul se přibližuje Latourově kosmopolitice, když se snaží vytvořit univerzalizovanou reprezentaci specifických organismů, a to ve smyslu zapojení znalostí o jejich umweltu do penza přírodovědných faktů o těchto houbách.

Oproti Paulově důrazu na umwelt hub a na jejich reprezentaci se aktivity v případě Viléma liší tím, kde on sám vyznačuje dělicí linii toho, jaké organismy a jaké procesy mají být brány v potaz. Činnost Viléma spočívá v zapojování plodnic jedlých hub do jídelníčku českých konzumentů. Potud se jedná o integrační snahu učinit z jedlých a vypěstovaných plodnic intenzivnější součást společného světa, a to s důrazem na jejich léčivé i kulinářské možnosti. Jimi argumentuje a na zviditelnění těchto kvalit staví Vilém svou reprezentaci hub s léčivým potenciálem. Odpojeny pak zůstávají vazby hub na materiály, ze kterých čerpají živiny: substráty zůstávají potřebným zdrojem látek pro růst hub, ale jejich role spočívá pouze v dodání měřitelných živin. Podle Viléma není rozhodující, zda se jedná o „kvalitní“ dřevo, nebo pilinový podklad. Někdy je dokonce – s ohledem na intenzitu pěstování – výhodnější zvolit sypký

materiál, který houbám usnadní prorůstání, a tedy i využívání živin. Kdo a jak „asistuje“ při růstu (Tsing, 2010, s. 191), není předmětem Vilémovy propagace. Jeho intervence do českých potravinových zvyklostí zahrnuje plodnice hub, nikoli procesy, jimiž tyto plodnice vznikly.

DIY metody a pěstební postupy, které Vilém předává menším anebo neprofesionálním pěstitelům, jsou zacíleny právě na finální produkt, tedy plodnice hub, nikoli na simulaci ekologických vztahů, v rámci nichž tyto houby rostou uvnitř krajinných ekosystémů. Během své profesní dráhy se ovšem Vilém zklamal v procesech veřejného vyjednávání a nyní komunikuje spíše s užším, nicméně o to více interesovaným okruhem zájemců. Neusiluje o prosazení zdravotních tvrzení na evropské úrovni, místo toho předává intelektuální obecně sdílené statky jednotlivcům, jimž poskytuje detailní instrukce k péči o substrát a růst hub, případně již vypěstované plodnice s léčivým potenciálem. Místo mediálních vystoupení zprostředkovává houby a znalosti konkrétním lidem, někdy i jednotlivcům se specifickými zdravotními problémy. Vilém se postupně otáčí zády k latourovskému parlamentu, kde by vyjednával s veřejností, a místo toho houby zapojuje do singulárních událostí, o kterých píše Stengers a které zahrnují zcela specifické jedince a k nimž je možné hledat specifická řešení, a to bez nároku na jejich politickou univerzalizaci.

Houbařské a duchovní praxe Jiřího v protikladu k Vilémově pojetí ustavují širší mykorhizní vztahy jako modelový ekosystém (Paxson a Helmreich, 2014), který představuje možnou inspiraci pro teologické a kosmologické koncepce. Uspořádání ekologických vztahů reprezentuje etické normy (např. altruistické sdílení). Sdílení bez kalkulace očekávaných výhod je pak principem, podle něhož farní společenství organizuje aktivity zahrnující i nelidské členy. Výstavy hub i žehnání zvířatům jsou způsoby, jimiž jsou uvnitř farnosti reprezentováni a zpřítomňováni nelidští členové společného světa. Houby reprezentují model sdílení, žehnání zvířatům je praktickým vyjádřením této etiky sdílení, a to v podobě distribuce duchovních obecně sdílených statků.

Duchovní zdroj předávaný během žehnání zvířatům je specifickým výrazem kosmopolitiky, která otevírá množinu entit, s nimiž jsou zdroje sdíleny. Model sdílení, který představují v Jiřího pojetí mykorhizní sítě, nevyžaduje reciprocitu a počítá s takovým sdílením, které zahrnuje materialitu i symbolickou výměnu (McWilliam, 2009). Nejedná se přitom o jednání rozporující agendu katolické církve, ale spíše navazující na ne-ortodoxní linie křesťanské tradice, které se pokouší inkorporovat do každodenní praxe farnosti. Aktivity Jiřího jsou propojením kosmopolitických konceptů Latoura a Stengers: zatímco jsou jeho činnosti rámovány ekologickou kosmologií, která bere v potaz biosféru, klima i nelidské entity (od hmyzu až po

křesťanského Boha), jeho hledání odpovědí na otázku kosmopolitiky – tedy jak a s kým vytvářet společný svět – se odehrává uvnitř ohraničeného prostoru jedné farnosti. Univerzální problematika je zde situována do lokálních kosmopolitických událostí, v rámci nichž je možné zahrnovat konkrétní nelidské entity a sdílet s nimi duchovní obecně sdílené statky.

Aktivita představené v této kapitole částečně odpovídají dvěma specifickým ambicím obecně sdílených statků, které navrhuje feministické analýzy této oblasti. Ty spočívají 1) ve sdílení zdrojů (a znalostí) mimo tržní systémy a 2) ve zkracování vzdálenosti mezi produkcí, a to včetně produkce informací, a využitím výsledků této produkce. Účastníci výzkumu, kterým se věnují v této kapitole a kteří sbírají či produkují plodiny anebo znalosti o nich, toto činí mimo tržní systém. Paul cílí na předávání znalostí a příběhů o určitém rodu hub, přičemž jeho snaha o distribuci vědění vychází z jeho fascinace a pocitu vděčnosti vůči těmto organismům a směřuje naopak k varování před jejich komerčním a konzumním užitím. Propagátor pěstitelství jedlých hub s léčivým potenciálem se spíše vyhýbá tržní implementaci po předchozích zkušenostech s tržními a administrativními překážkami. Kněz neuvažuje o možnosti zapojení do komerčních praktik také proto, že to neodpovídá darování bez nároku na odměnu, tedy modelu, který podle něj nabízí mykorhizní vazby.

Analýza činností z této kapitoly zároveň ukazuje, jak tyto praxe zviditelňují anebo zkracují procesy, skrze něž jsou produkovány houby či znalosti o nich. Vilém umožňuje pěstování hub v domácím prostředí a nabízí tak přímé setkání s procesem růstu. Oproti svému předchozímu působení Vilém navíc nechává cirkulovat znalosti i samotné houby tak, že je dodává zájemcům napřímo, nikoli jako tržní produkty a skrze distribuční síť. Jiří zprostředkovává houby do farní komunity, přičemž členové společenství získávají představu, kolik energie (farářovi i energie ekosystémů) je vynaloženo k tomu, aby se ve farnosti houby objevily – tyto houby nejsou anonymním produktem trhu, ale výsledkem činnosti mykorhizních vazeb a jsou představovány jako součást biosféry, kterou Jiří v rámci farnosti vyzdvihuje jako podstatné téma duchovního života a etického jednání. Paul produkuje vědění o umweltu lysohlávek a tímto důrazem na komplexní a mnohdy křehké mezidruhové vazby je odlišuje od pouhých výrobců psylocibinu, což je forma, do níž veřejnost povětšinou tyto organismy banalizuje. Ve svých osvětových textech tak reprezentuje tyto houby především jako součást komplexní sítě vztahů, které umožňují jejich existenci, a vzdaluje je od redukce na konzumní zdroj psychoaktivních látek.

Tato kapitola nabízí příklady kosmopolitických aktů, a to ve variantě, kterou představuje Latourovovo pojetí ne-antropocentrického „parlamentního“ vyjednávání univerzality, i v podobě situované události, která se cíleně vzdává univerzalistických ambicí a kterou ve své koncepci

kosmopolitiky nabízí Stengers. Na základě těchto intervencí do podob společného světa může tato kapitola nabídnout rozšířené pojetí principu obecně sdílených statků. Intelektuální i duchovní obecně sdílené statky, kterým se věnuji v předchozích odstavcích, je možné vytvářet díky tomu, že postavy této kapitoly považují konkrétní nelidské organismy za relevantní součásti světa, které zaslouží reprezentace přesněji vypovídající o jejich životě (v případě Paula), případně důslednější zapojení do společenských praxí (v případě Viléma a Jiřího). Díky takovým kosmopolitickým dějům se teorie a praxe obecně sdílených statků mohou vyvarovat pasti kosmopolitismu, tedy pojetí světa, které příliš rychle a snadno předurčuje, kdo do společného světa patří anebo v jaké podobě je v něm reprezentován. Aby se princip obecně sdílených statků nezúžil na politické vyjednávání o vytěžování zdrojů, které nabízí předem sjednaný kosmos, potřebuje konstantní zpětnou vazbu kosmopolitických praktik.

6. Závěr: Houbařina a její obecnění

Sběr plodin se v posledních letech stal objektem romantizace, nástrojem aktivismu i zdrojem politických imaginací, které zpochybňují současné podoby ekonomických systémů, a to včetně průmyslové produkce potravin. Značná část současné sociálněvědní literatury věnující se sběračství se přitom zaměřuje na sběr plodin ve městech. Trend urbánního sběračství autoři a autorky těchto studií prezentují například jako „demokratizaci potravin“ (Rose, 2022) nebo argumentují ve prospěch komunitních zahrad, tedy obecně sdílených potravinových statků spravovaných uvnitř měst, a zdůrazňují jejich roli v posilování odolnosti místních komunit proti nedostatkům globálních dodavatelských řetězců (Sardeshpande, Rupprecht a Russo, 2021). Houbařina v Česku ovšem není výsledkem aktuálních mezinárodních trendů „mykologického obratu“ – jedná se z velké části o aktivity dlouhodobě udržované infrastrukturou občanských spolků a mezigeneračním předáváním znalostí a dovedností.

V rámci aktuálních diskuzí o potenciálu vztahů lidí a hub představuje má dizertační práce hledání odpovědí na otázku, komu patří houby. Nezaměřil jsem se přitom pouze na to, jak může sběračství a pěstování hub přispívat do debat o produkci potravin a o správě jejich zdrojů. Různé varianty houbařiny jsem pojímal rovněž jako aktivity, které mohou rozvíjet principy obecně sdílených statků, a to nad rámec redukce hub na pouhé zdroje. Věnoval jsem se proto tomu, jak takové činnosti mohou rozvíjet různé typy péče, afektivity a schopnosti (z)odpovídat, jak se houby mohou stávat modelem etiky a jak se vědění o nich může předávat v podobě intelektuálních obecně sdílených statků, které charakterizuje volný přístup a které existují mimo tržní mechanismy. Představil jsem houbařinu jako soubor praxí, které nechtějí a ani nemohou přinést všespásné řešení současných krizí. Má analýza ale ukázala takové typy vztahování se k ekosystémům, které mohou obohatit teorie a praxe potravinového samozásobitelství, vytváření vědění o nelidských entitách a každodenní environmentální etiky. V předchozích kapitolách analyzuji lidská setkávání s volně rostoucími i pěstovanými houbami jako aktivity, které mohou být inspirativní pro promýšlení a praxe obecně sdílených statků, ale zároveň je povětšinou nelze jednoduše konceptualizovat jako typické příklady obecně sdílených statků. Důvodem jsou především legislativní rámce týkající se lesů a převládající typy lesní správy. Těm se věnovala kapitola „Lesy: obecnění teritorií“.

V této kapitole jsem ukázal, že české lesy jsou produktem institucionálních i soukromých managementů, přičemž je konstantně vyjednávána míra otevřenosti lesů a zapojování veřejnosti do každodenního života lesních teritorií. Zaměřil jsem se na to, jak se do utváření lesů zapojují

občanské spolky, které pracují s věděním o ekosystémech a v nich rostoucích houbách jako s intelektuálními obecně sdílenými statky a zvažují rozsah distribuce těchto informací a způsoby jejich využití s ohledem na ochranu krajiny. Individuálně působící sběrače a sběračky pak ukazují jako návštěvníky lesních teritorií, kteří si neformálně přivlastňují naleziště prostřednictvím selektivního sdílení informací o těchto lokalitách a schopností naladit se na vícedruhovou semiózu (Kohn, 2013). Mezidruhová setkání uvnitř lesů jsem analyzoval jako „latentní commons“, přičemž Tsing (2015) tímto pojmem rozšiřuje pojetí obecně sdílených statků a označuje jím vícedruhové vazby, které mohou být „mobilizovány pro společný zájem“. Ten přesahuje antropocentrické a zpeněžitelné cíle. Houbařské praktiky, kterým jsem se věnoval v této kapitole, se mohou mobilizací latentních commons podílet na tom, jak jsou formovány soukromé, veřejné a obecní nároky v rámci lesních managementů a jak se organizuje otevřenost či uzavřenost lesních teritorií.

Důraz na senzoricke komunikaci, která se odehrává mezi lidmi a dalšími druhy, souvisí s afektivními vazbami sběračů k jejich nalezištím. V tomto směru jsem navázal na studie, které obecně sdílené statky nepojímají pouze skrze problematiku managementu zdrojů, ale zdůrazňují rovněž osobní pouto mezi lidmi a jimi spravovanými oblastmi (Singh, 2017). V kapitole „Plodiny: Společná produkce a růst“, která je věnována produkci a využívání plodin, jsem proto vycházel z reflexe způsobů, jimiž se mezi sběrači a lesními ekosystémy vytváří vzájemná péče jako reakce na zranitelnost lidí a nelidských obyvatel lesů. Právě vědomí zranitelnosti jakožto sdílené situace označují Velicu a García-López jako „konstitutivní součást obecně sdílených statků“ (2018, s. 66). Schopnost zohledňovat zranitelnost a vytvářet dočasná sdílená útočiště připisují přitom i nelidským entitám, a to s využitím přístupů, které za podmínku etického a pečujícího jednání nepovažují intencionalitu a předem formulovatelný záměr (Barad, 2007; Puig de la Bella Casa, 2017).

Na základě takto utvářených vazeb představuji sběr v lesích jako typ ekonomické činnosti, která dbá na ekologickou prosperitu ekosystémů, pokud se odehrává v rámci dlouhodobě utvářených vztahů mezi lidmi a lokalitou a pokud takový sběr probíhá podle pravidel sběračské etiky. V návazných sekcích druhé kapitoly jsem proto představil koncept „sou-růstu“, tedy společného růstu. Analyzoval jsem způsoby, jimiž se navzájem podporuje ekonomický růst houbařů a houbařek a biologický růst lesních ekosystémů. Ukázal jsem, jak se v jejich každodenních aktivitách navzájem podporuje vytváření soukromého a udržování společného. Potenciál „společného růstu“ jsem pak promýšlel i mimo lesní teritoria, když jsem posuzoval možnosti a limity tohoto konceptu v rámci podnikatelského pěstování jedlých hub, a to na

příkladu pěstírny hub shiitake. Následně jsem se věnoval tomu, jak soukromý užitek získávaný z přístupných zdrojů nejenže nemusí negovat dostupnost společně sdílených zdrojů, ale navíc může tento soukromý prospěch „přetékat“ (Callon, 1998) do dalších společenských oblastí jako nepřímé pozitivní důsledky houbaření a pěstování.

Extenzi vztahů lidí a hub do dalších oblastí sociality jsem se věnoval také v poslední kapitole nazvané „Houbová společenství: Hranice kosmopolitiky“. V ní jsem se zaměřil na způsoby, jimiž účastníci mého výzkumu integrují do společného světa (Latour, 2004b) druhy hub, které podle nich zaslouží intenzivnější zahrnutí do sociálního života, anebo zajišťují vhodnější reprezentaci určitých druhů ve veřejné aréně. Jedná se o typy houbařiny, které vztah lidí a hub zakládají na fascinaci těmito organismy a vášně pro jejich umwelt (Tsing, 2010), nebo zahrnují popularizaci léčivých a chuťových kvalit plodnic jedlých hub, případně začleňují nelidské organismy do života farnosti skrze obecně sdílené statky (Samakov a Berkes, 2017; McWilliam, 2009). Tato kapitola rozšířila problematiku obecně sdílených statků nad rámec pouhé ekonomicko-ekologické správy prostřednictvím konceptu kosmopolitiky (Stengers, 2011). Každodenní kosmopolitické aktivity reagují na otázku, jak a s kým utvářet společný svět, a nabízí tak reflexi principu obecně sdílených statků, díky níž se může vyvarovat redukci na pouhý kosmopolitismus, tedy rozvržení světa, v němž je předem dáno, kdo je součástí společného světa anebo jakým způsobem je v něm reprezentován.

Varianty houbařiny v Česku se tak ve většině případů neuskutečňují v režimu, který by naplňoval formální charakteristiky správy obecně sdílených statků. Nicméně díky každodenním praxím houbařů, způsobům vytváření vědění o houbách a jeho předávání, díky přenosu afektivních vazeb napříč generacemi a díky neformálním etickým normám dosahují činnosti spojené s volně rostoucími a pěstovanými houbami některých ambicí obecně sdílených statků. S inspirací v konceptu „tiché udržitelnosti“ (Smith a Jehlička, 2013) pojmenovávám tuto dimenzi zkoumaných aktivit jako „tiché obecnění“. Podobně jako v případě tuzemského zahradničení, které zkoumali Smith a Jehlička, také v případě interakcí lidí a některých druhů hub se jedná o činnosti, které nejsou primárně deklarovány jako ekologické či politické, ale přesto mají pozitivní environmentální efekty a relevantní dopady na politické praxe, včetně otázky správy zdrojů. Ve výjimečných případech se některé z analyzovaných aktivit cíleně snaží o obecnění – jedná se především o některé typy intelektuálních obecně sdílených statků, jejichž účelem je širší dostupnost informací, jak zdůrazním níže. Na základě předchozích kapitol vymezují tři charakteristiky tichého obecnění, které se objevují ve vztazích mezi lidmi

a různými druhy hub. Tyto rysy ukazují, jakým způsobem tato práce odpovídá na ústřední otázku „komu patří houby“, respektive, jak ji výzkumné terény a setkání rozložily a přeskládaly. Zaprvé, tiché obecnění zahrnuje mezidruhovou vzájemnost. Ačkoli sběr a pěstování hub mnohdy přispívá k potravinové soběstačnosti sběračů, jejich vztah k ekosystémům není redukovatelný na extraktivistický přístup ke zdrojům. Výraznou charakteristikou houbaření jsou naopak afektivní vazby k nelidským obyvatelům lokalit a na nich založená vzájemná péče překračující mezidruhové hranice. Tato kvalita pak zakládá možnost vzájemné prosperity, kdy vytváření soukromého zisku může zároveň podporovat udržování společných statků a prospěšnost těchto aktivit v dalších sociálních a ekonomických oblastech. Tato linie umožňuje lépe uchopit první slovo výzkumné otázky. „Komu“ značí adresáta, přičemž toto slovo má základ ve francouzském „s'addresser“. Znamená „oslovit“, „obrátit se na někoho“. V předchozích kapitolách jsem ukázal, že to „komu“ jsou houby určeny, koho oslovují a ke komu se obrací, přesahuje dojem lineární přímočarosti, který může vzbuzovat sousloví „využívání mimoprodukčních funkcí lesa“. Sběr hub není sklizeň. Sběr nemusí spočívat jen ve sběru plodnic. Sbírat lze také informace a mezidruhová setkání. Plodiny a informace lze předávat dál ve formě daru či intelektuálních obecně sdílených statků. Houby neoslovují lidské návštěvníky a návštěvnice lesů pouze jako objekty k instrumentálnímu užití.

Houby oslovují některé lidi ve formě „koto“ (Satsuka, 2018), tedy jako součásti lesních událostí, které není možné zachytit racionálními a kognitivními kapacitami. Jde o nelineární děje, které nelze umístit do časoprostorových koordinát a které jsou přístupné skrze intuici. Houby se obrací i k dalším organismům – svou vůní, tvarem, barvami a chutěmi oslovují řadu dalších živočichů, s nimiž se lidé dělí nebo soupeří. Růst hub je jejich „performancí života“ v tom smyslu, jak o houbách matsutake píše Michael Hathaway (2022, s. 95). Ten navazuje na koncept performativity Judith Butler a přiznává i nelidským entitám schopnost před ostatními přehrávat svou roli a identitu:

Pokud tuto schopnost přiznáme i houbám, můžeme vidět, jak matsutake, stejně jako všechny formy života, vždy performují ve vztahu k živým i neživým druhům. Jejich performance zahrnují všechny úkony nutné k tomu, aby zůstaly naživu: hledání nových zdrojů potravy a vody, vyrovnávání se s útoky bakterií, hmyzu a dalších organismů, výměnu živin se stromy (...) (2022, s. 144).

Houby adresují potřebu získávat potraviny, jsou prostředníky při hledání duševních útočišť uvnitř lesů a oslovují schopnost nadchnout se, být fascinován, a probouzí vášně ke zkoumání jejich sensorických a vztahových schopností, a to mnohdy bez nároku na jejich přivlastnění.

Houby se podílí na určení toho, kdo bude jejich adresátem – specifické aroma, konkrétní lokalita, podmínky pro růst či chuťové kvality zahrnují či vylučují adresáty, kteří mohou potenciálně vstoupit do setkání s jednotlivými druhy hub.

Druhým rysem tichého obecnění jsou neformální regulace. Houbaření zahrnuje neformální způsoby přivlastňování teritorií, a tedy i neoficiální prostředky pro regulaci jejich užívání. Děje se tak přesto, že tyto aktivity nejsou vykonávány v režimu sdíleného vlastnictví nebo po oficiálním delegování takových pravomocí. Během práce na tomto textu mi postupně docházelo, že název „Komu patří houby“ zrcadlí sousloví „obecně sdílené statky“ a svádí k tomu, aby jedno bylo odpovědí druhému: jedlé houby jsou statky, které mají být obecně sdílené. Jenže jedlé houby nejsou samozřejmou komoditou, ale ani objektem-zdrojem pro princip obecně sdílených statků. Samotné „patření“ z ústřední otázky totiž nelze zodpovědět s odkazem na jednoho vlastníka, na jednoznačné a konečné vlastnictví. Není možné ani poukázat na jediného producenta hub – jedlé houby existují nejenom jako plodnice rostoucí nad zemí, protože tyto plodiny jsou povětšinou produktem rozsáhlých a komplexních sítí v podzemí, mezidruhových vztahů a střetnutí. Značná část jedlých hub je výsledkem mykorhizních vazeb, cirkulace živin, legislativních jednání a formulací, vlivů počasí, lesních managementů i každodenních mezidruhových setkání, ekonomických zájmů i environmentálních požadavků.

Houby mohou „rozkládat“ koncept vlastnictví, protože každá plodnice v lese v sobě obsahuje soukromé, obecní i veřejné – na státní či soukromé půdě vyrůstají jako společně sdílené zdroje, které mají být dostupné veřejnosti a které mohou sbírající proměnit v soukromý statek, komoditu nebo dar. Sběr je aktivitou, v níž soukromý prospěch nemusí stát proti udržování teritorií jako obecně přístupných míst. Jedlé houby se zapojují do tržních transakcí, ale stávají se rovněž součástí rozmanitých ekonomik (Gibson-Graham, 1996), které existují mimo globální trhy a mimo rozlišovací schopnost ukazatelů HDP. Tyto houby a jejich teritoria si lze přivlastnit, oficiálně či neformálně, nicméně houby samotné si také někdy přivlastňují lidské hledače a hledačky – motivují je k péči o ekosystémy a k předávání informací o životě obyvatel těchto lokalit. Patření překračuje druhové hranice a je distribuováno i mimo lidské kolektivy, přičemž vlastnictví formují nejenom oficiální pravidla a zákonodárství, ale také každodenní vícedruhová setkání, afektivita a schopnost (z)odpovídat (Haraway, 2016). Pokud se někdo věnuje houbaření, může se dostat do situace, v níž lidé začnou patřit houbám a lesům. Houby a lesy jsou produkovány, ale samy rovněž produkují: příběhy, emoce, vazby.

V teorii Johna Locka, která mimo jiné poskytla legitimitu pro zabírání domorodé půdy, je produktivní využití půdy dostatečným ospravedlněním pro její přivlastnění. V reakci na tento princip, který přetrval až do 21. století, profesor sociálních věd Carsten Herrmann-Pillath, který se věnuje hybridním strukturám vlastnictví, navrhuje univerzální obecně sdílené statky pojaté jako „více-než-lidský“ režim vlastnictví půdy. To znamená, že Herrmann-Pillath předkládá ne-antropocentrickou variantu k současným typům vlastnictví. Provokativně přitom využívá Lockovy teze a poukazuje na to, že „produktivní využívání“ půdy se nemusí týkat pouze lidských producentů, protože „pokud je vlastnictví konstituováno prací, která činí půdu hodnotnou, proč by se toto nemohlo aplikovat na všechny živoucí bytosti využívající půdu jako zdroj, čímž ji činí hodnotnou, a to nad rámec lidského ohodnocování“ (Herrmann-Pillath, 2022). Tiché obecnění v každodenních činnostech umožňuje zviditelňovat schopnosti hub, které přesahují jejich redukci na pouhý objekt vědění či zdroj, a usnadňuje všimnout si jejich významu při utváření ekologických i ekonomických hodnot.

Zatřetí, tiché obecnění umožňuje vyjednávání podoby společného světa, tedy způsobů integrace či reprezentace hub a dalších organismů uvnitř tohoto světa. Samotná kategorie „houby“ funguje jako „axiom jednoty“ (Tsing, 2005), který shrnuje řadu vytvořených faktů, organismů a příběhů pod jeden zobecňující termín přírodně-technického vědění. Nicméně houbařina jako soubor různorodých činností tuto kategorii otevírá a problematizuje její zobecněné uchopení. Některé varianty houbařiny představují každodenní formy kosmopolitiky a vztahují se k otázkám, kdo bude do společného světa přizván, jak bude zohledněn nebo jakým způsobem v něm bude reprezentován. Může se jednat o „latourovskou“ misi usilující o univerzální shodu vyjednávanou podle modelu demokratického parlamentu (Latour, 2004b). Může ale také jít o jednání uvnitř situací, které zahrnují konkrétní problémy a konkrétní životy a které se cíleně vzdávají ambice na vytváření obecných norem, tedy o postup, který ve svém pojetí kosmopolitiky rozvíjí Isabelle Stengers (2011). V některých případech přitom nejde o „tiché“ obecnění, protože zájmem některých účastníků výzkumu je vytvoření takových informací, které budou široce dostupné v podobě intelektuálních obecně sdílených statků.

Kapitoly této práce zviditelňují, jak se někteří účastníci a účastnice mého výzkumu pokouší zapojit houby nebo znalosti o jejich životě do sociálních aktivit lidí, a to nad rámec instrumentalizace hub jakožto zdrojů. Mykorhizní vazby jsou tak ustavovány jako etický model pro altruistické jednání, hledání hub se stává příležitostí po environmentálně citlivou výuku a výchovu a také pro kultivaci intuice. Zároveň se konkrétní druhy hub mohou stávat důvodem ke snaze o prosazování nového způsobu jejich reprezentace ve veřejném prostoru, a to takovým

způsobem, který přesněji reflektuje ekologické vazby a senzoricou komunikaci těchto druhů. Některé jedlé houby cirkulují mezi lidmi jakožto plodiny, které mají léčebný potenciál, o některých druzích jsou vytvářeny informace v podobě intelektuálních obecně sdílených statků s otevřeným přístupem. Afektivita, veřejný zájem anebo ekologická etika jsou motivy pro každodenní praxe, které obecně sdílené statky chrání před předem definovaným světem kosmopolitismu, který tíhne k redukci krajiny na lidmi spravované zdroje.

Tato práce se ve výsledku nepokouší předkládat romantickou vizi houbařiny a představovat mykorrhizní vazby nebo plodnice jedlých hub jako technologickou či politickou nápravu („fungal fix“, Cecire, n.d.) aktuálních krizí. A vzhledem k extenzivní povaze sběračství není možné takovou činností kompletně nahradit v současnosti převažující způsoby produkce potravin – uživení prostřednictvím sběru by vyžadovalo výrazně nižší stav lidské populace (Graeber a Wengrow, 2021). Tento text ovšem přispívá k poukázání na aktivity, které se odehrávají mimo institucionalizované potravinové politiky. Analyzují varianty toho, jak mohou každodenní a zdola vykonávané činnosti související s houbařením, pěstováním hub a vytvářením znalostí o nich ovlivňovat užívání zdrojů, propojovat ekonomickou prosperitu sběračů s ekologickou prosperitou lokalit, jak mohou rozvíjet péči a schopnost (z)odpovídat a jak mohou otevírat politickou otázku „par excellence“ (Stengers, 2005): kdo a jak může reprezentovat obyvatele světa a kdo je přizván k vyjednávání o jeho současnosti a budoucnosti.

7. Resumé

The research presented in this dissertation thesis began with an interest in the question of who appropriates the forest landscapes and who lays claim to the edible mushrooms that are created by the dense network of mycelium. Therefore, the central question is: Who owns the fungi? However, in the course of my research, I found that a more diverse range of human and non-human activities, interests, and conflicts enter into these processes. The individual chapters do not provide clear-cut answers but offer an expansion of the question "Who owns the fungi". The term "mushroaming", which is in the title of the thesis, links the words mushroom and roaming. Roaming can mean wandering about aimlessly.

However, aimlessness doesn't have to mean disinterest - it can mean openness to new and surprising encounters. I conceive "mushroaming" as an exploring fungi realm with an openness to the nonhuman worlding. Therefore, I include in the term mushroaming multiple variations of "roaming": roaming the landscape in pursuit of edible mushrooms, roaming between different techniques of growing cultivated mushrooms, roaming the terrain in search of knowledge on mushrooms. Mushroaming can implicate collecting crops in forests, but it can also concern collecting cultivated edible mushrooms or gathering information about the ecosystems and ecological linkages within which fungi grow.

Gradually, I aimed at areas that began to emerge in the research field as constitutive of human-mushroom relationships. I focused on how mushroom foragers informally protect and appropriate territories, on interspecies relationships, on the mutual care and prosperity that arise from these relations, and on the activities by which certain mushroom species are integrated into human collectives or represented in public debate. As a result, I do not reduce human-mushroom interactions to issues of food self-sufficiency. Ecosystems and their fungal inhabitants do not figure in the practices of my research participants as mere resources of edible mushrooms or information but are part of personal relationships, affectivity, and social norms.

I explore these aspects in relation to current theories and practices of commons (Ostrom, 2008; Bollier and Helfrich, 2021), i.e. management of economic and cultural resources beyond state or market approaches. By connecting my research to the commons, I was able to draw on related concepts and theories to observe what strategies associated with ecosystems, economics, or knowledge production are used by participants in my research as they negotiate what is private, public, or common. In doing so, I draw on the conceptualization of commons, which does not limit this principle to resource management, but also analyses the potential of interspecies

relations, affectivity, and care to generate new approaches to the environment and non-human organisms (Singh, 2017; Federici, 2018).

This thesis builds on four years of research focusing on human-mushroom encounters in the Czech Republic. Part of the research was undertaken with a research team working on a project called Microbiological Citizenship between Antibiotic and Probiotic Regimes (Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences). The research participants were selected using the snowball sampling method (Parker et al., 2019). Qualitative methods included interviews and participant observations with mushroom foragers, mushroom growers, mycologists, and mushroom enthusiasts. 32 thematic interviews and 14 participant observations were conducted during the research. We fielded a semi-structured questionnaire to members of the Czech Mycological Society and collected 41 completed surveys. Rather than employing social science concepts as categories to be applied in the field, I have been searching for theories relevant to the data. These theories subsequently determined other research fields and question designs: examining concepts with the data and gradually selecting key topics with the help of appropriate theories (Stöckelová and Abu Ghosh, 2014) revealed that a question emerging through the research terrains was the issue of commons (Ostrom, 2008).

In the second chapter of the thesis, I summarise the involvement of the commons in scholar and activist debates and imaginaries. The commons have been theorized in numerous ways, but there are two aspects that most scholars are likely to agree on. Firstly, the commons are managed through cooperation that is self-organized, and secondly, the commons as a theoretical model and as a material practice represent an alternative to the state and market management. In the framework of the commons, forest crops are referred to as common-pool resources (Hribar et al., 2018), i.e. resources that are open-access and rivalrous. One user may utilize the resource so intensively as to limit the possibility of benefit for others. It is also for this reason that commons theory and practice emphasize the need for community rules governing the use of such natural resources. Consequently, I explore how human-mushroom interactions in the Czech Republic can reveal the limits and potentials of the commons. Due to the Czech legislation and type of forest management, the Czech forests cannot be described as formal commons, however, in everyday practices are emerging informal approaches to resource management.

In the chapter "Forests: Commoning of Territories" I displayed that Czech forests are the product of state and private management, while the degree of openness of forests and public involvement in the everyday life of forest territories is constantly negotiated. I focused on how

civic associations use their knowledge of ecosystems and mushrooms as intellectual commons, and how they manage the extent of distribution and forms of utilization of this knowledge concerning landscape conservation. I then show individual foragers as visitors to forest territories who informally appropriate sites through their selective sharing of information about these sites and their ability to tune into semiosis beyond human (Kohn, 2013). I analyze multispecies encounters within forests as "latent commons". Tsing (2015) employs this term to extend the notion of commons. She refers to multispecies relations that can be "mobilized in common cause" (Tsing, 2015, p. 135). The common cause goes beyond anthropocentric and monetizable goals. By mobilizing latent commons, the mushroaming practices I have discussed in this chapter can participate in how private, public, and common dimensions are shaped within forest management and how the openness or enclosure of forest territories is organized.

The chapter 'Crops: Co-Production and Sympoietic Growth' is devoted to the production and use of crops. I analyze how mutual care is enacted between foragers and forest ecosystems as a response to the vulnerability of humans and non-human forest dwellers. It is precisely the awareness of vulnerability as a shared situation that Velicu and García-López refer to as "a constitutive part of the common(s)." (2018, p. 66). I attribute the capacity to take vulnerability into account and create temporary shared refugium to non-human entities. I drew upon approaches that do not consider intentionality as a condition for ethical and caring action (Barad, 2007; Puig de la Bella Casa, 2017). I present mushroom foraging as a type of economic activity that cares for the ecological well-being of ecosystems, as long as it takes place within the framework of long-established relationships between humans and the place, and as long as such foraging follows the rules of foraging ethics.

In the subsequent section of the chapter, I introduce the concept of "sympoietic growth", that is: growing together. I analyze how the economic growth of mushroom foragers and the biological growth of forest ecosystems can reinforce each other. I show how the creation of the private and the maintenance of the common are mutually supported in everyday foraging activities. In the next section of the chapter, I examine the potential of sympoietic growth beyond forest territories by considering the possibilities and limits of this concept in the context of the cultivation of edible mushrooms. I offer the ethnography of a shiitake mushroom farm. Subsequently, I discussed how private benefits of foraging can "overflow" (Callon, 1998) into other social domains as indirect positive consequences of mushroaming practices.

I address the extension of human-mushroom relations into broader areas of sociality in the last chapter, entitled „Mushroom Communities: the Boundaries of Cosmopolitics." I focus on how

participants in my research integrate into the common world (Latour, 2004b) mushroom species that they believe merit more intense inclusion in social life, or provide more appropriate representation of certain species in the public arena. These are the types of mushroaming that ground the relationship between humans and mushrooms in a fascination with these organisms and a passion for their *umwelt* (Tsing, 2010), involve popularizing the medicinal and culinary potentials of edible mushrooms, or incorporate non-human organisms into the parish collective (Samakov and Berkes, 2017; McWilliam, 2009). This chapter expands the issue of commons beyond mere economic and ecological governance through the concept of cosmopolitics (Stengers, 2011; Latour, 2004a). Everyday cosmopolitics respond to the question of how and with whom to shape the common world. It offers a challenge to the principle of commons to avoid the reduction of commons practices to mere cosmopolitanism, that is, a world layout in which it is predetermined who is part of the common world or how they are represented in it.

Based on my analyses, I conceptualize some dimensions of mushroaming in the Czech Republic as "quiet commoning", i.e. as activities that mostly do not participate in "reclaiming commons", yet contribute significantly to commons theories and practices. I summarize the quiet commoning in three distinctive features. First, foragers and mycological organizations regulate resource use through informal practices. They employ knowledge management to protect the ecosystems or informally appropriate forest territories for their own benefit and the benefit of ecosystems. Second, quiet commoning cultivates multispecies reciprocity. The foraging ethic establishes the possibility of sustaining economic well-being and ecological prosperity: private profit in edible mushroom economies is dependent on healthy ecosystems. Third, quiet commoning opens up the boundaries of the commons by offering new ways to integrate nonhumans into human collectives or to represent them in public debates.

The ambition of this thesis is not to offer a romantic vision of mushroaming or to present edible mushrooms as a technological or political fix ("fungal fix", Cecire, n.d.) to current crises. Given the extensive character of foraging, such activities cannot completely replace the currently prevailing modes of food production (Graeber and Wengrow, 2021). However, this text emphasizes activities that take place beyond institutionalized food policies. I analyze how everyday and bottom-up activities related to mushroom foraging, cultivation, or knowledge production can manage natural and intellectual resources, develop care and response-ability, and open up the political question "par excellence" (Stengers, 2005): who and how can represent the world's inhabitants and who is invited to negotiate present and future of the common world.

8. Reference

- ALBER, Jens a KOHLER, Ulrich. Informal food production in the enlarged European Union. *Social Indicators Research*. 2008, roč. 89, č. 1, s. 113–127. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11205-007-9224-1> [cit. 2024-06-04].
- ALDA, Kristina. Walking as an Ethnographic Method: Sensory Memories and Intimacy of Place in a Post-socialist Czech Neighbourhood. *Journal of Transport & Health*. 2017, roč. 7, s. S74-S75. Dostupné z: 10.1016/j.jth.2017.11.121 [cit. 2024-02-10].
- ANDERSON, Jon; ADEY, Peter a BEVAN, Paul. Positioning place: polylogic approaches to research methodology. *Qualitative Research*. 2010, roč. 10, č. 5, s. 589–604. Dostupné z: 10.1177/1468794110375796 [cit. 2023-02-10].
- APPAROO, Yasaaswini et al. Potential role of ergothioneine rich mushroom as anti-aging candidate through elimination of neuronal senescent cells. *Brain Research*. 2024, 1824:148693. Dostupné z: 10.1016/j.brainres.2023.148693 [cit. 2024-06-13].
- BARAD, Karen. *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press, 2007. ISBN: 978-0822339175.
- BATTISTON, Stefano et al. Complexity theory and financial regulation. *Science*. 2016, roč. 351, č. 6275, s. 818–819. Dostupné z: 10.1126/science.aad0299 [cit. 2024-06-08].
- BELK, Russel. Sharing. *Journal of Consumer Research*. 2010, roč. 36, č. 5, s. 715-734. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/612649> [cit. 2023-09-21].
- BENKLER, Yochai. *The wealth of networks: How social production transforms markets and freedom*. New Haven: Yale University Press, 2006. ISBN: 978-0300125771.
- BERGER, Peter L. *The Sacred Canopy*. New York: Open Road Integrated Media, 2011. ISBN: 9781453215395.
- BERGOGLIO, Jorge Mario. *Laudato si'*. Praha: Paulínky, 2018. ISBN: 978-80-7450-280-4.
- BETTINGER, Robert L. *Hunter-gatherers: archaeological and evolutionary theory*. New York: Plenum, 1991. ISBN 978-1-4899-0660-1.
- BLASER, Mario. Is Another Cosmopolitics Possible? *Cultural Anthropology*. 2016, roč. 31, č. 4, s. 545–570. Dostupné z: <https://doi.org/10.14506/ca31.4.05> [cit. 2024-01-05].

- BLESK. Drsné hádky houbařů kvůli plným košům! Nenažranci a teroristé, nadávají některým. *blesk.cz*. Online, 18. srpna 2021. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/radce-zdravi-a-zivotni-styl-zivotni-styl/687587/drsne-hadky-houbaru-kvuli-plnym-kosum-nenazranci-a-teroriste-nadavaji-nekterym.html> [cit. 2023-10-28].
- BOLLIER, David a HELFRICH, Silke. *Free, fair, and alive: the insurgent power of the commons*. Gabriola Island: New Society Publishers, 2021. ISBN: 978-0865719217.
- BOLLIER, David a HELFRICH, Silke. *Patterns of Commoning*. Common Strategies Group in cooperation with Off the Common Books, 2015. ISBN: 978-1937146832.
- BOLLIER, David. Commoning as a transformative social paradigm. In: SPETH, J. G. a COURRIER, K. (eds.). *The new systems reader: Alternatives to a Failed Economy*. Londýn: Routledge. 2020a, s. 348-361. ISBN: 0367313383.
- BOLLIER, David. *The Art of Commoning: A Conversation with David Bollier*. Online, video. 2020b-12-11. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=uL7Zl5bvq6Q> [cit. 2024-01-13].
- BOLLIER, David. *Think Like a Commoner: A Short Introduction to the Life of the Commons*. Gabriola Island: New Society Publishers, 2014. ISBN: 978-0865717688.
- BORDELEAU, Erik. The Care of the Possible - interview with Isabelle Stengers. *Scapegoat*. 2011, č. 1, s. 12-17 a 27. Dostupné z: http://www.scapegoatjournal.org/docs/Scapegoat_Issue_01_Service.pdf [cit. 2024-06-02].
- BROUMAS, Antonios. The Ontology of the Intellectual Commons. *International Journal of Communication*. 2017, roč. 11, s. 1507–1527. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2910269 [cit. 2024-06-04].
- CALLON, Michel. An Essay on Framing and Overflowing: Economic Externalities Revisited by Sociology. *The Sociological Review*. 1998, roč. 46, č. 1_suppl, s. 244-269. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1998.tb03477.x> [cit. 2024-01-09].
- CARNEY, Judith. Subsistence in the Plantationocene: Dooryard Gardens, Agrobiodiversity, and the Subaltern Economies of Slavery. *The Journal of Peasant Studies*. 2020, roč. 48, č. 5, s. 1075-99. Dostupné z: 10.1080/03066150.2020.1725488. [cit. 2024-01-05].
- CASIMIR, Jean. On the Origins of the Counter-Plantation System. In: LAURENT, D. et al. (eds.). *The Haiti Reader*. Durham: Duke University Press. 2020, s. 61–66.. ISBN: 978-1478006770.

CECIRE, Natalia a SOLOMON, Sam. *The Mycological Turn*. Work in progress. Informace dostupné z: <https://natalia.cecire.org/research/> [cit. 2024-01-05].

CECIRE, Natalia. Research. *natalia.cecire.org*. Online, n.d. Dostupné z: <https://natalia.cecire.org/research/> [cit. 2023-02-16].

CEMPÍREK, Martin. *Vývoj lesního zákonodárství s akcentem na zákon lesní z roku 1852*. Online, rigorózní práce. Brno: Masarykova Univerzita, 2012. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/k4f4g/Martin_Cempirek__rigorozni_prace_qsxzrdqz.pdf [cit. 2023-04-08].

CENIA. *Zpráva o životním prostředí České republiky 2020*. Praha: Česká informační agentura životního prostředí, 2021. Dostupné z: <https://www.cenia.cz/publikace/zpravy-o-zp/> [cit. 2024-01-05].

COLLIER, Stephen a LAKOFF, Andrew. On Regimes of Living. In: ONG, A. a COLLIER, S. J. (eds.). *Global Assemblages: Technology, Politics, and Ethics as Anthropological Problems*. Hoboken: Wiley-Blackwell. 2005, s. 22-39.

CONATY, Pat a BOLLIER, David. Toward an Open Co-Operativism. *ccednet-rcdec.ca*. Online, 2014. Dostupné z: https://ccednet-rcdec.ca/sites/ccednet-rcdec.ca/wp-content/uploads/2022/09/open_co-operativism_report_january_2015_0.pdf [cit. 2024-06-04].

CONSILIUM. Společná zemědělská politika na období 2023–2027. *Consilium.europa.eu*. Online, n.d. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/cap-introduction/cap-future-2020-common-agricultural-policy-2023-2027/> [cit. 2024-06-07].

CZSO. Průměrná roční míra inflace v ČR v roce 2022 byla 15,1 %. *czso.cz*. Online, 2023. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/x/prumerna-rocni-mira-inflace-v-cr-v-roce-2022-byla-151-> [cit. 2023-10-16].

CZSO. Rekord v těžbě dřeva byl znovu pokořen. *czso.cz*. Online, 31. května 2021. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/rekord-v-tezbe-dreva-byl-znovu-pokoren> [cit. 2023-03-27].

ČANĚK, Marek. Migrant Rights Activism and the Tree Workers Case in the Czech Republic. In: CHOUDRY A. a HLATSHWAYO, M. (eds.). *Just work? Migrant workers' struggle today*. Londýn: Pluto Press. 2016, s. 85–105. ISBN: 978-0745335841.

ČT24. Pěstitelé hub jsou pod stále větším tlakem levné konkurence z Polska. *ct24.ceskatelevize.cz*. Online, 12. června 2017. Dostupné z:

<https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/ekonomika/pestitele-hub-jsou-pod-stale-vetsim-tlakem-levne-konkurence-z-polska-96278> [cit. 2024-01-12].

DANĚK, Petr a JEHLIČKA, Petr. Quietly degrowing: Food self-provisioning in Central Europe. In: NELSON, A. a EDWARDS, F. (eds.). *FOOD FOR DEGROWTH: Perspectives and Practices*. Abingdon: Routledge. 2021, s. 33-44. ISBN: 978-0-367-43646-9.

DATINSKÁ, Blanka. Skromné jídlo. *jidloaradost.ambi.cz*. Online, 2. března 2021. Dostupné z: <https://www.jidloaradost.ambi.cz/clanky/skromne-jidlo-aneb-recepty-do-50-korun/> [cit. 2023-10-17].

DAVIS, Janae; MOULTON, Alex A.; VAN SANT, Levi a WILLIAMS, Brian. Anthropocene, Capitalocene,... Plantationocene? A Manifesto for Ecological Justice in an Age of Global Crises. *Geography Compass*. 2019, roč. 13, s. e12438. Dostupné z: 10.1111/gec3.12438 [cit. 2024-01-05].

DILING, Chen et al. Immunomodulatory Activities of a Fungal Protein Extracted from *Hericium erinaceus* through Regulating the Gut Microbiota. *Frontiers in immunology*. 2017, roč. 12, č. 8, s. 666. Dostupné z: 10.3389/fimmu.2017.00666 [cit. 2024-01-15].

DOBRYNIN, Denis; SMIRENNIKOVA, Elena a MUSTALAHTI, Irmeli. Non-state forest governance and 'Responsibilization': The prospects for FPIC under FSC certification in Northwest Russia. *Forest Policy and Economics*. 2020, roč. 115, s. 102142. Dostupné z: 10.1016/j.forpol.2020.102142 [cit. 2023-10-17].

DOLENEC, Daniela a ŽITKO, Mislav. Exploring Commons Theory for Principles of a Socialist Governmentality. *Review of Radical Political Economics*. 2016, roč. 48, č. 1, s. 66-80. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0486613415586986> [cit. 2024-01-07].

DRAHORÁD, Jan. Myslivci protestují proti zmenšování honiteb i povolenkám pro zemědělce. *iDnes.cz*. Online, 31. října 2023. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/myslivost-zemedelstvi-zakon-vyborny-myslivci-honitba-novela-zakona-zver-lov.A231031_084048_ekonomika_drh [cit. 2024-06-04].

DROBNÍK, Jaroslav a DVOŘÁK, Petr. *Lesní zákon. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. ISBN: 978-80-7357-425-3.

DUSTOJNAMZDA. Minimální důstojná mzda za rok 2022, zveřejněná 2023. *dustojnamzda.cz*. Online, 18. 4. 2023. Dostupné z: <https://www.dustojnamzda.cz/materials/> [cit. 2023-10-17].

DVOŘÁK, Radim; VALDA, Slavomír; KRÍŽ, Martin; BERAN, Miroslav; ANTONÍN, Vladimír a BOROVIČKA, Jan. Ochrana hub. *Myko.cz*. Online, n.d. Dostupné z: <https://www.myko.cz/ochrana-hub/> [cit. 2023-10-22].

EAGRI. Lesnictví. *eagri.cz*. Online, n. d. Dostupné z: <https://eagri.cz/public/portal/mze/lesy/lesnictvi> [cit. 2023-10-17].

EAGRI. Sběr hub a lesních plodin. *Eagri.cz*. Online, 19. září 2013. Dostupné z: <https://eagri.cz/public/portal/mze/lesy/casto-kladene-otazky/sber-hub-a-lesnich-plodin> [cit. 2023-03-27].

EAGRI. Za posledních 100 let jsme přišli o téměř milion hektarů zemědělské půdy. *eagri.cz*. Online, 29. listopadu 2023. Dostupné z: <https://eagri.cz/public/portal/mze/tiskovy-servis/tiskove-zpravy/za-poslednich-100-let-jsme-prisli-o-temer-milion-hektaru-zemedelske-pudy-nejen-proto-si-zaslouzi-vyssi-ochranu-shodli-se-politici-koalice-spolu-novelu-dnes-schvalili-poslanci-v-prvnim-cteni> [cit. 2024-01-10].

EKOLIST. ČSOP: Zákaz vstupu do lesa nebude! *Ekolist.cz*. Online, 2. května 2024b. Dostupné z: <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/csop-zakaz-vstupu-do-lesa-nebude> [cit. 2024-06-15].

EKOLIST. Vlastníci lesů dostanou od roku 2028 peníze za uložení uhlíku v lesích. *Ekolist.cz*. Online, 31. května 2024a. Dostupné z: <https://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/vlastnici-lesu-dostanou-od-roku-2028-penize-za-ulozeni-uhliku-v-lesich> [cit. 2024-06-15].

ERBER, Aleš. Lesní hospodář Aleš Erber: Potřebujeme vizionáře pro hospodaření v lese i v krajině. *Asz.cz*. Online, 7. května 2024. Dostupné z: <https://www.asz.cz/clanek/12649/lesni-hospodar-ales-erber-potrebujeme-vizionare-pro-hospodareni-v-lese-i-v-krajine/> [cit. 2024-06-15].

EUROPEAN COMMISSION. *Farm to Fork Strategy: For a fair, healthy and environmentally-friendly food system*. Online, 2020. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en accessed 13.08.2021 [cit. 2023-10-22].

FALCON, Joshua. *The Politics of the Self: Psychedelic Assemblages, Psilocybin, and Subjectivity in the Anthropocene*. Online, dizertační práce. Florida International University, 2022. Dostupné z: <https://digitalcommons.fiu.edu/etd/4918> [cit. 2023-12-15].

- FEDERICI, Silvia. Feminism and the Politics of the Commons. In: BOLLIER, D. a HELFRICH, S. (eds.). *The Wealth of the Commons. A world beyond market & state*. Amherst: Levellers Press, 2012. Dostupné z: <https://genderandsecurity.org/projects-resources/research/feminism-and-politics-commons> [cit. 2024-06-02].
- FIGUEIREDO, Lélia a RÉGIS, William César Bento. Medicinal mushrooms in adjuvant cancer therapies: an approach to anticancer effects and presumed mechanisms of action. *Nutrire*. 2017, roč. 42, číslo článku 28. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s41110-017-0050-1> [cit. 2024-06-12].
- FIRINCI ORMAN, Turkan. Youth's everyday environmental citizenship: An analytical framework for studying interpretive agency. *Childhood*. 2022, roč. 29, č. 4, s. 495-511. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/09075682221107750> [cit. 2024-01-04].
- FLYVBJERG, Bent. Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*. 2006, roč. 12, č. 2, s. 219-245. Dostupné z: [10.1177/1077800405284363](https://doi.org/10.1177/1077800405284363) [cit. 2023-02-16].
- FORAY, Dominique. *The economics of knowledge*. Cambridge: MIT Press, 2004. ISBN: 978-0262062398.
- FORBES. Jít na to od lesa. Jak se z IT manažera stal profesionální houbař. *forbes.cz*. Online, 26. ledna 2022. Dostupné z: <https://forbes.cz/jit-na-to-od-lesa-jak-se-z-it-manazera-stal-profesionalni-houbar/> [cit. 2023-10-22].
- GAN, Elaine a TSING, Anna L. How Things Hold A Diagram of Coordination in a Satoyama Forest. *Social Analysis*. 2018, roč. 62, č. 4, s. 102-145. Dostupné z: [10.3167/sa.2018.620406](https://doi.org/10.3167/sa.2018.620406) [cit. 2023-12-15].
- GARG, Neera; GEETANJALI a KAUR, Amandeep. Arbuscular mycorrhiza: Nutritional aspects: (Arbuskuläre Mykorrhiza: Nährstoffaspekte). *Archives of Agronomy and Soil Science*. 2006, roč. 52, č. 6, s. 593–606. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/03650340601037127> [cit. 2024-06-08].
- GIBSON-GRAHAM, J.K. *The End of Capitalism (As We Knew It)*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2006. ISBN: 978-0816648054.
- GLOBALAGRICULTURE. Soil Fertility and Erosion. *globalagriculture.org*. Online, n.d. Dostupné z: <https://www.globalagriculture.org/report-topics/soil-fertility-and-erosion.html> [cit. 2023-07-02].

GOLDBERG, Simon B. et al. The experimental effects of psilocybin on symptoms of anxiety and depression: A meta-analysis. *Psychiatry research*. 2020, roč. 284, s. 112749. Dostupné z: 10.1016/j.psychres.2020.112749 [cit. 2024-01-13].

GOSDEN, Emily. Ikea plans mushroom-based packaging as eco-friendly replacement for polystyrene. *smh.com*. Online, 25. února 2016. Dostupné z: <https://www.smh.com.au/business/companies/ikea-plans-mushroombased-packaging-as-ecofriendly-replacement-for-polystyrene-20160225-gn331e.html> [cit. 2024-01-04].

GOTVALDOVÁ, Klára. Magické houby a psilocybin. In: TYLŠ, F. (ed.). *Fenomén psychedelie*. Praha: Dybbuk. 2020, s. 13-15. ISBN: 9788074382260.

GRABER, Cynthia. The Next Green Revolution May Rely on Microbes. *pbs.org*. Online, 12. června 2014. Dostupné z: <https://www.pbs.org/wgbh/nova/article/more-food-with-microbes/> [cit. 2024-01-13].

GRAEBER, David a WENGROW, David. *The Dawn of Everything: A New History of Humanity*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2021. ISBN: 978-0374157357.

HARAWAY, Donna a TSING, Anna L. Reflections on the Plantationocene: A Conversation with Donna Haraway & Anna Tsing. *Edge Effects*. Online, 2019. Dostupné z: https://edgeeffects.net/wp-content/uploads/2019/06/PlantationoceneReflections_Haraway_Tsing.pdf [cit. 2024-01-05].

HARAWAY, Donna J. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press, 2016. ISBN: 978-0822362241.

HARAWAY, Donna. Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin. *Environmental Humanities*. 2015, roč. 6, č. 1, s. 159–165. Dostupné z: 10.1215/22011919-3615934 [cit. 2024-06-14].

HARAWAY, Donna. *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*. New York, Londýn: Routledge, 1989. ISBN: 9780415902946.

HARAWAY, Donna. *When Species Meet*. Minneapolis a Londýn: University of Minnesota Press, 2007. ISBN: 978-0816650460.

HARDIN, Garrett. The Tragedy of the Commons. *Science*. 1968, roč. 162, č. 3859, s. 1243–48. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1724745> [cit. 2024-02-01].

HATHAWAY, Michael J. *What a Mushroom Lives For: Matsutake and the Worlds They Make*. New Jersey: Princeton University Press, 2022. ISBN: 978-0691225883.

HAWKES, Kristen; HILL, Kim a O'CONNELL, James F. why hunters gather: optimal foraging and the Aché of eastern Paraguay. *American Ethnologist*. 1982, roč. 9, s. 379-398. Dostupné z: <https://doi.org/10.1525/ae.1982.9.2.02a00100> [cit. 2023-02-16].

HERRMANN-PILLATH, Carsten. Ecology and more-than-human property. *SFB Cooperative Research Center 'Structural Change of Property'*. Online, 11. července 2022. Dostupné z: <https://sfb294-eigentum.de/de/blog/ecology-and-more-human-property/?edit&language=de> [cit. 2024-06-18].

HESS, Charlotte a OSTROM, Elinor (eds.). *Understanding Knowledge as a Commons: From Theory to Practice*. Cambridge: The MIT Press, 2007. ISBN: 0262083574.

HJØRLAND, Birger. Empiricism, rationalism and positivism in library and information science. *Journal of Documentation*. 2005, roč. 61, č. 1, s. 130-155 Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1108/00220410510578050> [cit. 2024-06-20].

HLÍDACÍ PES. Stále bohatší Praha. V hlavním městě vzniká čtvrtina českého HDP, nejvíce zaostává Karlovarský kraj. *Hlidacipes.org*. Online, 4. března 2020. Dostupné z: <https://hlidacipes.org/stale-bohatsi-praha-v-hlavnim-meste-vznika-ctvrtina-ceskeho-hdp-nejvice-zaostava-karlovarsky-kraj/> [cit. 2024-06-18].

HOFMAN, Lydia B. Immanent obligations of response: articulating everyday response-abilities through care. *Distinktion: Journal of Social Theory*. 2023, s. 1-18. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/1600910X.2023.2222339> [cit. 2023-10-17].

HORA, Josef. Můj děda naučil jíst Čechy guláš z václavek, vzpomíná Smotlachova vnučka. *iDNES.cz*. Online, 28. června 2021. Dostupné z: https://www.idnes.cz/hobby/houby/frantisek-smotlacha-ceska-mykologicka-spolecnost-vyroci.A210625_095829_houby_bma [cit. 2023-02-16].

HRDINA, Matouš. Pod čarou: Radíte chudým, jak šetřit? Nejprve zjistěte, jak žijí. *Seznamzpravy.cz*. Online, 8. října 2022. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-pod-carou-radite-chudym-jak-setrit-nejprve-zjistete-jak-ziji-216355> [cit. 2024-06-12].

HRIBAR, Mateja Š.; KOZINA, Jani; BOLE, David a URBANC, Mimi. Public goods, common-pool resources, and the commons: The influence of historical legacy on modern

perceptions in Slovenia as a transitional society. *Urbani izziv*. 2018, roč. 29, č. 1, s. 96-109. Dostupné z: [10.5379/urbani-izziv-en-2018-29-01-004](https://doi.org/10.5379/urbani-izziv-en-2018-29-01-004) [cit. 2023-02-16].

CHANG, David a BAI, Heesoon. *Savouring the Free Lunch: Edible Activism and the Joy of Foraging*. In: PONTIUS, J. B.; MUELLER, M. P. a GREENWOOD, D. (eds.) *Place-based Learning for the Plate: Hunting, Foraging and Fishing for Food*. Berlín: Springer. 2020, s. 55–72. ISBN: 978-3030428136.

CHAO, Sophie. *In the Shadow of the Palms: More-Than-Human Becomings in West Papua*. Durham: Duke University Press Books, 2022. ISBN: 978-1478015611.

CHILDS, Mike. Privatising the atmosphere: A solution or dangerous con? *ephemera: theory & politics in organization*. 2012, roč. 12, č. 1/2, s. 12-18. Dostupné z: <https://ephemerajournal.org/contribution/privatising-atmosphere-solution-or-dangerous-con> [cit. 2024-01-018].

CHOY, Timothy; FAIER, Lieba; HATHAWAY, Michael; INOUE, Miyako; SATSUKA, Shiho a TSING, Anna L. A New Form of Collaboration in Cultural Anthropology: Matsutake Worlds. *American Ethnologist*. 2009, roč. 36, s. 380-403. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2009.01141.x> [cit. 2023-02-16].

IDNES.CZ. Levné recepty pro časy krize. Úsporná kuchyně našich babiček slaví návrat. *iDnes.cz*. Online, 5. listopadu 2022. Dostupné z: https://www.idnes.cz/recepty/setrime-v-kuchyni-recepty-nasich-babicek-brambory-levne-recepty-skubanky-zelenina-cocka-hrach.A221104_114243_recepty_job#space-a [cit. 2024-06-02].

IHAR, Zsuzsanna. Multispecies Mediations in a Post-Extractive Zone. In: CHAO, S.; BOLENDER, K. a KIRKSEY, E. (eds.). *The Promise of Multispecies Justice*. Durham: Duke University Press. 2022, s. 205-226. ISBN: 1478016256.

JACKSON, Alecia a MAZZEI, Lisa. Thinking With Theory; A New Analytic for Qualitative Inquiry. In: DENZIN, N. K. a LINCOLN, Y. (eds.). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. SAGE Publications. 2018, s. 1240-75. ISBN: 978-1483349800.

JANICKA, Iwona. The Janus Face of Cosmopolitics. *Philosophy Today*. 2024, roč. 68, č. 1, s. 129-145. Dostupné z: [10.5840/philtoday2024125518](https://doi.org/10.5840/philtoday2024125518) [cit. 2024-06-02].

JANOŮŠKOVÁ, Martina. Může arbuskulární mykorhiza pomoci v zemědělské produkci? *Živa*. 2017, č. 5, s. 237-240. Dostupné z: <https://ziva.avcr.cz/2017-5/muze-arbuskularni-mykorhiza-pomoci-v-zemedelske-produkci.html> [cit. 2024-01-07].

JEHLIČKA, Petr; GRĪVINŠ, Miķelis; VISSER, Oane a BALÁZS, Bálint. Thinking food like an East European: A critical reflection on the framing of food systems. *Journal of Rural Studies*. 2020, roč. 76, s. 286–295. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.04.015> [cit. 2023-02-05].

JEHLIČKA, Petr; KOSTELECKÝ, Tomáš a SMITH, Joe. Food Self-Provisioning in Czechia: Beyond Coping Strategy of the Poor: A Response to Alber and Kohler's 'Informal Food Production in the Enlarged European Union' (2008). *Social Indicators Research*. 2013, roč. 111, č. 1, s. 219-234. Dostupné z: 10.1007/s11205-012-0001-4 [cit. 2024-06-02].

JOHNSTON, Josée. Counterhegemony or Bourgeois Piggery? Food Politics and the Case of FoodShare. In: WRIGHT, W. a MIDDENDORF, G. (eds.). *The Fight over Food: Producers, Consumers, and Activists Challenge the Global Food System*. University Park: Penn State University Press. 2008, s. 93–120. ISBN: 978-0270782141.

JONES, Paul. Why should you eat 30 plants a week? *Zoe.com*. Online, 1. května 2024. Dostupné z: <https://zoe.com/learn/30-plants-per-week> [cit. 2024-06-11].

JUSTOŇ, Zdeněk. Kristen Hawkesová. *magazinuni.cz*. 2009, č. 5. Dostupné z: <https://www.magazinuni.cz/ruzne/kristen-hawkesova/> [cit. 2023-10-22].

KALÁČ, Pavel. A review of chemical composition and nutritional value of wild-growing and cultivated mushrooms. *Journal of the science of food and agriculture*. 2013, roč. 93, č. 2, s. 209-218. Dostupné z: 10.1002/jsfa.5960 [cit. 2024-06-15].

KALLIS, Giorgos. In defence of degrowth. *Ecological Economics*. 2011, roč. 70, č. 5, s. 873–880. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2010.12.007> [cit. 2023-03-10].

KAMEN, Jiří. *Báječný svět hub*. Praha: Mladá fronta, 2017. ISBN: 978-80-204-4708-1.

KAMENÍK, Josef. Produkce masa v ČR v roce 2022. *maso.cz*. Online, 8. března 2023. Dostupné z: <https://www.maso.cz/produkce-masa-v-cr-v-roce-2022/> [cit. 2024-01-10].

KATECHISMUS. *katechismus.cz*. Online, n.d. Dostupné z: <http://www.katechismus.cz/> [cit. 2024-01-10].

KHSOVA. Zkouška znalosti hub. *khsova.cz*. Online, n.d. Dostupné z: <https://www.khsova.cz/obcanum/zkousky-znalosti-hub> [cit. 2024-01-07].

KHSSTC. Zkouška ze znalosti hub – informační materiál. *khsstc.cz*. Online, 20. února 2023. Dostupné z: <https://khsstc.cz/zkouska-ze-znalosti-hub-informacni-material/> [cit. 2023-07-02].

- KIERS, Toby [@KiersToby]. *[We use economics ...]*. Online, příspěvek. 2022-10-03. Dostupné z: Twitter, <https://twitter.com/KiersToby/status/1576917142640873472> [cit. 2023-11-27].
- KINCL, Jaromír; SKŘEJPEK, Michal a URFUS, Valentin. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995. ISBN: 80-7179-031-1.
- KIRKSEY, S.Eben a HELMREICH, Stefan. The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology*. 2010, roč. 25, s. 545-576. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x> [cit. 2023-02-16].
- KOČÁROVÁ, Rita et al. *Psychedelika v České republice přehled situace, zkušenosti a názory uživatelů a poskytovatelů péče*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2022. ISBN: 978-80-7440-307-1.
- KOHN, Eduardo. 2013. *How Forests Think: Toward an Anthropology Beyond the Human*, Berkeley: University of California Press. ISBN: 978-0520276116.
- KOUNE, Jean-Paul. *Threatened Mushrooms in Europe*. Štrasburk: Council of Europe Publishing, 2001. ISBN: 978-92-871-4666-3PDF.
- KUBÁTOVÁ, Zuzana. Vlastník lesů Richard Benýšek: Sběr lesních plodů bych zpoptatnil. *Seznamzpravy.cz*. Online, 29. května 2020. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/richard-benysek-hanacky-miliardar-v-boji-proti-suchu-107833> [cit. 2024-06-14].
- LANDA, Jaroslav et al. Sto let od vzniku Československé mykologické společnosti. *Mykologické listy*. 2021, roč. 98, č. 5, s. 35-43. ISBN: 0374-9436.
- LATOUR, Bruno. Ecological mutation and Christian cosmology. Přednáška na *International Congress of the European Society for Catholic Theology*. Online, srpen 2021. Dostupné z: <http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/177-OSNABRUCK-GB.pdf> [cit. 2024-06-02].
- LATOUR, Bruno. *Kde to jsem? Poučení z lockdownu pro pozemšťany*. Praha: Neklid, 2022. ISBN: 978-80-908807-0-2.
- LATOUR, Bruno. *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. Cambridge: Harvard University Press, 2004b. ISBN: 978-0674013476.
- LATOUR, Bruno. *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*. Cambridge: Harvard University Press, 1987. ISBN: 9780674792913.

LATOURE, Bruno. *War of the Worlds: What about Peace?* Chicago: Prickly Paradigm Press, 2002. Dostupné z: <http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/85-WAR-OF-WORLDS-GB.pdf> [cit. 2024-06-14].

LATOURE, Bruno. Whose Cosmos, Which Cosmopolitics? Comments on the Peace Terms of Ulrich Beck. *Common Knowledge*. 2004a, roč. 10, č. 3, s. 450–62. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1215/0961754X-10-3-450> [cit. 2024-06-02].

LEACOCK, Eleanor a LEE, Richard. Introduction. In: LEACOCK, E. a LEE, R. (eds.). *Politics and History in Band Societies*. Cambridge: University Press. 1982, s. 1-20. ISBN: 9780521284127.

LEBEDEV, Alexander V. et al. Finding the self by losing the self: Neural correlates of ego-dissolution under psilocybin. *Human brain mapping*. 2015, roč. 36, č. 8, s. 3137-53. Dostupné z: [10.1002/hbm.22833](https://doi.org/10.1002/hbm.22833) [cit. 2023-12-15].

LESNÍ ZÁKON č. 61/1977 Sb. Online, n.d. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1977-61> [cit. 2023-03-27].

LESY ČR. About Timber. *lesy.cz*. Online, n.d.a. Dostupné z: <https://lesy.cz/en/about-timber/> [cit. 2023-03-27].

LESY ČR. Forest protection. *lesy.cz*. Online, n.d.b. Dostupné z: <https://lesy.cz/en/forest-protection> [cit. 2023-03-27].

LESY ČR. O obnově starších porostů. *Lesy.cz*. Online, 20. května 2023. Dostupné z: <https://lesy.cz/podcast-uchem-v-mechu-o-tom-ze-bezzasahovost-v-lesich-neni-cestou-adaptace-na-klimatickou-zmenu/> [cit. 2024-06-15].

LI, Tania a SEMEDI, Pujo. *Plantation Life: Corporate Occupation in Indonesia's Oil Palm Zone*. Durham: Duke University Press, 2021.

LINEBAUGH, Peter. *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All*. Berkeley: University of California Press, 2009. ISBN: 978-0520260009.

LIŠKOVÁ, Michaela. Chcete vědět, jaké jste našli houby? *Denik.cz*. Online, 15. 10. 2017. Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/chcete-vedet-jake-jste-nasli-houby-vlozte-je-do-schranky-v-karmelitske-ulici-20181013.html [cit. 2023-02-16].

LOSURDO, Domenico. *Liberalism: A Counter-History*. Londýn: Verso, 2014. ISBN: 978-1781681664.

- LÜCKING, Robert et al. Fungal taxonomy and sequence-based nomenclature. *Nature Microbiology*. 2021, roč. 6, s. 540–548. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41564-021-00888-> [cit. 2024-06-15].
- MARTINS, Christine. *Agrobiodiversity – the key to food security, climate adaptation and resilience*. Bonn: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2015. Dostupné z: <https://agrecol.de/wp-content/uploads/2022/05/Giz2015-en-agrobiodiversity-factsheet-collection-incl-mappe-1.pdf>. [cit. 2024-05-29].
- MASON, N. L., et al. Me, myself, bye: regional alterations in glutamate and the experience of ego dissolution with psilocybin. *Neuropsychopharmacol.* 2020, roč. 45, s. 2003-2011. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41386-020-0718-8> [cit. 2024-01-07].
- MATTEI, Ugo. First Thoughts for a Phenomenology of the Commons. In: BOLLIER, David a HELFRICH, Silke (eds.). *The Wealth of the Commons. A world beyond market & state*. Amherst: Levellers Press, 2012. Dostupné z: <https://wealthofthecommons.org/essay/first-thoughts-phenomenology-commons> [cit. 2023-02-10].
- MATTEI, Ugo. Raději revoluci než katastrofu. *Advojka.cz*. Online, 2017, č. 15. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2017/15/radeji-revoluci-nez-katastrofu> [cit. 2024-01-18].
- MAUSS, Marcel. Techniques of the body. *Economy and Society*. 1973, roč. 2, č. 1, s. 70-88. Dostupné z: [10.1080/03085147300000003](https://doi.org/10.1080/03085147300000003) [cit. 2024-02-10].
- McCULLOCH, Drummond E-Wen et al. Psilocybin-Induced Mystical-Type Experiences are Related to Persisting Positive Effects: A Quantitative and Qualitative Report. *Frontiers in pharmacology*. 2022, roč. 13, s. 841648. Dostupné z: [doi:10.3389/fphar.2022.841648](https://doi.org/10.3389/fphar.2022.841648) [cit. 2024-01-07].
- McDONALD, Daniel et al. American Gut: an Open Platform for Citizen Science Microbiome Research. *mSystems*. 2018, roč. 3, č. 3, e00031-18. Dostupné z: [10.1128/mSystems.00031-18](https://doi.org/10.1128/mSystems.00031-18) [cit. 2024-06-04].
- McFARLANE, Robert. The Secrets of the Wood Wide Web. *New Yorker*. Online, 7. srpna 2016. Dostupné z: <https://www.newyorker.com/tech/annals-of-technology/the-secrets-of-the-wood-wide-web> [cit. 2023-02-16].
- McWILLIAM, Andrew. The spiritual commons: Some immaterial aspects of community economies in eastern Indonesia. *The Australian Journal of Anthropology*. 2009, roč. 20, č. 2, s. 163–177. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1757-6547.2009.00024.x>. [cit. 2023-06-10].

- MEGANCK, Martin. Lynn White Revisited: Religious and Cultural Backgrounds for Technological Development. In: CHRISTENSEN, S., MITCHAM, C., LI, B. a AN, Y. (eds). *Engineering, Development and Philosophy American: Chinese and European Perspectives*. Dordrecht: Springer, 2022. ISBN: 978-94-007-5282-5.
- MIES, Maria a BENNHOLDT-THOMSEN, Veronika. Defending, Reclaiming and Reinventing the Commons. *Canadian Journal of Development Studies / Revue Canadienne d'études Du Développement*. 2001, roč. 22, č. 4, s. 997–1023. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/02255189.2001.9669952> [cit. 2024-05-27].
- MILER, Marek. *Česko se v reálných mzdách vrátilo o šest let zpátky*. *Archiv.hn.cz*. Online, 6. června 2023. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-67212340-cesko-se-v-realnych-mzdach-vratilo-o-sest-let-zpatky-muze-za-to-inflace> [cit. 2023-10-27].
- MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ. *Varujeme před trendem komerčních houbařů*. Online, příspěvek. 2023-14-08. Dostupné z: Facebook, https://www.facebook.com/photo/?fbid=669657645195564&set=a.571646084996721&paipv=0&eav=AfZxs1uANWeZEyutmuwjyC2Tz1baaehfTPANJP5H7JTc6fD5xw18_BfeGqPCkntKdMw&_rdr [cit. 2024-01-10].
- MINISTERSTVO ZEMĚDĚLSTVÍ. *Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství České republiky v roce 2020*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2021. ISBN: 978-80-7434-625-5.
- MINTZ, Sidney. *Sweetness and Power: The Place of Sugar in Modern History*. Penguin Books, 1986. ISBN: 978-0140092332.
- MOLDAN, Bedřich. *Životní prostředí v globální perspektivě*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN: 978-80-246-4967-2.
- MONBIOT, George. *Regenesis*. Londýn: Allen Lane, 2022. ISBN: 978-0241447642.
- MONCRIEF, Lewis W. The Cultural Basis for Our Environmental Crisis. *Science*. 1970, roč. 170, č. 3957, s. 508–12. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1730388> [cit. 2024-06-02].
- MUHAMMAD, Buhari L. a SULEIMAN, Badaru. Global Development of Mushroom Biotechnology. *International Journal of Emerging Trends in Science and Technology*. 2015, roč. 2, č. 6, s. 2660-2669. Dostupné z: <https://igmpublication.org/ijetst.in/index.php/ijetst/article/view/737> [cit. 2024-06-15].
- MUSTALAHTI, Irmeli; GUTIÉRREZ-ZAMORA, Violeta; HYLE, Maija; DEVKOTA, Bishnu Prasad a TOKOLA, Nina. Responsibilization in natural resources governance: A

- romantic doxa? *Forest Policy and Economics*. 2020, roč. 111, s. 102033. Dostupné z: 10.1016/j.forpol.2019.102033 [cit. 2023-10-22].
- MYKO. Mykologické spolky a další kontakty. *Myko.cz*. Online, n.d.b. Dostupné z: <https://www.myko.cz/zajmova-uskupeni/> [cit. 2023-10-22].
- MYKO. O společnosti. *Myko.cz*. Online, n.d.a. Dostupné z: <https://www.myko.cz/o-spolecnosti/> [cit. 2024-01-02].
- MYKO. Stanovy spolku. *Myko.cz*. Online, 26. května 2015. Dostupné z: <https://www.myko.cz/o-spolecnosti/stanovy/> [cit. 2023-10-22].
- NAŘÍZENÍ KOMISE (EU). Nařízení Komise (EU) č. 432/2012 ze dne 16. května 2012. *eur-lex.europa.eu*. Online, 25. května 2012. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:136:0001:0040:CS:PDF> [cit. 2024-06-18].
- NEJODSTAVNOVAC.CZ. 10 levných a zdravých potravin, které moc nestojí a můžete je mít v zásobě. *Nejodstavnovac.cz*. Online, 2023. Dostupné z: <https://www.nejodstavnovac.cz/zdrave-a-levne-potraviny> [cit. 2024-06-02].
- NG, Edwin a WALSH, Zack. Vulnerability, Response-Ability, and the Promise of Making Refuge. *Religions*. 2019, roč. 10, č. 2, s. 80. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/rel10020080> [cit. 2023-10-27].
- NUDZ. Národní ústav duševního zdraví. Online, n.d. Dostupné z: <https://www.nudz.cz/o-nas> [cit. 2023-12-15].
- OELSCHLAEGER, Max. *Caring for Creation: An Ecumenical Approach*. New Haven: Yale University Press, 1994. ISBN: 978-0300058178.
- OLWIG, Kenneth R. Performing on the Landscape versus Doing Landscape: Perambulatory Practice, Sight and the Sense of Belonging. In: VERGUNST, J. L. a INGOLD, T. (eds.). *Ways of Walking. Ethnography and Practice on Foot*. Londýn: Routledge. 2008, s. 81-92. ISBN: 075467374X.
- OSTROM, Elinor. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: University Press, 2008. ISBN: 9780521405997.

- OTČENÁŠKOVÁ, Adéla. V lesích se letos nakradlo dříví za statisíce. *Aktualne.cz*. Online, 24. září 2022. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/v-lesich-se-letos-nakradlo-drivi-za-statisice-cesi-kvuli-kri/r~7f5009383b1a11ed8d680cc47ab5f122/>. [cit. 2023-10-27].
- PÁLENÍČEK, Tomáš. Vývoj a uspořádání experimentální studie. In: TYLŠ, F. (ed.). *Fenomén psychedelie*. Praha: Dybbuk. 2020, s. 71-80. ISBN: 9788074382260.
- PARKER, Charlie; SCOTT, Sam a GEDDES, Alistair. Snowball Sampling. *SAGE Research Methods Foundations*. 2019. Dostupné z: <https://eprints.glos.ac.uk/6781/> [cit. 2024-02-05].
- PARLIAMENT. Enclosing the land. *parliament.uk*. Online, n.d. Dostupné z: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/towncountry/landscape/overview/enclosingland/> [cit. 2024-01-04].
- PAXSON, Heather a HELMREICH, Stefan. The perils and promises of microbial abundance: Novel natures and model ecosystems, from artisanal cheese to alien seas. *Social Studies of Science*. 2014, roč. 44, č. 2, s. 165-193. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0306312713505003> [cit. 2023-08-23].
- PERKINS, Patricia P. P. Climate justice, commons, and degrowth. *Ecological Economics*. 2019, roč. 160, s. 183-190. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.02.005> [cit. 2024-01-13].
- POKORNÝ, Vít. *Myslet z psychedelických zkušeností: Transdisciplinární interpretace*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2016. ISBN: 978-80-7465-240-0.
- POLLAN, Michael. *How to Change Your Mind: What the New Science of Psychedelics Teaches Us About Consciousness, Dying, Addiction, Depression, and Transcendence*. Penguin Press, 2018. ISBN: 978-1594204227.
- PONTIUS, Joel B. Hunting, Foraging, and Fishing for Food as Place-Based Learning. In: PONTIUS, J. B.; MUELLER, M. P. a GREENWOOD D. (eds.). *Place-based Learning for the Plate: Hunting, Foraging and Fishing for Food*. Berlín: Springer. 2020, s. 1–9. ISBN: 978-3030428136.
- POVOLEDO, Elisabetta. Vatican Repudiates ‘Doctrine of Discovery,’ Used as Justification for Colonization. *The New York Times*. Online, 30. března 2023. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2023/03/30/world/europe/vatican-repudiates-doctrine-of-discovery-colonization.html> [cit. 2024-05-29].

- PRELLER, Katrin H. a VOLLENWEIDER, Franz X. Phenomenology, Structure, and Dynamic of Psychedelic States. *Current topics in behavioral neurosciences*. 2018, roč. 36, s. 221-256. Dostupné z: [10.1007/7854_2016_459](https://doi.org/10.1007/7854_2016_459) [cit. 2024-01-07].
- PROCHÁZKA, Petr, SOUKUPOVÁ, Jana, MULLEN, Kevin J., TOMŠÍK, K. a ČÁBELKOVÁ, INNA. Wild Mushrooms as a Source of Protein: A Case Study from Central Europe, Especially the Czech Republic. *Food*. 2023, roč. 12, č. 5, s. 934. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/foods12050934> [cit. 2024-01-10].
- PUIG DE LA BELLACASA, María. *Matters of Care: Speculative Ethics in More than Human Worlds*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2017. ISBN: 978-1517900656.
- PYYSIÄINEN, Jarkko; HALPIN, Darren a GUILFOYLE, Andrew. Neoliberal governance and ‘responsibilization’ of agents: reassessing the mechanisms of responsibilityshift in neoliberal discursive environments. *Distinktion: Journal of Social Theory*. 2017, roč. 18, č. 2, s. 215-235. Dostupné z: [10.1080/1600910X.2017.1331858](https://doi.org/10.1080/1600910X.2017.1331858) [cit. 2023-10-20].
- QUILLIGAN, James B. Why distinguish common goods from public goods. In: BOLLIER, D. a HELFRICH, S. (eds.). *The Wealth of the Commons. A world beyond market & state*, Amherst: Levellers Press, 2012. Dostupné z: <https://wealthofthecommons.org/essay/why-distinguish-common-goods-public-goods> [cit. 2023-10-20].
- RADCLIFFE-BROWN, A. R. The social organization of Australian tribes. *Oceania*. 1930, roč. 1, s. 34-63. Dostupné z: <https://archive.org/details/socialorganizati00radc/page/n3/mode/2up> [cit. 2023-02-16].
- RICHTER, Katharina. Struggling for another life: the ontology of degrowth. *Transtext(e)s Transcultures*. 2019, roč. 14. Dostupné z: <https://doi.org/10.4000/transtexts.1242> [cit. 2023-03-10].
- RODRIK, Dani. On Productivism. *drodrik.scholar.harvard.edu*. Online, březen 2023. Dostupné z: <https://drodrik.scholar.harvard.edu/publications/productivism> [cit. 2024-01-07].
- ROSE, Lisa. Urban Foraging with Lisa Rose — WildFed Podcast #157. Online, podcast. 2022-10-31. Dostupné z: <https://www.wild-fed.com/podcast/157> [cit. 2024-01-13].
- SAMAKOV, Aibek a BERKES, Fikret. Spiritual commons: sacred sites as core of community-conserved areas in Kyrgyzstan. *International Journal of the Commons*. 2017, roč. 11, č. 1, s. 422-444. Dostupné z: [10.18352/ijc.713](https://doi.org/10.18352/ijc.713) [cit. 2024-01-10].

- SANABRIA, Emilia. (Psychedelics) Beyond the “Neuro”. *culanth.org*. Online, 21. července 2020. Dostupné z: <https://culanth.org/fieldsights/psychedelics-beyond-the-neuro> [cit. 2024-01-07].
- SANDERS, James W. a ZIJLMANS, Josjan. Moving Past Mysticism in Psychedelic Science. *ACS pharmacology & translational science*. 2021, roč. 4, č. 3 s. 1253-55. Dostupné z: [10.1021/acspsci.1c00097](https://doi.org/10.1021/acspsci.1c00097) [cit. 2023-12-15].
- SARDESHPANDE, Malika; RUPPRECHT, Christoph a RUSSO, Alessio. Edible urban commons for resilient neighbourhoods in light of the pandemic. *Cities*. 2021, roč. 109, č. 2, s. 103031. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.103031> [cit. 2023-08-23].
- SARDESHPANDE, Mallika a SHACKLETON, Charlie. Fruits of the city: The nature, nurture and future of urban foraging. *People and Nature*. 2023, roč. 5, s. 213-227. Dostupné z: <https://doi.org/10.1002/pan3.10428> [cit. 2024-01-04].
- SATSUKA, Shiho. Sensing Multispecies Entanglements: Koto as an ‘Ontology’ of Living. *Social Analysis*. 2018, roč. 62, č. 4, s. 78-101. Dostupné z: [10.3167/sa.2018.620405](https://doi.org/10.3167/sa.2018.620405) [cit. 2023-10-18].
- SEARCHINGER, Tim; WAITE, Richard; HANSON, Craig et al. *World Resources Report: Creating a Sustainable Food Future (Final Report)*. Online, 19. července 2018. Dostupné z: https://research.wri.org/sites/default/files/2019-07/creating-sustainable-food-future_2_5.pdf [cit. 2023-05-19].
- SHELDRAKE, Merlin. *Propletený život*. Brno: Kazda. 2020. ISBN: 978-80-88316-93-0.
- SHORT, Christopher. Forests as Commons – Changing Traditions and Governance in Europe. In: RITTER, E. a DAUKSTA, D. (eds.). *New Perspectives on People and Forests*. World Forests, č. 9. Dordrecht: Springer. 2011, s. 61-74. ISBN: 978-94-007-1150-1.
- SHOTT, Michael J. On Recent Trends in the Anthropology of Foragers: Kalahari Revisionism and Its Archaeological Implications. *Man*. 1992, roč. 27, č. 4, s. 843-871. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2804177> [cit. 2023-02-16].
- SCHNITER, Eric; KAPLAN, Hillard S. a GURVEN, Michael. Cultural transmission vectors of essential knowledge and skills among Tsimane forager-farmers. *Evolution and Human Behavior*. 2023, roč. 44, č. 6, s. 530-540. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2022.08.002> [cit. 2024-01-07].

SCHUNKO, Christoph; WILD, Anna-Sophie a BRANDNER, Anjoulie. Exploring and limiting the ecological impacts of urban wild food foraging in Vienna, Austria. *Urban Forestry & Urban Greening*. 2021, roč. 62, s. 127164. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2021.127164> [cit. 2024-01-10].

SILVARIUM. Hnutí DUHA: Pracovníci Lesů ČR oslovují vlastníky lesů s neoprávněnou výzvou k odstranění souší. Jde o neporozumění, reagují Lesy ČR. *Silvarium.cz*. Online, 18. října 2023. Dostupné z: <https://www.silvarium.cz/lesnictvi/hnuti-duha-pracovnici-lesu-cr-oslovuji-vlastniky-lesu-s-neopravnenou-vyzvou-k-odstraneni-sousi-jde-o-neporozumeni-kontruji-lesy-cr> [cit. 2024-06-15].

SIMARD, Suzanne. *Finding the Mother Tree: Discovering the Wisdom of the Forest*. New York: Knopf, 2021. ISBN: 978-0525656098.

SIMMONDS, Imogen R. H. *Becoming-With the Beyond-Human: An Ethnography of Foraging, Inter-Species Relationships and Identity in London*. Online, dizertační práce. Londýn: University of London, 2023. Dostupné z: <https://ediblelandscapeslondon.org.uk/wp-content/uploads/2021/10/FINAL-DISSERTATION-IMOGEN-RIA-HEDLEY-SIMMONDS-687262-2.pdf> [cit. 2024-01-10].

SINGH, Neera. Becoming a commoner: The commons as sites for affective socio-nature encounters and co-becomings. *ephemera: theory & politics in organization*. 2017, roč. 17, č. 4, s. 751-776. Dostupné z: <https://ephemerajournal.org/contribution/becoming-commoner-commons-sites-affective-socio-nature-encounters-and-co-becomings> [cit. 2023-10-15].

SINGH, Umesh et al. Edible mushrooms: A sustainable novel ingredient for meat analogs. *eFood*. 2023, roč. 4, č. 6, e122. Dostupné z: <https://doi.org/10.1002/efd2.122> [cit. 2024-06-14].

SKALICKÝ, Jaroslav. Česká mykologická společnost sdružuje nejvášnivější houbaře. Vznikla před 95 lety. *iRozhlas.cz*. Online, 15. června 2016. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie_priroda/ceska-mykologicka-spolecnost-sdruzuje-nejvasnivejsi-houbare-vznikla-pred-95-lety_201606150445_akottova2 [cit. 2024-01-09].

SLAVÍKOVÁ, Lenka; JÍLKOVÁ, Jiřina a KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ, Tatiana. Elinor Ostrom - nositelka nobelovy ceny za ekonomii a její přínos pro ekonomii životního prostředí. *Politická ekonomie*. 2010, roč. 58, č. 3, s. 419-423. Dostupné z: 10.18267/j.polek.739 [cit. 2024-01-07].

SLOUP, Miroslav. Sociální funkce lesů je pro prestiž lesníků zřejmě tou nejdůležitější. *Silvarium.cz*. Online, 15. září 2016. Rozhovor vedený Petrou Kulhanovou a Janem Příhodou. Dostupné z: <https://www.silvarium.cz/lesnictvi/socialni-funkce-je-pro-prestiz-lesniku-zrejme-tou-nejdulezitejsi> [cit. 2023-03-27].

SMITH, Eric A. Anthropological Applications of Optimal Foraging Theory: A Critical Review. *Current Anthropology*. 1983, roč. 24, č. 5, s. 625-651. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2743169> [cit. 2023-02-16].

SMITH, Joe a JEHLIČKA, Petr. Quiet sustainability: Fertile lessons from Europe's productive gardeners. *Journal of Rural Studies*. 2013, roč. 32, s. 148-157. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2013.05.002> [cit. 2023-05-12].

SOLDÁN, Milan. Myslivci přijdou o část honiteb. Lesy České republiky jich chtějí významnou část obhospodařovat samy. *Vysocina.rozhlas.cz*. Online, 26. ledna 2023. Dostupné z: <https://vysocina.rozhlas.cz/myslivci-prijdou-o-cast-honiteb-lesy-ceske-republiky-jich-chteji-vyznamnou-cast-8918073> [cit. 2024-06-03].

SOUČEK, Jiří a TESAŘ, Vladimír. *Metodika přestavby smrkových monokultur na stanovištích přirozených smíšených porostů: recenzovaná metodika. Lesnický průvodce, 4/2008*. Strnady: Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti, 2008. ISBN 978-80-7417-000-3.

SPRINGGAY, Stephanie and TRUMAN, Sarah E. *Walking Methodologies in a More-than-human World*. Londýn: Routledge, 2018. ISBN: 0367264951.

SPUN. Mycorrhizal Fungi. *spun.earth*. Online, n.d. Dostupné z: <https://www.spun.earth/networks/mycorrhizal-fungi> [cit. 2023-02-16].

STALLMAN, Richard. Intellectual Enclosure. *Boston Review*. Online, 1. června 2002. Dostupné z: https://www.bostonreview.net/forum_response/richard-m-stallman-intellectual-enclosure/ [cit. 2024-06-10].

STAMETS, Paul. *Mycelium Running: How Mushrooms Can Help Save the World*. Emeryville: Ten Speed Press, 2005. ISBN: 978-1580085793.

STAVRIDES, Stavros. *Common spaces of urban emancipation*. Manchester: Manchester University Press, 2019. ISBN: 9781526135605.

STEINHARDT, Joanna a NOORANI, Tehseen. The Psychedelic Revival. *culanth.org*. Online, 21. července 2020. Dostupné z: <https://culanth.org/fieldsights/series/the-psychedelic-revival> [cit. 2024-01-07].

STELLA, Marco. Welt, Umwelt, Lebensraum: Uexküll, Lorenz a Gehlen: spor o světě člověka a světech zvířat. *Lidé města / Urban People*. 2007, roč. 9, č. 2-3, s. 1-10. Dostupné z: <https://lidemesta.cuni.cz/LM-708.html> [cit. 2024-06-20].

STENGERS, Isabelle. *Cosmopolitics II*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2011. ISBN: 978-0816656899.

STENGERS, Isabelle. Including Nonhumans in Political Theory: Opening the Pandora's Box? In: BRAUN, B. a WHATMORE, S. J. (eds.). *Political Matter*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 2010, s. 3-33. ISBN: 978-0816670888.

STENGERS, Isabelle. The Cosmopolitical Proposal. In: LATOUR, B. a WEIBEL, P. (eds.) *Making Things Public: Atmospheres of Democracy*. Cambridge: MIT Press. 2005, s. 994-1003. ISBN: 978-0262122795.

STÖCKELOVÁ, Tereza a ABU GHOSH, Yasar. *Etnografie. Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: SLON, 2014. ISBN: 978-80-7419-148-0.

STÖCKELOVÁ, Tereza; SENFT, Lukáš a KOLÁŘOVÁ, Kateřina. Recasting the Plantationocene in Czech forests: In defence of the public value of plantations. 2023. *V recenzním řízení*.

STÖCKELOVÁ, Tereza; SENFT, Lukáš a KOLÁŘOVÁ, Kateřina. Sympoietic growth: living and producing with fungi in times of ecological distress. *Agriculture and Human Values*. 2023, roč. 40, s. 359-371. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10460-022-10366-7> [cit. 2023-02-16].

STOFFEL, Fernanda et al. Production of edible mycoprotein using agroindustrial wastes: Influence on nutritional, chemical and biological properties. *Innovative Food Science & Emerging Technologies*. 2019, roč. 58, 102227. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/J.IFSET.2019.102227> [cit. 2024-06-08].

STOFFEL, Fernanda et al. Use of *Pleurotus albidus* mycoprotein flour to produce cookies: Evaluation of nutritional enrichment and biological activity. *Innovative Food Science & Emerging Technologies*. 2021, roč. 68, 102642. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/J.IFSET.2021.102642> [cit. 2024-06-08].

SVĚRÁK, Vojtěch. Plantáže bez života. *iDnes.cz*. Online, 22. července 2022. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/biodiverzita-ceske-lesy-zivotni-prostredi-klimaticka-zmena-serial.A220629_143148_domaci_idvs [cit. 2023-05-30].

SZABÓ, Péter. Historická ekologie: dlouhodobé interakce přírody a člověka IV. Člověk jako součást lesa. *Živa*. 2020, č. 1, s. 17-20. Dostupné z: <https://ziva.avcr.cz/files/ziva/pdf/historicka-ekologie-dlouhodob-e-interakce-prirody-a-3.pdf> [cit. 2023-03-27].

SZPI. Houby mohou prodávat jen lidé, kteří mají osvědčení o odborných znalostech. *szpi.gov.cz*. Online, 13. června 2002. Dostupné z: <https://www.szpi.gov.cz/clanek/houby-mohou-prodavat-jen-lide-kteri-maji-osvedceni-o-odbornych-znalostech.aspx> [cit. 2023-06-15].

ŠEBEK, Svatopluk. K počátkům Československé mykologické společnosti. *Mykologické listy*. 1981, č. 4, s. 21-23. Dostupné z: http://www.czechmycology.org/_ml/ML004.pdf [cit. 2024-02-10].

Šiftová, J. 2020. Foraging in Czechia: The nation's precious hobby. *Norsk Geografisk Tidsskrift*. 2020, roč. 74, č. 5, s. 1–11. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00291951.2020.1851757> [cit. 2024-06-04].

ŠIŠÁK, Luděk; RIEDL, Marcel a DUDIK, Roman. Non-market nontimber forest products in the Czech Republic: Their socio-economic effects and trends in forest land use. *Land Use Policy*. 2016, č. 50, s. 390–398. Dostupné z: 10.1016/j.landusepol.2015.10.006 [cit. 2024-06-18].

ŠPAČKOVÁ, Iva. Češi si dělají zásoby na zimu. *Seznamzpravy.cz*. Online, 24. září 2022. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/ekonomika-firmy-cesi-si-delaji-zasoby-na-zimu-pestuji-co-se-da-chodi-na-pole-i-do-sadu-214832> [cit. 2023-10-15].

ŠTĚPÁNEK, Zdeněk a JÍLKOVÁ, Jiřina. *Malý výkladový slovník z oblasti ekonomiky životního prostředí*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 1998. ISBN: 80-7212-053-0.

TAYAG, Yasmin. The Missing Piece of the Foraging Renaissance. *The Atlantic*. Online, 6. června 2023. Dostupné z: <https://www.theatlantic.com/health/archive/2023/06/foraging-tours-medicinal-plants-popularity/674307/> [cit. 2023-02-16].

TERZI, Alessio. *Economic Policy-Making Beyond GDP An Introduction*. European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs. Online, 2021.

Dostupné z: https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/economic-policy-making-beyond-gdp-introduction_en [cit. 2023-05-19].

TRONTI, Mario. *Workers and Capital*. Londýn: Verso, 2019. ISBN: 978-1788730402.

TROSPER, Ronald. *Resilience, Reciprocity and Ecological Economics: Northwest Coast Sustainability*. Londýn: Routledge, 2009. ISBN: 978-0415782524.

TSING, Anna L. Arts of Inclusion, or How to Love a Mushroom. *Manoa*, 2010, roč. 22, č. 2, s. 191-203. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41479491> [cit. 2024-01-10].

TSING, Anna L. Earth Stalked by Man. *The Cambridge Journal of Anthropology*. 2016, roč. 34, č. 1, s. 2-16. Dostupné z: [10.3167/ca.2016.340102](https://doi.org/10.3167/ca.2016.340102) [cit. 2024-05-27].

TSING, Anna L. *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton: Princeton University Press, 2005. ISBN: 9780691120652.

TSING, Anna L. *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press, 2015. ISBN: 978-0691162751.

TYLOR, Edward B. *Primitive culture: researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. Londýn: J. Murray, 1871.

TYLŠ, Filip (ed.). *Fenomén psychedelie*. Praha: Dybbuk, 2020. ISBN: 9788074382260.

UNIVERSITY OF CAMBRIDGE INSTITUTE FOR SUSTAINABILITY LEADERSHIP. *Towards a Sustainable Food Future for Europe*. Cambridge: CLG Europe, 2021. Dostupné z: <https://www.corporateleadersgroup.com/towards-sustainable-food-future-europe> [cit. 2023-11-27].

ÚŘAD VLÁDY ČR. *Národní výzkumná a inovační strategie pro inteligentní specializaci České republiky*. Online, 2016. Dostupné z: https://www.mpo.cz/assets/cz/podnikani/ris3-strategie/2018/6/NRIS3_11-07-2016_cz.PDF [cit. 2023-12-15].

VAN DE PAVERT, Michiel a RESSIORE, Adriana. Caring with the Non-Human: Reciprocity in market gardening. *Exchanges: The Interdisciplinary Research Journal*. 2023, roč. 10, č. 2, s. 163-176. Dostupné z: [10.31273/eirj.v10i2.972](https://doi.org/10.31273/eirj.v10i2.972) [cit. 2023-10-13].

VAN DER HEIJDEN Heijden, Marcel G. A., et al. Mycorrhizal ecology and evolution: The past, the present, and the future. *New Phytologist*. 2015, roč. 205, č. 4, s. 1406–1423. Dostupné z: [10.1111/nph.13288](https://doi.org/10.1111/nph.13288) [cit. 2024-06-15].

VAN'T PADJE, Anouk; WERNER Gijbert D. A. a KIERS E. Toby. Mycorrhizal fungi control phosphorus value in trade symbiosis with host roots when exposed to abrupt 'crashes' and 'booms' of resource availability. *New Phytologist*. 2021, roč. 229, s. 2933-44. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/nph.17055> [cit. 2023-02-16].

VÁVROVÁ, Katka. Skromný jídelníček prababiček: Za války jedly, co našly v přírodě a hlad zaháněly slanou kaší se sádlem. *Apetit*. Online, 2023. Dostupné z: <https://www.apetitonline.cz/lide-jidlo/skromny-jidelnicek-prababicek-za-valky> [cit. 2024-06-12].

VEBLEN, Thorstein. *The Engineers and the Price System*. Ontario: Batoche Books, 1921.

VEJMOLA, Čestmír. Od nepaměti do dnešních dnů. In: TYLŠ, F. (ed.). *Fenomén psychedelie*. Praha: Dybbuk. 2020, s. 16-20. ISBN: 9788074382260.

VELICU, Irina a GARCÍA-LÓPEZ, Gustavo. Thinking the Commons through Ostrom and Butler: Boundedness and Vulnerability. *Theory, Culture & Society*. 2018, roč. 35, č. 6, s. 55-73. Dostupné z: [10.1177/0263276418757315](https://doi.org/10.1177/0263276418757315) [cit. 2023-10-24].

VERGUNST, Jo Lee a INGOLD, Tim (eds.). *Ways of Walking. Ethnography and Practice on Foot*. Londýn: Routledge, 2008. ISBN: 075467374X.

VIVERO-POL, José Luis. Food as Commons or Commodity? Exploring the Links between Normative Valuations and Agency in Food Transition. *Sustainability*. 2017, roč. 9, č. 3, s. 442. Dostupné z: [10.3390/su9030442](https://doi.org/10.3390/su9030442) [cit. 2023-02-16].

VLÁDA. Programové prohlášení vlády. *vlada.cz*. Online, 7. ledna 2022. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/programove-prohlaseni-vlady-193547> [cit. 2023-03-27].

VRÁBLÍKOVÁ, Lenka. Myko-vize - Houby v současné vizuální kultuře a antikoloniální ekofeminismus. Online, video. 2022-11-30. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=QCCcipE9mSw> [cit. 2023-02-16].

WATSON, Matthew C. Cosmopolitics and the Subaltern: Problematizing Latour's Idea of the Commons. *Theory, Culture & Society*. 2011, roč. 28, č. 3, s. 55-79. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/0263276410396913> [cit. 2024-01-09].

WHITE, Lynn. The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. *Science*. 1967, roč. 155, č. 3767, s. 1203-07. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1720120> [cit. 2024-06-04].

WHITE, Richard J. a WILLIAMS, Colin C. Beyond Capitalocentrism: Are Non-Capitalist Work Practices ‘Alternatives’? *Area*. 2016, roč. 48, č. 3, s. 325–331. Dostupné z: 10.1111/area.12264 [cit. 2024-06-08].

WHITESIDE, Matthew D.; WERNER Gijbert D. A.; CALDAS Victor E.A.; VAN’T PADJE, Anouk et al. Mycorrhizal fungi respond to resource inequality by moving phosphorus from rich to poor patches across networks. *Current Biology*. 2019, roč. 29, č. 12, s. 2043-2050.e8. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.cub.2019.04.061>. [cit. 2023-02-16].

WINTERHALDER, Bruce. Optimal foraging strategies and hunter-gatherer research in anthropology: Theory and models. In: WINTERHALDER, B. a SMITH, E. A. (eds.). *Hunter-Gatherer Foraging Strategies: Ethnographic and Archeological Analyses*. Chicago: University of Chicago Press. 1981, s. 13-35. ISBN: 0226902188.

YAMIN-PASTERNAK, Sveta. A means of survival, a marker of feasts: Mushrooms in the Russian far east. *Ethnology*. 2008, roč. 47, č. 2/3, s. 95-107. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/25651552> [cit. 2023-09-20].

ZÁKON 289/1995 Sb. *Zakonyprolidi.cz*. Online, n.d. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-289> [cit. 2023-10-20].

ZÁKON č. 40/2009 Sb., § 284. *Zakonyprolidi.cz*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40> [cit. 2024-06-21].

ZÁMEČNÍK, Jan a BINKA, Bohuslav. Lynn White a Max Oelschlaeger – dva pohledy na roli křesťanství v environmentální krizi. *Filosofický časopis*. 2018, roč. 66, č. 6, s. 889-907. Dostupné z: <https://www.fss.muni.cz/vyzkum/publikace/prehled/1482560> [cit. 2024-05-29].

ZAPATA CAMPOS, Marí José; ZAPATA, Patrik a ORDOÑEZ, Isabel. Urban commoning practices in the repair movement: Frontstaging the backstage. *Environment and Planning A: Economy and Space*. 2020, roč. 52, č. 6, č. 1150–70. Dostupné z: 10.1177/0308518X19896800 [cit. 2023-10-19].

ZHU, Lijia et al. Water-land-food nexus for sustainable agricultural development in main grain-producing areas of North China Plain. *Foods*. 2022, roč. 12, č. 4, 712. Dostupné z: 10.3390/foods12040712 [cit. 2024-06-08].

ZNAMENSKI, Andrei A. *The Beauty of the Primitive: Shamanism and the Western Imagination*. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN: 9780199785759.

ZOE. Mushrooms as medicine: Uncovering the health secrets of fungi. *Zoe.com*. Online, 10. dubna 2024. Dostupné z: <https://zoe.com/learn/podcast-uncovering-the-health-secrets-of-fungi> [cit. 2024-06-11].

ZURLO, Gina; JOHNSON, Todd M. a CROSSING, Peter. World Christianity and Mission 2021: Questions about the Future. *International Bulletin of Mission Research*. 2021, roč. 45, s. 15-25. Dostupné z: 10.1177/2396939320966220 [cit. 2024-06-02].

9. Přílohy

9.1 Tabulka č. 1 – Rozhovory

	účastník	datum	Forma záznamu
1	Karel	25. 11. 2020	Nahrávka /přepis
2	Vilém	6. 1. 2021	Nahrávka / přepis
3	výrobci koji produktů	21. 1. 2021	Nahrávka / přepis
4	prodejce hub s léčivým potenciálem	2. 3. 2021	Nahrávka / přepis
5	antropolog (rozhovor o sběračství v romských komunitách	2. 4. 2021	Nahrávka / Souhrnný protokol
6	výrobce octů a koji produktů	21. 4. 2021	Nahrávka / přepis
7	výrobce octů a koji produktů	28. 4. 2021	Nahrávka / přepis
8	Viola	14. 5. 2021	Nahrávka / přepis
9	rozhovor při zúčastněném pozorování s Karlem	18. 5. 2021	Nahrávka / přepis
10	rozhovor při zúčastněném pozorování s výrobcem octů a koji produktů	2. 9. 2021	Nahrávka / přepis
11	rozhovor při zúčastněném pozorování s Vilémem	13. 9. 2021	Nahrávka / přepis
12	rozhovor při zúčastněném pozorování s Jiřím	9. 10. 2021	Nahrávka / přepis
13	rozhovor s Jiřím	2. 12. 2021	Nahrávka / přepis
14	ekonom	3. 12. 2021	Nahrávka / přepis
15	Josef	22. 2. 2022	Nahrávka / přepis
16	výrobce produktů z lesních hub	8. 3. 2022	Nahrávka / přepis
17	psychiatrický pracovník	22. 3. 2022	Nahrávka / přepis
18	Paul	14. 4. 2022	Nahrávka / přepis
19	rozhovor při zúčastněném pozorování s Josefem	10. 5. 2022	Nahrávka / přepis

20	rozhovor při zúčastněném pozorování s výrobcí koji produktů	12. 10. 2022	Terénní poznámky
21	pracovník ministerstva	10. 11. 2022	Terénní poznámky
22	lesnice	29. 10. 2022	Nahrávka / přepis
23	Julius	20. 12. 2022	Nahrávka / přepis
24	člen ČMS	28. 8. 2023	Nahrávka / přepis
25	sběračka borůvek	2. 9. 2023	Nahrávka / Souhrnný protokol
26	Juliova dcera 1	18. 9. 2023	Nahrávka / Souhrnný protokol
27	Juliova dcera 2	19. 9. 2023	Nahrávka / Souhrnný protokol
28	sanař 1	23. 6. 2022	Nahrávka
29	sanař 2	19. 7. 2022	Nahrávka
30	architektka-mykoložka	30. 5. 2022	Nahrávka
31	mikrobioložka	29. 6. 2022	Nahrávka
32	sada rozhovorů s Jiřím, které se do značné části zaměřují na témata relevantní pro výzkum	V průběhu roku 2022	Nahrávka / přepis

9.2 Tabulka č. 2 – Zúčastněná pozorování

Zúčastněná pozorování	Účastník / účastnice	Datum	Místo	Způsob zachycení
1	Zúčastněné pozorování na prodejně Karla	25. 11. 2020	Obchod	nahrávka
2	Sběr volně rostoucích hub v lese se členy rodiny žijící v Praze	18. 9. 2021	Les	Fotografie
3	Zúčastněné pozorování s Karlem	18. 5. 2021	Městský les	Nahrávka / fotografie
4	Autoetnografie: Rodinný sběr a příprava potravin	24. 12. 2022	Vesnice	Fotografie
5	Pozorování ve výrobně producenta octů a koji výrobků	2. 9. 2021	Výrobna	Nahrávka / fotografie
6	Pozorování na pracovišti Viléma	13. 9. 2021	Akademické pracoviště	Nahrávka
7	Výstava hub na fáře	9. 10. 2021	Fara	Terénní poznámky / fotografie
8	Pozorování v pěstírně shiitake (Josef)	10. 5. 2022	Výrobna	Terénní poznámky
9	Výstava hub na fáře	17. 9. 2022	Fara	Fotografie

10	Pozorování ve výrobně výrobců koji produktů	12. 10. 2022	Výrobna	Terénní poznámky / fotografie
11	Výjezd se sanařem	18. 1. 2023	Rodinný dům	Terénní poznámky / fotografie
12	Výstava hub	15. 9. 2023	Malé město	Fotografie
13	Soukromé setkání mykologů a houbařů	1. 6. 2023	Fara	Terénní poznámky
14	Sbírání hub v zahraničí s amatérskými houbaři	13. 10. 2023	Přírodní park	Fotografie